

8.38
SOCIETATEA DE ȘTIINȚE ISTORICE
DIN
REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA

STUDII ȘI ARTICOLE
DE
ISTORIE

XXV

1974

BUCUREȘTI

V

SOCIETATEA DE ȘTIINȚE ISTORICE
DIN
REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA

STUDII ȘI ARTICOLE
DE
ISTORIE

XXV

1974
BUCUREȘTI

COMITETUL DE REDACȚIE

Acad. PETRE CONSTANTINESCU-IAȘI (redactor responsabil), N. ADĂNILOAIE și A. IORDĂNESCU (redactori responsabili adjuncți), acad. ȘT. PASCU, V. MACIU, membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România, D. ALMAȘ, L. BANYAI, D. BERCIU, D. BERINDEI, C. DINU, I. DRAGOMIRESCU, C. GÖLLNER, R. MANOLESCU, M. PETRESCU-DIMBOVIȚA, A. PETRIC, L. ROMAN, GH. SMARANDACHE, FL. STĂNCULESCU, I. ȘENDRULESCU, C. ȘERBAN, Th. N. TRĂPCEA, VENERA TEODORESCU, C. VELICHI (membri), ELVIRA PREDA (secretar de redacție)

S U M A R

STUDII ȘI ARTICOLE

S. GOLDENBERG — Civilizațiile precolumbiene	5
RADU MANOLESCU — Declinul relațiilor feudale și pătrunderea relațiilor capitaliste în agricultură în Europa apuseană	17
EMA NASTOVICI — Războiul național revoluționar al poporului spaniol (1936—1939)	29
CONSTANTIN ȘERBAN — Medalion istoric : Jules Michelet (1798—1874).	45

Istorie locală

ION ȘT. BAICU — Din activitatea revoluționară a comuniștilor prahoveni în preajma și în timpul Congresului al II-lea al P.C.R.	51
---	----

Metodica predării istoriei

TEODOR MUCICĂ și MINODORA PEROVICI — Metode active și mijloace de învățămînt moderne utilizate în predarea istoriei	59
ION POPA — Muzeul de istorie al școlii	71

Discuții și opinii

V. CRISTIAN și V. RUSSU — Începutul istoriei moderne a României	75
---	----

MATERIALE AUXILIARE INFORMATIVE ȘI ORIENTATIVE

Izvoare istorice comentate

AUREL IORDĂNESCU — Colonalul roman. Plîngerea colonilor de pe <i>Saltus</i> <i>Burunitanus</i>	82
DUMITRU ALMAȘ — <i>Principele</i> lui Machiavelli	87
N. Z. LUPU — Pactul Briand-Kellogg	90
IOAN SCURTU — Platforma program din 6 septembrie 1941	95

Planuri de lecții comentate

VIORICA VAITEANU — Dezvoltarea social-economică a Imperiului roman în secolele I și II	99
PETRU DEMETRU POPESCU — Reforma și războiul țărănesc din Germania.	103
GLORIA CEACALOPOL — România în perioada august 1944 — martie 1945.	110

*

LOUIS ROMAN — Acad. P. Constantinescu-Iași : <i>De la Eliberare la socialism. 1944—1955</i>	115
LOUIS ROMAN — Recente publicații județene	120

Bibliografie

CONSTANTIN ȘERBAN și VICTORIA ȘERBAN — Bibliografie istorică tematică	126
CONSTANTIN DINU — Bibliografie selectivă a metodicii predării istoriei (1973)	130
CONSTANTIN ȘERBAN — Calendar istoric (aprilie, mai, iunie)	138

Din tematica I.C.P.P.D.

MATEI D. VLAD — Moștenirea lui Mihai Viteazul pentru independență și unitate națională până la instaurarea regimului fanariot și habsburgic .	141
--	-----

*

Programa-cadru pentru susținerea examenului de definitivare în învățămînt, întocmită de I.C.P.P.D. — 1974	152
--	-----

STUDII ȘI ARTICOLE

CIVILIZAȚIILE PRECOLUMBIENE

S. GOLDENBERG

În ziua de 12 octombrie 1492, la orele 2 după miezul nopții, pe când era de gardă în castelul de la prova navei „Pinta”, marinarul Juan Rodriguez Bermejo din Los Molinos, zări la orizont o fișie de pământ. Era America, care se găsea la o distanță de numai două leghe. După ce s-a luminat de ziuă, Cristofor Columb luă în stăpânire, în numele suveranilor spanioli, pământul descoperit. Era de fapt o insulă, numită de băștinași Guanahani și pe care amiralul o boteză cu numele de San Salvador. Urmă apoi „întîlnirea” cu indigenii, pe care Columb îi porecli „indios”, indieni, convinși că are în fața sa pe locuitorii unei insule din Orientul asiatic¹. Era primul contact al europenilor cu lumea *arawak*, cu o populație înapoiată de amerindieni, aflați în stadiul comunei primitive. Triburile care făceau parte din această familie erau de fapt împrăștiate pe un vast teritoriu ce se întindea din Florida și Antile pînă în Paraguay și gurile Amazonului, nedescoperite încă. Ca și marile civilizații maya, aztecă și inca, care nu au intrat deocamdată în sfera primelor contacte cu europenii. Acțiunea lui Columb a deschis calea descoperirii, explorării și cuceririi în etape a continentului american.

Lumea Nouă, descoperită de navigatorul genovez în slujbă spaniolă, era de fapt o lume cu un trecut și o istorie străveche. O mare varietate de popoare, designate sub numele generic de indieni (*Indios*), diferite ca structură, ca limbă, ca nivel de evoluție, populau America: irochezii și algoquini, triburile arawak și tupi-guarani sau caraibii, sau triburile din trupul gês și patagonezii. Și alături de acestea și de numeroase alte ginți, înapoiate ca nivel de dezvoltare, trei civilizații de avangardă: maya, aztecă și inca. Sincronic, au conviețuit neoliticul cu epoca cuprului, nomadismul cu agricultura avansată a unor popoare sedentare, creatoare de culturi, ale căror vestigii uimesc și entuziasmează și astăzi. Aceste civilizații numeroase și extrem de variate, diseminate pe continentul american și manifestate în formele lor autentice anterior descoperirii Americii, sînt cunoscute ca „civilizații precolumbiene”.

---

¹ Descrierea realistă a peisajului, a băștinașilor, de o reală frumusețe poetică, reflectă un fin spirit de observație și este un document istoric și etnografic autentic, de o deosebită importanță (vezi *Diario de Colón*, ed. de Gr. Maraňon, Madrid, 1968, p. 26—27).

Termenul include de fapt tot ce este anterior descoperirilor lui Columb și ale continuatorilor săi și înglobează, în același timp, preistoria continentului american, cât și istoria sa pînă în secolul al XVI-lea. O lume, de fapt veche, de cel puțin 25—30.000 sau poate chiar, după unii, 40.000 de ani, de cînd triburi de culegători și de vînători nomazi sau seminomazi au trecut din Siberia, din regiunea Manciuria-Amur peste masa terestră care unea Asia de nord-vest cu Alaska, peste puntea terestră Bering (Denbigh), stabilindu-se pe continentul american. Luarea în stăpînire a teritoriului s-a făcut dinspre nord spre sud, în condițiile unor profunde mutații climatice și a luptei pentru supraviețuire. În căutare de plante comestibile, oamenii acelor vremuri au reușit, după eforturi îndelungate, să cultive porumbul: urmele cele mai vechi de cultură a porumbului provin dintr-un loc numit Bat Cave din sudul Mexicului și datează din jurul anului 2500 î.e.n. Forme de viață sedentară, întemeiate pe cultura acestei plante vitale au fost dezvoltate în regiunea de contact dintre Arizona, Noul Mexic, Colorado și Utah. Triburile nomade s-au fixat de pămînt, viața a devenit mai puțin precară.

În epoca următoare (1500 î.e.n. — 800 e.n.), populația din America Centrală își câștiga existența practicînd agricultura, trăind și din pescuit și vînat, cîstindu-și zeii, fără a construi însă temple, și îngropîndu-și morții sub casele lor. Treptat s-au produs modificări în cultura și mentalitatea triburilor mezoamericane. Temple mari, construcții de piatră, ridicate sub influența olmecilor — așezarea cea mai reprezentativă după anul 800 e.n. este cea de la Tlatilco — denotă un salt în civilizația populației acestei zone. Perioadei arhaice i-au urmat, în această arie, epoca de aur a civilizațiilor mexicane, bazate pe cultivarea porumbului, alimentul de bază și fundamentul economic al civilizațiilor amerindiene, dar nu numai pe această cultură, apoi pe perfecționarea ceramicii, a țesutului. Relevăm realizări monumentale ca: giganticile piramide de la Teotihuacan (la 40 km de Mexico), cu cele peste 200 de așezări ale zapotecilor, dintre care cea mai celebră, la Monte-Alban, distruse apoi odată cu invazia mixtecilor; apoi, civilizația toltecilor — creatorii admirabilei fundații Tula, cu palate de aur și jad, și în Yucatan orașul Chichen Itzá. Și, în sfîrșit, stabilirea dominației aztece peste populațiile cu culturi proprii din nordul și centrul Mexicului.

În același timp, în zona Anzilor și a colinelor pustii care flancau Oceanul Pacific, grupuri de vînători s-au adăpostit — unele cu 15.000 de ani î.e.n. — în peșteri, iar mai tîrziu, în mileniul V î.e.n. alții au practicat o agricultură rudimentară. Tot pe baza culturii porumbului dar și a altor plante, se dezvoltă între 2500—1800, o cultură nouă. Apare ceramica, apar primele realizări arhitecturale, se diversifică grupurile culturale, sînt asimilate tehnicile prelucrării metalelor și a țesutului; arhitectura monumentală și ruinele ansamblului monumental al culturii *Chavin* cu leitmotivul ei, ferocele zeu-pisică, sincronică cu cultura *Paracas*, celebră prin țesăturile ei, din zona Anzilor nordici, stau mărturie acestui progres remarcabil.

După dispariția culturii *Chavin* și fără vreo continuitate, apar în era clasică (sec. III-X e.n.) civilizații noi, ca *Mochicas* sau *Nazca*, cunoscute prin conținutul monumentelor lor funerare, prin arta lor cu tendințe realiste, cu agricultura lor eficace și tehnica remarcabilă a irigațiilor. Urmate de civi-

liația *Tiahuanaco* din Peru și Bolivia, cu misterele sale nepătrunse nici pînă azi, cu colosalele sale centre ceremoniale și administrative, poate cele mai mari din Anzi, care se mai pot vedea și acum pe platoul înalt din Bolivia, lângă lacul Titicaca, la o altitudine de peste 3.600 m. O civilizație cu o organizare socială, o structură politică și cu tradiții, capabilă să înalțe monumente megalitice uimitoare. Paralel, „imperiul” de coastă *Chimú*, cu piramide, gîdini irigate și rezervoare uriașe. Ca o avalanșă se vor năpusti asupra acestui mozaic de popoare și cultură, triburile războinice ale incașilor.

În mijlocul acestui conglomerat de etnii și culturi din America centrală și meridională s-au format apoi și au evoluat trei civilizații principale, marile civilizații precolumbiene, cu care europenii au venit în contact violent în momentul descoperirii și apoi în perioada Conquistei.

Mayașii, poporul cel mai evoluat și cel mai dotat dintre populațiile Americii centrale, trăiau într-o regiune situată în zona tropicală a „Mediterranei americane”, ce cuprindea Guatemala, exceptînd coasta Pacificului, apoi părțile apusene ale El Salvadorului și Hondurasului, întregul Honduras britanic, peninsula Yucatan și provinciile Campeche, Tabasco și Chiapas din Mexico. Sub raportul civilizației, ei nu s-au dezvoltat izolat, ci în contact cu cultura Teotihuacan, cu totonacii, huastecii și zapotecii și, în contact cu aceste popoare și centre de cultură, s-a format și s-a dezvoltat civilizația maya. Ea a atins un înalt nivel îndeosebi în zona centrală a teritoriului, într-o regiune umedă, caldă, străbătută de ape, cu importante centre în Chiapas și în districtul Petén și, în special în perioada ei finală, în Peninsula Yucatan. În condițiile pădurii tropicale cu o vegetație înăbușitoare, ostilă omului, mayașii au creat o civilizație originală, comparabilă, prin rafinamentul cunoștințelor și al realizărilor, cu cea a Egiptului sau Greciei antice. Construcții masive, azi în ruină, sînt martorii puterii de creație și talentului acestui popor. Impropiu numite „orașe”, aceste așezări erau de fapt centre de cult, reședințe ale aristocrației sacerdotale și militare, precum și locuri de tîrg. Cele mai importante au fost: Tikal din Petén, și Copán; Palenque, Bonampak și Cobá. Numărul locuitorilor și suprafețele ocupate varia de la „oraș” la „oraș”. De regulă, suprafața era mare, iar numărul populației relativ redus. Tikal, de pildă, avea în secolele VII—VIII o populație de 10.000—11.000 de locuitori și ocupa o suprafață de 15 km². Cominaljuvú, din Guatemala, era un complex care includea 200 de piramide și 13 platforme pentru jocuri rituale cu mingea. Ultima așezare din perioada clasică pare a fi fost Quiriguá (sec. VIII). În secolul al X-lea, orașele au fost părăsite, avînd loc o migrațiune spre nord. Civilizația maya se epuizase, iar cauzele dispariției sale nu au putut fi nici pînă astăzi în mod definitiv elucidate.

Condițiile naturale nu au fost, în general, prielnice vieții vechilor mayași. Cultura maya a fost aproape unica cultură constituită în pădurile de vâi, unde vegetația exuberantă trebuia, an de an, biruită. Răspunsul la provocarea naturii a fost extraordinar și rămîne un mister cum mayașii au

² B. H. Slicher van Bath, *De paleodemografie*, în „A. A. G. Bijdragen”, Wageningen, 1970, p. 179.

reuşit să facă faţă cumplitei rezistenţe a pădurii tropicale, inundate de apele ploilor torenţiale. Fără a folosi metalele, fără a cunoaşte roata şi, deci carul, fără a utiliza cuiele. Uneltele lor erau din piatră şlefuită sau din lemn, iar pentru legat foloseau sisalul sau lianele.

Ocupaţia lor principală era agricultura. Ei cultivau în primul rând porumbul, devenit obiect al unui puternic cult, al unei bogate mitologii. Apoi, cartoful, fasolea, batatele, dovleacul, agava şi bumbacul. Porumbul îl cultivau după sistemul *milpa*. Ei lucrau pământul, începînd din mijlocul lunii ianuarie şi pînă în aprilie şi semănau, în găuri făcute cu beţe ascuţite, odată cu începerea ploilor.³ De regulă, ogoarele puteau fi lucrate în 5—6 luni şi ţăranii se într-ajutorau la munca cîmpului. Rezervele le păstrau în silozuri şi grînare. Ambii factori — abundenţa porumbului şi constituirea de rezerve — permiteau întreţinerea unei caste sacerdotale, deţinătoare a monopolului culturii, a gândirii mitice şi mitologiei, versată în cronologie, în astronomie, în elaborarea calendarului, precum şi a unei aristocraţii militare. Excedentul de forţă de muncă era utilizat la edificarea piramidelor, a templelor, a palatelor, a observatoarelor sau a platformelor cu funcţii rituale.

Cel mai vechi şi cel mai mare centru maya păstrat pînă astăzi e Tikal. Templele principale şi palatele sale ocupă o suprafaţă de 3 km² şi se grupează în 9 complexe arhitectonice, legate prin trei străzi pietruite, în centru cu „Curtea mare”, la răsărit cu „Piramida-templu a jaguarului” (înalţă de 50 de metri) şi la apus, cu „Piramida măştilor”, înălţă de 44 de metri. Una dintre piramide atinge înălţimea de 70 de metri. Copán, la rîndul său, era un autentic muzeu de sculpturi şi monumente hieroglifice, iar la Cobá se găsea o „acropolă” construită din pietre a căror greutate totală era de cca 1/2 milion de tone. Palenque era celebru prin turnul său, iar Bonampak, prin picturile murale care acoperă o suprafaţă de 144 m². În sfîrşit, Chichen Itzá, cu celebrul „Templu al datelor”. Şi, aproape pretutindeni, numeroase stele : 14 la Copán, 80 la Calakmuc.

Teritoriul era împărţit în districte, cu centre — „oraşe”, cu curţi şi platforme, piramide, temple şi terase, la început nefortificate, mai tîrziu, înconjurate cu ziduri de apărare. Prezenţa stelelor, a altarelor, a porţilor monumentale, a treptelor cu hieroglificele lor, distinge aceste centre maya de cele ale altor amerindieni. De altfel, ele nu erau stabile, cît sistemul de cultură nu permitea o continuitate a producţiei, pământul nefertilizat se secătuia după cîţiva ani şi astfel, devenite improprii, centrele erau părăsite, iar oamenii se mutau în alte locuri. Ţăranii trăiau în jurul acestor centre. În mici aşezări amplasate de obicei în locuri adăpostite sau în luminişul pădurilor, unde se găseau colibe lor şi terenurile lor cultivabile. Pe lîngă cultivarea porumbului, practicau diferite meserii şi aveau — după informaţia lui Diego de Landa⁴ — o înclinaţie deosebită pentru negoţ : vindeau

³ Informaţii mai detaliate la Diego de Landa, *Relación de las cosas de Yucatán*, scrisă în 1566 ; am utilizat ediţia franceză accesibilă : *Relation des choses de Yucatán*, Paris, 1925, p. 165.

⁴ *Ibidem*, p. 163.

sare, îmbrăcămintă, sclavi, făceau troc, cumpărau robi, foloseau ca monedă cacao și pietre șlefuite sau cochilii roșii. „Vindeau pe credit, împrumutau și plăteau cînstit, fără camătă”⁵. Negoțul se practica cu precădere în timpul marilor ceremonii religioase, care coincideau deseori și cu zilele de tîrg.

Practicau politeismul. Zeilor comuni le erau închinat temple, dar membrii aristocrației, notabilitățile și preoții dispuneau și de idoli domestici, cărora le aducea ofrande.⁶ Funcțiile bisericești erau ereditare. Preoții se ocupau și cu astronomia, practicau profeția și divinația, sacrificiile rituale, anunțau ploile sau seceta, eclipsele. Deoarece aveau un rol și în administrație, erau temuți și respectați.

Nu numai construcțiile, ceramica sau splendidele produse din obsidian stîrnesc și astăzi admirația. Rafinamentul cunoștințelor lor în domeniul astronomiei și al matematicii (al calculului) a fost remarcabil. Cultura porumbului, ca și politeismul lor astro-biologic — mayașii considerau orice obiect, inclusiv cerul și aștrii, ca ființe vii, supuse unor legi de armonie și stabilitate, impuse de mișcările periodice ale bolții cerești, de alternanța anotimpurilor și de reproducerea anuală a plantelor — au implicat necesitatea astronomiei, a unor metode de calcul, a unei scrieri.

Tabelele de eclipse, calcularea ciclului planetei Venus cu o eroare de numai o zi pentru o perioadă de timp de peste 6000 de ani, calcularea anului ritual de 365, 242129 zile, — deci cu o eroare de numai 0,000069 zile! denotă realizări remarcabile în domeniul științelor exacte, făcute în condiții tehnice relativ primitive, de preoți astronomi care, deși ghidați de preocupări mistice, au slujit prin caracterul practic al acestor preocupări practica cotidiană, evoluția științei. Mayașii dispuneau și de un sistem de scriere. Scriau pe piele de căprioară, pe un material confecționat din fibre de agave, dar mai ales scriau în piatră. Hieroglifele lor au putut fi identificate pe baza studierii unor manuscrise, precum și a limbii maya. În ultima vreme, prin metode moderne — utilizarea mașinilor electronice de calcul — au fost descifrate parțial și textele manuscrise și inscripțiile maya.

La sosirea spaniolilor, mayașii se găseau în declin, Yucatanul era fărmîțat în provincii ostile, vechile centre erau de mult părăsite. Războaiele interne, epidemiile au decimat populația. Construcțiile erau în ruine. În schimb, a fost inflexibilă rezistența opusă conquistadorilor de grupurile de mayași atașați modului lor de trai, limbii lor și tradițiilor lor.

Începuturile istoriei aztecilor⁷ au fost modeste și, ceea ce era de valoare, nu le aparținea. Nici piramidele din Teotihuacan, nici sculptura,

⁵ *Ibidem*.

⁶ *Ibidem*, p. 191.

⁷ Literatura referitoare la azteci este bogată, dar ea provine cu precădere din sec. XVI, căci un mare număr de cronică amerindiene au fost arse din porunca episcopului Zumárraga. Ceea ce știm despre azteci provine deci, în cea mai mare parte, din cronicile spaniole din perioada Conquistei. Dar importanța manuscriselor pictografice (*Codex Azcatitlan*, *Codex Borbonicus*, *Codex Florentino*, *Codex Vaticanus*, *Mendoza*, *Borgia* ș.a.), a analelor (în special *Anales de Cuauhtitlán* — fascimil al textului aztec, cu o traducere spaniolă în *Códice Chimalpopoca*, Mexic, 1945) este fundamentală. Subliniem, din consistenta literatură spaniolă, două lucrări de bază: Bernal Diáz del Castillo, *Historia ver-*

invenția calendarului sau cunoștințele astronomice. Ei apar printre triburile primitive, seminomade, poreclite, de spanioli cu numele generic de *chichimeca*, care s-au stabilit pe înălțimile podișului central și apoi, în secolul al XIII-lea, în Mexic. Nu au trecut însă nepăsători pe lângă binefacerile civilizației toltece. În secolul al XIV-lea, după ce tepanecii au reușit să ocupe întregul podiș, adversarii lor, printre care și tribul relativ anonim al aztecilor, stabilit pe o mică insulă din laguna Texcoco, au reușit să pună capăt stăpînirii tepanece. Războinici, aztecii au reușit să se impună în cadrul coaliției cu celelalte triburi chichimece. În timpul lui Moctezuma (Motecuchzoma) I (1440—1469) a fost creată uniunea celor trei cetăți lagunare: Tenochtitlán, Texcoco și Tlacopán, iar sub succesorii acestuia aztecii au supus celelalte popoare, extinzîndu-și stăpînirea pînă la Rio Pánuco în nord, Chiapas și Guatemala la sud-est.

Aztecii nu erau deci autohtoni ca mayașii și nici civilizația lor nu era autohtonă sau originală. Ei erau cuceritori și viața lor era un război continuu pentru hegemonie asupra altor triburi și popoare, pentru tribut, terenuri cultivabile, căi de negoț. Dar, la marginea „orașelor” strălucitoare, țăranii continuau să ducă o viață truditore și obscură: colibeile lor, familiile lor monogame, cîmpurile lor de porumb, munca lor, obligațiile multiple față de stat constituiau cadrul în care erau obligați să trăiască. Și, în timp ce în urma Conquistei structurile politice, sociale și religioase au fost distruse de conquistadorii spanioli, ei singuri au supraviețuit și supraviețuiesc și astăzi.

Civilizația aztecă se baza pe agricultură. Aztecii cultivau pămîntul în grădini sau „insule plutitoare”, pe terenuri îngrășate cu cenușă. Manual, căci nu cunoșteau nici animalele de tracțiune, nici pe cele de transport. Totuși, ei au reușit să transforme mari întinderi de pămînturi neproductive într-un ansamblu de parcele și grădini fertile, utilizînd sistemul de canalizare. Ca și la mayași, și civilizația lor se întemeia pe cultura porumbului. Ei cultivau și dovleci, mai multe soiuri de fasole, batate, tomate, ardei, maguey pentru fabricarea băuturii *pulqué*, tutunul și bumbacul. În schimb, nu cunoșteau decît puține animale domestice. Deși lucrat de familii, pămîntul și produsele sale se găseau în proprietatea comună a frațiilor și ginților și erau distribuite anual pe familii. Numeroase terenuri agricole erau rezervate pentru întreținerea familiei domnitoare, a aristocrației și a preoților, a funcționarilor și militarilor de profesie. Alții se ocupau cu meșteșugurile. Meșteșugul prelucrării aurului a fost importat din Mexicul central într-o perioadă tîrzie și denotă o influență străină, sudică. Arama și bronzul se utilizau rar, în schimb aztecii erau experți în prelucrarea pietrei, în special a obsidianului și a jadului, în confecționarea țeșăturilor fine, a obiectelor de orfevrărie. Bernal Diaz del Castillo remarcă de altfel că „orfevrierii (azteci, n.n.)... puteau stîrni gelozia celor mai buni aurari din Spania”⁸. Deși nu cunoșteau roata olarului, știau să confecționeze

dadera de la Conquista de la Nueva España, vol. I—III, Mexico, 1950 (trad. franceză, Paris, 1959 și trad. engleză în col. „Penguin Books”, 1963) și admirabila lucrare ilustrată a călugărului Bernardino de Sahagún, *Historia general de las cosas de Nueva España*, vol. I—V, Mexico, 1938.

⁸ *Histoire véridique de la Conquête de la Nouvelle Espagne*, Paris, 1959, p. 91.

din argilă fină farfurii, oale, blide, cupe, decorate cu figuri geometrice în alb și negru, peste un strat obișnuit roșu. Tot din argilă făceau și ornamentațiile pentru case și temple, vasele rituale uriașe, cărămida arsă. Iar din lemn făceau piese de mobilă — puține la număr, dealtfel —, statui, idoli, propulsoare de sulți, măști. Negustorii, care erau totodată și luptători, ofereau spre vânzare obiecte de orfevrărie, pietre prețioase, pene, țesături, la târguri cotidiene sau săptămânale, foarte strict organizate,⁹ fie prin troc, fie pe bani, adică boabe de cacao, din care se făcea și ciocolata, o băutură foarte apreciată.

Cu toate calitățile produselor lor, aztecii nu au atins nivelul artistic realizat de alte civilizații amerindiene. Cea mai mare parte dintre obiectele de artă găsite în palate și jefuite de spanioli nu au fost de factură aztecă. Ele proveneau din Cholula, centrul culturii *Mixteca-Puebla*.

Una dintre preocupările cele mai importante ale aztecilor era războiul (*yayaotl*) care a jucat un rol însemnat în economia aztecă, în mentalitatea aztecilor. Războiul era considerat ca o obligație divină și glifele duble care îl simbolizau, apar mereu, obsedante, pe toate basoreliefurile *teocalli*-ului, a „Războiului sfânt”. Fiind o modalitate de existență, el a exercitat o influență profundă asupra religiei, a panteonului și a miturilor aztece.

Istoria aztecilor, civilizația lor sînt indisolubil legate de México-Tenochtitlán, patria fructului cu ghimpi, *tenochtli*, reprezentat în glife, adică în „scrierea” aztecă, printr-un cactus pe o stîncă. La început, cetatea México se întindea peste Tenochtitlán și Tlaltelolco, dar după revolta locuitorilor din acest din urmă centru, aztecii au cucerit orașul și l-au încorporat în capitala lor. Tenochtitlán — despre care cronicarul Bernal Diaz del Castillo scria că „se aseamănă cu frumusețile de basm despre care se vorbește în cartea lui Amadis” — era așezat pe o lagună și, văzut de sus, apărea ca o insulă ovală, unită cu pămîntul prin trei șosele ce convergeau spre centrul orașului, tăiate de canale, peste care se întindeau punți mobile. Case din piatră, dar și căsuțe din trestie acopereau suprafața orașului, care dispunea de două piețe principale, înconjurate de piramide, temple, palate și edificii publice¹⁰. Pretutindeni, ca de altfel și în alte centre¹¹, conducte de apă și puțuri. Populația era numeroasă. Cronicarii spanioli vorbesc de 60.000—100.000 de gospodării sau case, cu familii formate din 4—10 persoane¹², deci de 300.000—700.000 de locuitori, sau chiar mai mult. Cifrele, deși exagerate, denotă o populație densă în oraș și în suburbii. Era un centru impozant prin piețele și apeductele sale, prin măreția piramidelor și a templelor, prin viața trepidantă.

Arta aztecă s-a manifestat viguros în arhitectură și în sculptură. În primul rînd, însă, prin construcții religioase. În timp ce casele de locuit erau construcții relativ simple și „măreția” caselor mai mari nu se concretiza prin înzestrarea lor, aspectul sau confortul lor, ci prin mărimea și numărul camelelor și splendoarea grădinilor, edificiile religioase, sanctuarele se distingeau

⁹ Vezi *Histoire véridique...*, p. 89—90.

¹⁰ Bernal Diaz del Castillo, *Historia verdadera...*, p. 330, 346 și urm.

¹¹ B. de Sahagún, *op. cit.*, vol. III, p. 293 și vol. IV, p. 1206.

¹² Fr. Juan de Torquemada, *Veinte i un libros rituales i Monarchia Indiana*, vol. I, Madrid, 1723, p. 295.

prin monumentalitate, prin spații exterioare organizate autonom, articulate organic în cadrul marilor compoziții. La baza sistemului de construcție stătea un profund simbolism astronomic: liniile bazei se raportau aproape întotdeauna la mersul soarelui sau al unor astre, iar templele, cu platforme și terase, cu stâlpi și balustrade, flancate de blocuri de piatră lucrate și ornamentate, reflectau masivitatea, auidoma piramidelor — simbolul reprezentativ al cultului înălțimii, al muntelui, cult de origină solară.

Datorită puternicii influențe a religiei aztece — consecință a fricii față de fenomenele naturii, față de necunoscut, și a încercării a pătrunde în tainele naturii, de a descoperi dinamica și ritmicitatea formelor de mișcare: nopte-zi, anotimpurile, mișcarea eternă a planetelor, ciclul vieții — actele cele mai simple erau investite cu un caracter religios. Și muzica, și dansul, și artele plastice. Lucrările de sculptură, basoreliefurile monumentale sau miniaturizate se deosebeau, cu puține excepții, de arta maya. Arta aztecă era însă lugubră, fascinată de moarte, se delecta cu elemente morbide. Predomina convenționalul în proporții, formele erau grele, baroce, ornamentul copleșea ansamblul. Numai sculptura profană era expresivă, cu tendințe realiste. De altfel, nici sculpturile și nici picturile murale aztece nu au egalat pe cele maya.

Arta aztecă poartă amprenta credinței și, cel puțin cea religioasă, stră în slujba acesteia. În mitologia aztecă exista o pereche supremă care a dat viață celorlalte zeități. Aztecii se considerau, înainte de toate, ca „poporul soarelui”¹³, personificat de Uitzilopochtli, totodată zeul războiului și zeul tutelar în Tenochtitlán, protectorul mexicanilor.¹⁴ Lui i se aduceau numeroase sacrificii umane, tot atât de înfiorătoare ca cele aduse în cinstea lui Huehuetotl, zeul focului: inimile smulse din corpurile victimelor jertfite erau ofrande aduse zeilor. Panteonul aztec includea însă și alte zeități, zeul fecundității, al ploii și umidității, al băuturii *pulqué*, al plantelor și stelelor, al morții și pământului, al civilizației — Quezalcoatl, zeul tutelar din Cholula —, al recoltelor, al primăverii, dragostei etc. Fiecare cu templele, piramidele sau reprezentările sale sculpturale.

Societatea aztecă înainte de Conquistă era o societate stratificată, în frunte cu o pătură dominantă, o aristocrație laică și una sacerdotală. De fapt, o oligarhie, o nobilime ierarhizată conducea triburile, gințile și familiile. Șeful statului, un personaj sacru pe care spaniolii îl numeau „rege” sau „împărat”, era de fapt ales de către Marele Consiliu, constituit din membrii oligarhiei. Originar *tlatecuhtli*, adică „stăpîn al oamenilor”, el a fost inițial un șef de trib care s-a transformat treptat într-un monarh înzestrat cu puteri discreționale. Marii dregători, de obicei rude ale împăratului, colaborau cu acesta la guvernarea țării. Primul, ca importanță, purta titlul curios de *cinocoatl*, de „femeie-șarpe”, numele zeiței fertilității. De fapt, era „vice-împărat”, înzestrat cu puteri deosebite în domeniul justiției, administrației și finanțelor. Alți patru mari demnitari erau consilierii principali ai „împăratului”. În același timp, vîrfurile ierarhiei militare erau și vîrfuri ai ierarhiei de stat.

¹³ B. de Sahagún, *op. cit.*, vol. I, p. 168.

¹⁴ *Ibidem*; în ed. franceză, *Histoire des choses de la Nouvelle Espagne*, Paris, 1880, p. 13.

Starea nobiliară nu era însă ereditară. Relatările lui Bernal Diaz del Castillo ne dau o idee despre puterea excepțională a acestor demnitari, despre autoritatea lor formidabilă¹⁵. Alături de ei funcționa corpul extrem de influent al preoțimii.

Acest uriaș edificiu statal trebuia întreținut de masa poporului de rînd, aztecă sau neaztecă, de *macheualii*, adică de membrii triburilor, organizați în obști și supuși la numeroase obligații, corvezi și taxe și la serviciul militar. Pe munca țăranilor și a meșteșugarilor, pe cea a țăranilor lipsiți de pămînt (*tlalmaitl*) și pe cea a sclavilor (*tlacotli* — starea de robie nu era însă perpetuă și nu purta stigmatul rușinii — se baza existența socială a aztecilor.

Divizat sub raport etnic, cultural, lingvistic, în frunte cu o pătură dominantă care exploata celelalte populații, marele imperiu aztec, civilizația, cultura, arta și zeii azteci au sucombat într-un cataclism istoric în care *Mexicá*, cum obișnuiau aztecii să-și spună, au fost înfrinți în ciocnirea cu lumea europeană în expansiune.

*

Deșerturi de-a lungul coastei, în spațiul dintre Oceanul Pacific și Anzi, văi numeroase flancînd o zonă pustie, lungă de 2000 de mile, străpunsă de cîteva ape, unele largi și perene, altele mărunte și trecătoare. În acest mediu geografic, de la granița Columbiei în nord, peste platoul înalt al Perului și pînă în Chile, din provincia Esmeraldas pînă la Rio Maule se întindea imperiul *incașilor*.

Începuturile statului inca sînt obscure, învăluite în mister. Succesiunea de culturi milenare: *Chavin*, *Paracas*, *Mochica* sau *Chimú* nu prezintă preistoria acestui imperiu. Nu se cunoaște nici numele poporului inca, căci termenul ca atare indică dinastia conducătoare, tribul dominant de limbă *quechua*. Acest trib s-a statornicit în ținutul Cuzco, în valea superioară a lui Huatamay, afluent al fluviului Urubamba și aici, „În anul Domnului 1000... în numele lui Tici Viracocha și al Soarelui și al celorlalți zei, Manco Capac a întemeiat orașul nou... La originea și începuturile (orașului, n.n.) Cuzco a stat însă o mică casă de piatră, acoperită cu paie, pe care au ridicat-o Manco Capac și soțiile sale“. Acest „descălecat“, înregistrat în anul 1549 de Pedro de Cieza de León, sugerează antecedentele modeste, dar autentice, ale viitorului imperiu. „Și Manco Capac a întemeiat și a așezat legile; el și urmașii săi s-au numit incași, ceea ce vrea să spună și să însemne regi sau mari seniori. Și ei au devenit atît de puternici, încît au cucerit și au dominat de la Pasto pînă în Chile, steagurile lor fluturau spre sud, pînă la rîul Maule și spre nord, pînă la rîul Angasmayo și aceste rîuri au marcat hotarele imperiului lor“, conchide cronicarul.¹⁶

Manco Capac, fondatorul dinastiei, descendent și el din Soare, a pus deci, probabil la începutul celui de al doilea mileniu al erei noastre, temeliile

¹⁵ *Historia verdadera...*, vol. I, p. 187.

¹⁶ Pedro de Cieza de León, *Cronica del Peru*, Buenos Aires, 1947, p. 119 și 272.

unei mici formațiuni statale. Treptat, incașii și-au extins teritoriul, au supus celelalte triburi quechua, profitînd și de disensiunile dintre ele, impunîndu-și apoi autoritatea peste întregul spațiu andin și avansînd, către sfîrșitul secolului al XV-lea, pînă în centrul provinciei Chile, iar la sud-est, pînă în Argentina. Era apogeul puterii inca, stăpîna peste regiunea andină a Ecuadorului, peste Peru, Bolivia, nordul statului Chile și partea de nord-vest a Argentinei. La sfîrșitul veacului, imperiul inca îngloba un teritoriu cu o lungime de aproape 3000 de km și o lărgime de aproape 500 de km.

În fruntea acestui stat se găsea o elită, ale cărei rînduri nu erau etanșe, ci se completau cu șefii locali ai triburilor supuse, integrați în ierarhia aparatului de funcționari, de „incași privilegiați”. Din această elită făceau parte preoții și dregătorii, cei patru regi însărcinați să administreze cele patru provincii în care se subdiviza imperiul și care corespundeau zonelor de relief. Membrii clanului dominant, ca și aristocrația dețineau funcții civile și militare importante. În fruntea trona Sapa-Inca, Regele-Soare. Nimeni nu avea voie să-l privească în față. Cuvîntul său era lege, căci Inca era considerat de origină divină. El era zeul creator și totul, pămîntul, oamenii, avuțiile lor îi aparțineau. Domnia sa era despotică, puterea — nelimitată. Statul inca era deci un stat teocratic, totalitar, locuitorii săi erau obligați la supunere oarbă și venerație față de Inca și de elita conducătoare, să adore Soarele și să cîntească în Inca pe fiul acestuia, pe zeul propriu-zis.

Efectul inhibitor al acestei autorități asupra indianului de rînd, simplă unitate în clasificarea zecimală a imperiului — provinciile se subdivizau în triburi de cîte 10.000 de familii, iar acestea, la rîndul lor în obști de cîte 100 de familii — au fost inerția, nepăsarea, atonia, stări de spirit denunțate de contemporani. Viața, munca și distracțiile celor aproape 10 milioane de locuitori — exceptînd elita conducătoare — erau reglementate riguros. Munca era obligatorie, muncile grele sau penibile se efectuau prin rotație, orele de odihnă erau reglementate, viața minuțios organizată, consumul limitat. Indianul era obligat să trăiască extrem de modest: pînă și ora și compoziția meselor erau stabilite cu strictețe. El nu avea dreptul la o mîncare mai bună, să consume coca, să stea pe scaun, să poartă haine mai frumoase. Numai Inca putea conferi, ca retribuție, asemenea privilegii. El se îngrijea de organizarea și întreținerea depozitelor de grîne, lînă, piei, bumbac, destinate atît aristocrației, preoțimii, funcționarilor și armatei, cit și locuitorilor de rînd, în timpul efectuării corvezilor, în caz de foamete sau de război; apoi, de întreținerea drumurilor (rețeaua de drumuri, de poduri și de stații de poștă au stîrnit admirația spaniolilor, ca și utilizarea curierilor regali, care lucrau după un sistem de ștafetă și reușeau să întrecă performanțele curierilor romani) și de asigurarea ordinii publice. O întreagă armată de funcționari, de inspecitori itineranți supravegheau și controlau activitatea organelor administrative și executarea ordinelor lui Inca.

Această situație se explică, între altele, și prin faptul că problema cea mai acută era cea a subsistenței, căci resursele naturale erau reduse, suprafețele cultivabile erau limitate și spectrul foamei era mereu prezent. Cu utilajul lor tehnic relativ înapoiat — ei nu cunoșteau fierul, cuiele, roata; uneltele lor erau din piatră șlefuită, lemn sau bronz — numai un efort comun, continuu

putea salva situația. Populația rurală a fost fixată de pământ, pentru a se putea asigura un quantum constant de brațe de muncă și un raport constant între numărul de locuitori și provizii. Incașul nu avea voie deci să părăsească satul său, fără o autorizație specială. Munca câmpului era riguros reglementată, dirijată și controlată. Întreaga suprafață agricolă era divizată în trei părți: una, rezervată lui Inca, ca pământ al statului; alta, Soarelui, rezervată decii cultului și slujitorilor săi; a treia era distribuită locuitorilor. Pământul lui Inca și al Soarelui era lucrat de membrii obștii, în cadrul unor obligații în muncă (*mita*). Pământul nu era deținut în proprietate individuală, el aparținea comunității (*ayllu*) formată din mai multe familii care trăiau împreună, dispuneau de un teritoriu, repartizat anual, pe loturi, fiecărei familii în parte. Se practica gunoitul cu guano sau bălegar: unicul animal domestic cunoscut incașilor era lama, „oaia andină”.

Incașii cultivau sistematic cereale și, în primul rând, porumbul (20 de soiuri), cartofii (40 de soiuri), batate, boabe, manioc, roșii, ananas, cacao, pepino, guabas, avocados, morcovi, un soi de piper etc. „E o adevărată plăcere să străbați aceste văi (cultivate, n.n.), căci ai impresia că mergi prin grădini și pajiști pline de prospețime. Indienii erau și mai sînt foarte pricepuți în arta de a capta apa și de a canaliza” constată Cieza de León, în comentariul său despre agricultura incașilor ¹⁷.

Centrul și simbolul imperiului inca era Cuzco, „cu străzile sale lungi și înguste, cu casele în întregime din piatră, din blocuri de dimensiuni impresionante, foarte bine asamblate, ceea ce arată că construcția începuse într-o epocă îndepărtată. În ceea ce privește locuințele modeste, ele erau făcute din lemn, paie și pământ: n-am găsit nici-o urmă de țiglă, cărămidă sau var” ¹⁸. Situat la o înălțime de aproape 3300 de metri, orașul-cetate, reclădit după anul 1400, era înconjurat de o incintă triplă, cu ziduri ciclopice; dispunea de numeroase temple, sanctuare, palate monumentale și pavilioane și adăpostea o populație numeroasă. În Templul Soarelui, numit Curicanche, „măreț și impozant, se găseau mai multe bogății ca în oricare alt (templu n.n.) din lume”, constată Pedro de Cieza de León. Cuzco era inima imperiului și unic în felul său. Celelalte centre urbane sau fortărețe: Sacsaihuamán, cu zidurile sale colosale în zigzag sau celebra cetate Máchu Picchu de pe înălțimea cañonului din Urubamba, cu templele, palatele, platformele, altarele, terasele și bazinurile sale, se distanțau mult de Cuzco.

Deși superiori altor amerindieni în domeniul tehnicii, al arhitecturii, al învățămîntului, excelenți constructori de drumuri și poduri; deși dispuneau de o literatură originală, de o artă evoluată, legată de credință, de obiceiurile religioase, cu sacrificii rituale de animale mici (după Garcilaso de la Vega „ei nu făceau sacrificii umane și nu mâncau carne de om” ¹⁹), un singur lucru nu au învățat — să scrie. Pentru transmiterea știrilor, pentru memorizarea evenimentelor importante, incașii utilizau o metodă intemeiată pe mnemotehnică, și anume șnururile cu noduri, *kipu* sau *quipu*. Cu ajutorul lor, inter-

¹⁷ Pedro de Cieza de León, *op. cit.*, p. 193—194

¹⁸ *Idem*, *op. cit.*, p. 272.

¹⁹ *Comentarios reales de los Incas*, Lima, 1960, p. 152—153.

preții oficiale, înzestrați de obicei cu o memorie deosebită, înregistrau evenimintele, datele și faptele, tot ceea ce erau instruiți să rețină și să transmită. Tălmăcirea quipus-urilor să făcea în quechua, care a devenit treptat limba oficială.²⁰

Disensiunile interne, luptele dinastice, revoltele unor triburi subordonate au constituit, la începutul deceniului al patrulea al secolului al XVI-lea, circumstanțe favorabile pentru cucerirea imperiului inca de către spanioli.

BIBLIOGRAFIE

1. J. Babelon, *Mayas d'hier et d'aujourd'hui*, Paris, 1967.
2. M. D. Coe, *The Maya*, New-York, 1967.
3. Ch. Gallenkampf, *Maya*, Amsterdam, 1963.
4. S. Goldenberg, *America precolumbiană*, in S. Goldenberg și S. Belu, *Epoca marilor descoperiri geografice*, București, 1971, p. 253—300.
5. V. W. von Hagen, *Realm of the Incas*, ed. VI, New York, 1961.
6. Kultura indejcev. Vklad korenogo naselenja Ameriki v mirovuju kulturu, Moscova, 1963.
7. F. v. Katz, *The ancient American Civilization*, London, 1972.
8. H. Lehmann, *Les civilisations précolombiennes*, Paris, 1953.
9. A. Metraux, *Les Incas*, Paris, 1965.
10. *Präkolumbische Kunst aus Mexico und Mittelamerika*, Frankfurt am Main, 1960.
11. B. Riese, *Geschichte der Maya*, Stuttgart, 1972.
12. J. Soustelle, *The daily Life of the Aztecs on the Eve of the Spanish Conquest*, în col. „Pelican Books“, 1964 (ed. fr., Paris, 1967).
13. J. E. S. Thomson, *Grandeur et décadence de la civilisation Maya*, Paris, 1958.
14. H. v. Trimborn, *Das Präkolumbische Amerika*, în *Propyläen Weltgeschichte. Eine Universalgeschichte*, VI, Berlin-Frankfurt a. Main, 1964.
15. G. C. Vaillant, *Civilizația aztecă*, București, 1964.
16. W. Wadephul, *Die alten Maya und ihre Kultur*, Leipzig, 1964.

²⁰ Menționăm că pe vase și mantale rituale (*tokapu*) s-au găsit recent semne ce ar putea fi interpretate ca un început de „scriere“ primară, liturgică.

DECLINUL RELAȚIILOR FEUDALE ȘI PĂTRUNDEREA RELAȚIILOR CAPITALISTE ÎN AGRICULTURĂ ÎN EUROPA APUSEANĂ

RADU MANOLESCU

O epocă nouă. Secolul al XVI-lea și prima jumătate a secolului al XVII-lea au reprezentat pentru Europa apuseană o epocă de complexe transformări social-economice, politice și ideologice. Trăsătura esențială a prefacerilor social-economice ale acestei epoci o constituie declinul relațiilor feudale și geneza relațiilor capitaliste, care s-au desfășurat mai intens, pe o scară mai largă și în forme caracteristice îndeosebi în Anglia și în Olanda și mai lent în Franța, Germania, Italia și Spania.

Progresul economic, petrecut în sfera producției și a schimbului, impunea adaptarea relațiilor feudale noilor cerințe ale societății sau înlocuirea lor cu relații sociale noi, capitaliste, menite să stimuleze dezvoltarea economică și socială. Îmbunătățirile aduse mijloacelor de producție și metodelor de muncă în domeniile mineritului, metalurgiei, lucrării postavurilor și pânzeturilor, construcțiilor navale, fabricării hîrtiei, tipografiei, cereau instalații mai mari, o organizare complexă a producției, un număr sporit de lucrători și cu calificare superioară, capitaluri pentru organizarea și desfășurarea procesului de producție. În același timp, lărgirea pieței interne, datorată intensificării schimbului de mărfuri dintre oraș și sat, precum și a pieții externe, ca urmare a extinderii relațiilor comerciale ale țărilor Europei apusene cu țările din restul Europei, cu cele din Asia și din Africa și cu Lumea Nouă, a dat un puternic impuls creșterii producției industriale, îndeosebi de tip manufacturier, organizată pe bază capitalistă. Primele manufacturi capitaliste s-au născut în secolele XIV și XV în Italia, îndeosebi la Florență și la Siena, și în Flandra ; din secolul al XVI-lea, ele au apărut și s-au înmulțit și în Germania, Franța, Spania și, îndeosebi, în Anglia și în Țările de Jos.

Din secolul al XVI-lea, ca urmare a măririi cererii de materii prime pentru meșteșuguri și manufacturi și de alimente pentru populația în creștere, îndeosebi din mediul urban, a avut loc un progres similar și în domeniul agriculturii și al creșterii animalelor. Cererea crescîndă și diversificată de cereale, legume, fructe, plante industriale, lînă, piei, carne, lapte și produse lactate a dat impuls dezvoltării economiei agrare și tehnicii agricole. Au sporit, în cea mai mare parte a țărilor, suprafețele cultivate, s-au făcut ameliorări funciare, s-au diversificat culturile și s-au introdus culturi noi, s-au îmbunătățit

utilajele și tehnica agricolă, au crescut randamentul la unitatea de suprafață și producția agricolă globală, s-a extins creșterea animalelor, îndeosebi a oilor. Acest progres în economia agrară a cerut o adaptare a vechilor structuri și relații agrare sau chiar o înlocuire a lor cu alte noi, corespunzătoare cerințelor largirii producției și schimbului de produse agricole și animale.

Astfel, progresul care avea loc atât în industrie cât și în economia agrară cerea cu necesitate trecerea de la atelierul meșteșugăresc breslaș la manufactura capitalistă, de la domeniul feudal la marea proprietate funciară capitalistă. De aceea, referindu-se la geneza relațiilor capitaliste în industrie și în agricultură, Karl Marx sublinia că „munca orașenească a făurit mijloace de producție pentru care breslele deveneau tot atât de stînjenoare pe cît de stînjenoare deveneau vechile relații de proprietate funciară pentru o agricultură perfecționată”.¹⁾

În afara de progresul tehnic și de lărgirea pieții interne și externe, pentru apariția și dezvoltarea relațiilor capitaliste mai erau însă necesare și alte două condiții — existența în proporții de masă a unor oameni liberi din punct de vedere juridic dar lipsiți de mijloace de producție sau de subsistență și de aceea nevoiți să-și vîndă capitaliștilor forța lor de muncă și să devină lucrători salariați, precum și acumularea unor mari mijloace de producție și bănești în mîna unor persoane care să le folosească în vederea organizării și funcționării unor întreprinderi industriale și ferme capitaliste. Procesul formării unei mase de oameni lipsiți de mijloace de producție și de subsistență a fost numit de Karl Marx „acumulare primitivă”. „Așa-numita acumulare primitivă nu este deci nimic altceva decît procesul istoric de separație între producători și mijloacele de producție”.²⁾ Procesul „acumulării primitive” s-a realizat pe o scară mai largă în secolul al XVI-lea, în Europa apuseană și îndeosebi în Anglia, prin diferențierea și sărăcirea unei părți a țărănimii, prin transformarea de către proprietarii funciari a unor întinse suprafețe de cultură în pășuni pentru creșterea oilor și alungarea de pe domenii a țăranilor deținători de loturi de pămînt, prin ruinarea unor meșteșugari din orașe etc. Lipsiți de mijloace de producție și de subsistență, ei au fost nevoiți să se angajeze ca lucrători salariați în industrie sau în agricultură.

Totodată, în secolul al XVI-lea, ca urmare a creșterii producției și schimbului de mărfuri și a circulației bănești, a comerțului colonial, a afluxului metalelor prețioase și a altor bogății aduse din afara Europei, îndeosebi din Americi, a „revoluției prețurilor”, care a favorizat pe marii producători de bunuri din agricultură și industrie, s-a intensificat acumularea unor mari capitaluri bănești și a altor bogății, care au fost investite pe o scară tot mai largă în mine, manufacturi, companii comerciale, bănci, în domenii și ferme organizate pe bază capitalistă.

Încheierea unificării teritoriale și a centralizării politice a creat, spre sfîrșitul secolului al XV-lea, prin lichidarea stării de fărîmîțare și de anarhie feudală și prin instaurarea ordinei și siguranței, condiții prielnice pentru pro-

¹ K. Marx, *Forme premergătoare producției capitaliste*, București, E.S.P.L.P., 1956, p. 47.

² Idem, *Capitalul*, vol. I, București, Ed. Politică, 1960, p. 713.

ducția, circulația și desfacerea mărfurilor, ceea ce a stimulat apariția sau dezvoltarea relațiilor capitaliste. Totodată, monarhia absolutistă a promovat o politică economică care, deși urmărea întâi de toate să asigure necesitățile statului și să sporească veniturile sale, a creat, în același timp, condiții obiective prielnice dezvoltării economice a țării și a relațiilor capitaliste. Urmărind realizarea unei balanțe comerciale excedentare, statul absolutist a luat, îndeosebi în Anglia, în cursul secolului al XVI-lea, măsuri menite să mărească exportul și deci intrarea de bani în țară și să reducă importul și deci ieșirea de bani din țară, măsuri care stimulau propășirea industriei și a economiei agrare și favorizau interesele proprietarilor de manufacturi, comercianților și armatorilor, precum și ale proprietarilor de ferme organizate pe baze capitaliste. Totodată, îndeosebi în Anglia, monarhia absolutistă a emis o serie de legi, ca „legislația singeroasă împotriva expropriațiilor”, menite să creeze condițiile necesare recrutării mîinii de lucru salariate pe domenii și în manufacturi.

Reforma religioasă, desfășurată, în mare, în deceniile 3—6 ale secolului al XVI-lea, a avut considerabile consecințe social-economice, printre care un imens transfer de bunuri funciare din stăpînirea bisericii catolice în stăpînirea unor proprietari laici. În Anglia și în Olanda, țări care păseau mai intens pe calea dezvoltării capitaliste, pămînturile bisericesti secularizate au ajuns, în timpul secularizării sau în anii următori, îndeosebi în stăpînirea orașenimii, a burgheziei și a acelei părți a nobilimii legată de exploatarea capitalistă a domeniilor, ca „noua nobilime” engleză, ceea ce a creat condiții pentru slăbirea relațiilor feudale și pătrunderea relațiilor capitaliste în agricultură.

În același timp, doctrina reformată, ca expresie a ideologiei burgheze născînd, justifica și încuraja spiritul întreprinzător și dorința de înavuțire a burgheziei. Jean Calvin și discipolii săi popovăduiau că datoria țaranului este să fie bun gospodar, a meșteșugarului să fie bun meșteșugar, a negustorului să fie bun negustor, susținînd că lenea și inactivitatea sînt jigniri aduse lui Dumnezeu.³ Astfel, justificînd și binecuvîntînd spiritul întreprinzător, calvinismul „corespundea năzuințelor celor mai îndrăznețe ale burgheziei de atunci”.⁴

În Olanda, triumful revoluției burgheze din ultima treime a secolului al XVI-lea a însemnat atît înlăturarea dominației Spaniei și a absolutismului regal spaniol cît și o puternică lovitură dată relațiilor feudale, ceea ce a asigurat Olandei o existență de sine stătătoare și largi perspective pe calea dezvoltării capitaliste în industrie și în agricultură.

Așadar, deși au apărut în secolele XIV și XV în unele regiuni din Italia și în Flandra, relațiile capitaliste au luat naștere și s-au dezvoltat și în celelalte țări ale Europei apusene numai din secolul următor, astfel încît se poate considera că „era capitalistă datează abia din secolul al XVI-lea”.⁵ Apărute în domeniul mineritului, al industriei, al marelui comerț și al băncilor, relațiile capitaliste au pătruns treptat din acest secol și în agricultură, ceea ce a

³ A. Oțetea, *Renașterea și Reforma*, București, 1968, p. 272.

⁴ Fr. Engels, *Dezvoltarea socialismului de la utopie la știință*, în K. Marx - Fr. Engels, *Opere alese în două volume*, vol. II, București, Ed. Politică, 1967, p. 90.

⁵ K. Marx, *Capitalul*, vol. I, p. 713.

grăbit transformarea structurilor și relațiilor sociale feudale încă dominante și crearea premiselor pentru extinderea relațiilor capitaliste și în raporturile agrare. Acest proces s-a manifestat mai intens în Anglia și în Olanda și mai lent în Franța, Germania, Italia și Spania.

Proprietatea funciară. Proprietatea funciară se afla în secolele XVI și XVII într-un intens și complex proces de transformare. Proprietatea feudală, stăpinită de proprietarii funciari feudali în virtutea contractului vasalic, cu structură ierarhică și grevată încă de unele îngrădiri în ceea ce privește posibilitățile de transfer și formată din rezervă seniorială și gospodării deținute de țărani dependenți și arendași, și-a accelerat procesul de destrămare început în secolele precedente. Ea a evoluat în secolele XVI—XVII pe calea degrevării sale de obligațiile decurgând pe de o parte din relațiile vasalice, pe de altă parte din raporturile stabilite de datina feudală între proprietarii feudali și țăranii de pe domeniu.

În aceste condiții, transferurile de bunuri funciare s-au accelerat. În Anglia, datorită Reformei, crizei vechii nobilimi sau sărăcirii țărănimii, numeroase proprietăți eclesiastice, nobiliare sau țărănești au trecut în stăpânirea „noii nobilimi” sau a burgheziei. Referindu-se la preocuparea burgheziei de a-și cumpăra pământ, predicatorul Thomas Lever scria pe la 1550 că „negustorii din Londra nu se mulțumesc să-și folosească bogăția pe care le-o aduce profesiunea lor pentru a se bucura de viață și a ajuta pe alții; ei își strămută bogăția la țară, cumpărându-și ferme de la gentlemeni onorabili, de la țărani cinstiți și de la sârmanii lucrători ai pământului.”⁶)

În același timp, destrămarea legăturilor de dependență personală ale țăranilor deținători de pământ față de stăpînii domeniilor, manifestată îndeosebi prin dispariția aproape completă a șerbiei în țările Europei apusene, a produs mari schimbări în situația gospodăriei țărănești. O parte a țărănimii eliberate, îndeosebi cea mai cu stare, folosindu-se de dificultățile bănești ale nobilimii, a cumpărat pământ seniorial, ceea ce a dus, în majoritatea țărilor din Europa apuseană și îndeosebi în Franța, la o creștere a ponderii micii proprietăți libere țărănești. O parte a țărănimii a luat pământ seniorial în arendă. În același timp, eliberarea din șergie, dezlegînd pe proprietarii funciari feudali de obligația de a asigura țăranilor de pe domeniile lor pământ de cultivat, pășune pentru animale și acces la pădure, le-a dat posibilitatea „legală” de a-i considera drept deținători de pământ pe bază de contract, care, la expirarea acestuia, puteau fi menținuți sau alungați, în funcție de interesele proprietarilor de domenii.

Pentru a-și organiza mai eficient domeniile în vederea producției de cereale și a creșterii de animale pentru piață, un număr tot mai mare de proprietari funciari a trecut la restructurarea domeniilor lor. Pe rezerva feudală, ei au organizat comasarea pe scară largă a suprafețelor dispersate ale rezervei. Și cum în aria de comasare, pământurile senioriale se găseau adesea alături de cele țărănești sau de bunuri în folosința comună a țăranilor, proprietarii funciari, pentru a-și aduna la un loc pământurile, sileau pe țărani la schimburi forțate, îi alungau sau uzurpau bunurile aflate în folosința lor comună. Uzur-

⁶ M. Bloch, *Seigneurie française et manoir anglais*, Paris, 1960, p. 122.

parea de bunuri aflate în folosința comună a țăranilor de pe domenii și alungarea și deposdarea unui număr crescând de țărani care dețineau pământ seniorial s-a făcut însă și independent de acțiunea de comasare a rezervei feudale.

În Franța se practica în secolul al XVI-lea sistemul „treimii” (*triage*), potrivit căruia proprietarul funciar își rezerva, sub formă de proprietate deplină, o treime din bunurile de folosință ale domeniului, iar țăranilor le erau lăsate în stăpânire două treimi din ele. Astfel, pe această cale, proprietarul funciar înlocuia dreptul superior dar limitat de stăpânire asupra ansamblului bunurilor de folosință comună ale domeniului cu dreptul de proprietate deplină și necondiționată și de aceea mai sigur și mai avantajos, asupra unei treimi a lor.

În Anglia, procesul de restructurare a proprietății funciare feudale s-a desfășurat îndeosebi sub forma „împrejmuirilor”. Sub numele de „împrejmuire” (*enclosure*) se înțelege procesul complex de comasare a pământurilor rezervei feudale, de deposdare a țăranilor de pe domeniu de loturile lor, de uzurpare a suprafețelor aflate în folosința lor comună, potrivit sistemului agrar al „cîmpurilor deschise” (*open fields*) și de trecere a tuturor acestora în exploatarea exclusivă a proprietarului funciar și de împrejmuire a lor, pentru a nu mai permite accesul altcuiva. După împrejmuire, ele serveau fie ca ogoare pentru culturi, fie ca pășuni pentru creșterea animalelor și îndeosebi a oilor.

Cunoscute din a doua jumătate a secolului al XIV-lea, „împrejmuirile” au luat extindere în secolul al XVI-lea. Suprafețele împrejmuite au fost folosite îndeosebi ca pășuni pentru oi, a căror lină era tot mai mult cerută de industria în plină dezvoltare a postavăritului. Ele erau practicate de proprietarii funciari feudali, îndeosebi de „noua nobilime”, legată de desfacerea pe piață a produselor agricole și animale ale domeniilor, dar și de unii lorzi laici și eclesiastici, precum și de țărani înstăriți, de negustori, de măcelari.

„Împrejmuirile” au avut loc în forme tipice în regiunile din centrul, estul și sudul Angliei, care, spre deosebire de cele din vestul și din nordul țării, orientate cu precădere spre creșterea animalelor, aveau o economie agrară în care cultura cerealelor precumpănea asupra creșterii animalelor. Deși „împrejmuirile” au avut incontestabile consecințe economice, sociale și demografice, amploarea lor nu trebuie totuși exagerată. Calcule făcute pe baza unor anchete și recensăminte ale epocii, ca acelea consemnate în „(Cartea) Judecării de Apoi a împrejmuirilor” (*The Domesday (Book) of Inclosures*) din 1517—1518 sau în raportul din 1607 au arătat că în perioada 1455—1607 suprafețele împrejmuite și transformate din ogoare în pășuni ar putea însuma între 500.000 și 750.000 acri sau între 200.000 și 300.000 ha, adică aproximativ 3—4% din suprafața arabilă a țării, iar numărul țăranilor depodați și izgoșiți ar putea fi apreciat la 30—50.000.⁷⁾

Consecințele imediate și îndeosebi de durată, atât pentru economia și societatea engleză în ansamblul ei, cât și pentru regiunile în care „împrejmuirile” au fost mai intense, au fost totuși mai însemnate decât s-ar putea

⁷ *The agrarian history of England and Wales*, vol. IV, Cambridge, 1967, p. 241 ; C. Mureșan, *Revoluția burgheză din Anglia*, București, 1964, pp. 15—16.

desprinde, la prima vedere, din aspectele cantitative menționate ale fenomenului.

„Împrejmuirile“ au creat condiții prielnice pentru progresul agriculturii, prin comasarea terenurilor agricole și pentru industria postăvăritului, prin asigurarea cantităților de lână necesară. În același timp, desfășurându-se în regiuni în care „cîmpurile deschise“, bazate pe practici colective de folosire a bunurilor comune, constituiau elementul dominant al peisajului rural, „împrejmuirile“ au contribuit la accelerarea procesului de destrămare a structurilor și relațiilor agrare tradiționale, la crearea condițiilor pătrunderii relațiilor capitaliste în agricultură și la grave contradicții sociale, datorate restrîngerii accesului țăranilor la bunurile de folosință comună, a depozitării și a alungării lor de pe pămînturi.

„Împrejmuirile“, mai ales atunci cînd erau însoțite de transformarea ogoarelor în pășuni, aveau ca urmare depozitarea și izgonirea țăranilor de pe domenii și depopularea și chiar părăsirea a numeroase sate. Depopulările și părăsirile de sate au avut loc îndeosebi în comitatele cu agricultură dezvoltată din centrul Angliei, unde și „împrejmuirile“ au fost mai intense.

Creșterea oilor cerînd, la o suprafață de pămînt egală, mai puțini oameni decît agricultura, „împrejmuirile“, atunci cînd erau însoțite de transformarea ogoarelor în pășuni, au creat un surplus de brațe de muncă în mediul rural. Unii țărani depozitați s-au angajat ca păstori sau ca argați, alții au ajuns lucrători agricoli sau lucrători în manufacturi. Mulți însă, negăsind unde să muncească sau neputîndu-se adapta noii lor situații, au fost siliți să umble din loc în loc în căutare de lucru, îngroșînd numărul celor lipsiți de mijloace de existență.

„Împrejmuirile“ au creat, prin depozitarea unui mare număr de țărani de mijloacele lor de producție și de subzistență, forța de muncă necesară agriculturii și industriei capitaliste. Domeniile și fermele organizate pe baze capitaliste erau exploatate, cu precădere, prin munca lucrătorilor agricoli salariați. Totodată, „împrejmuirile“ au dus, prin transformarea țăranilor depozitați din consumatori de bunuri produse în gospodăria proprie în consumatori de bunuri cumpărate, la lărgirea pieții interne. Astfel, „evenimentele ce transformă pe micii agricultori în muncitori salariați și mijloacele lor de subzistență și de muncă în elemente materiale ale capitalului, crează în același timp pentru acesta din urmă piața sa internă“. ⁸⁾

În condițiile erodării regimului juridic feudal al proprietății funciare, ale accelerării transferurilor de proprietăți, ale slăbirii sau chiar dispariției dependenței personale a țăranilor față de stăpînii domeniilor, ale pătrunderii relațiilor capitaliste în agricultură, sistemul arendării pămîntului, pe bază de contract, a luat o răspîndire tot mai mare, îndeosebi în Anglia, Olanda, Franța, Italia nordică și centrală, Germania apuseană.

În condițiile cererii crescînde de produse agricole și animale și ale pătrunderii relațiilor capitaliste în agricultură, în activitatea unui număr tot mai mare de ferme și de domenii, îndeosebi din Olanda și Anglia, au fost introduse pe scară largă metode de organizare și de muncă capitaliste — in-

⁸ K. Marx, *Capitalul*, vol. I, p. 742.

vestiții pentru ameliorări funciare, construcții și înzestrare cu utilaj, aplicarea unei tehnici agricole mai dezvoltate, organizarea rațională a muncii, efectuată cu lucrători salariați, ținerea unei evidențe amănunțite a cheltuielilor și veniturilor, toate acestea în vederea obținerii unor randamente și producții sporite și a realizării unor profituri tot mai mari. Astfel, potrivit registrelor de evidență a cheltuielilor și veniturilor ale fermei lui Rienck Hemmema de la Hitsum, din Frizia și a lui Robert Loder de la Harwell, de lângă Oxford, veniturile nete medii realizate erau ridicate, ele reprezentând :

Ferma	Perioada	Venitul net mediu
Hitsum	1569—1573	27,6% ⁹⁾
Harwell	1612—1620	63,4% ⁹⁾

S-a păstrat însă puternică și proprietatea feudală exploatată prin munca țăranilor care dețineau pământuri pe baza datinei feudale a domeniului, ca în Germania, îndeosebi în provinciile centrale și răsăritene, în Piemont, statul papal, sudul Italiei, Sicilia, Sardinia, în Franța, mai ales nord-estică și estică, în regiunile nordice ale Angliei.

Transformările pretrecute în economia agrară și în regimul proprietății funciare au dus la modificarea structurilor și relațiilor agrare.

Țărănimea. În rîndurile țăranimii s-a accelerat procesul de eliberare din șerbie, de înlocuire treptată a deținerii pământului pe baza datinei feudale prin deținerea sub formă de contract de arendă, de diferențiere și de formare a unei minorități de țărani înstăriți și a unei majorități de țărani cu pământ puțin sau lipsiți cu totul de pământ și siliți să ia pământ în arendă sau să se tocmească ca salariații agricoli. În evoluția situației țăranimii din țările Europei apusene apare însă și un șir de trăsături deosebitoare, izvorâte din condițiile de dezvoltare specifice fiecărei țări.

În Anglia și Olanda, unde dezvoltarea economică și pătrunderea relațiilor capitaliste în agricultură au fost mai intense, țăranimea a trecut, în comparație cu celelalte țări din Europa apuseană, prin cele mai mari prefaceri.

În Anglia, șerbia, care intrase în declin din secolul al XV-lea, a dispărut complet spre sfîrșitul secolului următor. Dispariția șerbirii este menționată în numeroase lucrări din a doua jumătate a secolului al XVI-lea ; astfel William Harrison în „Descrierea Angliei” (1577), referindu-se la stările sociale ale țării, menționa : „cît despre sclavi și șerbi, noi nu avem nici unul”¹⁰⁾.

Spre sfîrșitul secolului al XVI-lea, prin dispariția șerbiei, țăranimea din Anglia era formată numai din oameni liberi din punct de vedere juridic, dar diferențiați între ei prin condițiile în care stăpîneau sau dețineau pământul și prin posibilitățile lor materiale în genere.

Țăranii mici proprietari (*yeomen*), care își păstrasera pământul sau cumpărasera pământ, erau relativ puțin numeroși și în scădere necontenită. Cei mai mulți, datorită dificultăților economice prin care trecea mica pro-

⁹ B. H. Slicher van Bath, *The agrarian history of western Europe*, Londra, 1966. p. 307—308.

¹⁰ R. H. Hilton, *The decline of serfdom in medieval England*, Londra, 1969, p. 56.

prietate agrară, concurată de marele domeniu și de fermele organizate pe baze capitaliste și dezavantajată de „revoluția prețurilor“, și-au pierdut treptat pământul și au ajuns de obicei mici arendași. Un mic număr, dintre cei mai înstăriți, cu pământ propriu mai mult sau care au luat și pământ în arendă, s-a ridicat în rîndurile micii nobilimi de țară legată de exploatarea capitalistă a proprietății sale funciare (*gentry*).

Majoritatea țărănimii engleze era formată din deținători, în condiții variate, de pământ aflat în stăpînirea proprietarilor funciari feudali și, în mai mică măsură, a orașenimii și a burgheziei. O parte a țărănimii deținea pământul pe baza datinei feudale a domeniului, avînd drept de acces la bunurile de folosință comună și obligația de a plăti rentă, de obicei în bani. Raporturile dintre proprietarii funciari și țărani erau stabilite pe baza unor prevederi cutumiare felurite, variînd de la deținerea asigurată și ereditară cu rentă fixă, ca în cazul *freeholderilor* și *copyholderilor*, pînă la deținerea și quantumul rentei lăsate „la bunul plac al lordului“.

Urmărind să se folosească nestînjinit de dreptul de proprietate în vederea exploatării intensive a domeniului pentru producția pentru piață, proprietarii funciari feudali, îndeosebi „noua nobilime“, au dus o acțiune sistematică de înlocuire a țăranilor care deținea pământul pe baza datinei feudale cu arendași care luau pământul în arendă pe bază de contract. Acest proces s-a accelerat în a doua jumătate a secolului al XVI-lea și în primele decenii ale secolului al XVII-lea, constituind o trăsătură caracteristică a evoluției raporturilor agrare din Anglia.¹¹⁾ Înlocuirea deținerii de pământ pe baza datinei feudale, care oferea țăranului o oarecare garanție, cu arenda pe bază de contract a dus la agravarea situației țăranilor, căroro proprietarul funciar sau marele arendaș, profitînd de nevoia lor de pământ, avea posibilitatea să le impună condiții grele de arendare, în ceea ce privește suprafața arendată, durata și valoarea arenzii, iar la expirarea contractului să-l reînnoiască sau nu, în funcție de interesele sale.

Nedreapta împărțire a pământului, agravată de comasări și de „împrejmui“, de rîspîndirea sistemului arendării, de fondul agricol limitat și de creșterea populației, a dus la micșorarea suprafețelor de pământ deținute de țăranii englezi și la creșterea numărului lucrătorilor agricoli salariați și a țăranilor deposezați care, nemaigăsind de lucru în economia agrară, erau siliți să cutreere țara, în căutarea mijloacelor de existență.

Datorită creșterii numărului țăranilor lipsiți de pământ sau cu pământ puțin, ponderea lucrătorilor agricoli permanenți sau temporari a devenit apreciabilă. Se consideră că în cursul secolului al XVI-lea lucrătorii agricoli reprezentau în Anglia un sfert pînă la o treime din numărul populației ocupate în agricultură.¹²⁾

Dezvoltarea industriei rurale și existența unei mase de țărani cu pământ puțin sau lipsiți cu totul de pământ au făcut ca un număr tot mai mare de țărani să se angajeze permanent sau temporar în industria rurală, îndeosebi

¹¹ G. R. Elton, *England under the Tudors*, Londra, 1971, p. 236 (*History of England*, vol. IV).

¹² *The agrarian history of England and Wales*, vol. IV, pp. 397—398.

a postăvăritului. Se consideră că în secolul al XVI-lea în industria rurală lucra aproximativ o treime din numărul țăranilor cu pământ puțin, care reprezentau marea majoritate a țăranimii engleze.¹³⁾

Datorită destrămării tot mai intense a structurilor sociale medievale din lumea rurală engleză, în secolele XVI—XVII, numărul țăranilor englezi a scăzut considerabil, ei fiind absorbiți treptat de industria rurală și urbană, proces care s-a intensificat în secolele următoare, ducând la „dispariția” țăranimii din Anglia.¹⁴⁾

În Europa apuseană continentală, cu excepția Olandei, a cărei dezvoltare social-economică era mai apropiată de cea a Angliei, relațiile de producție feudale în care era cuprinsă țăranimea s-au destrămat mai lent și au păstrat o mai mare varietate de forme. În aceste condiții, gospodăria țărănească, sub forma proprietății individuale, a deținerii de pământ pe baza datinei feudale, însoțită în unele regiuni și de păstrarea șerbiei și sub forma arenzii, și-a păstrat un rol economic și social mult mai puternic decât în Anglia.

Stăpînii „vechi” și „noi” ai pămînturilor. Marile transformări economico-sociale și politice din secolul al XVI-lea și din primele decenii ale secolului al XVII-lea au dus la declinul proprietarilor funciari feudali legați de exploatarea tradițională a domeniilor și la ridicarea acelor proprietari funciari — nobili, orășeni și burghezi, arendași și țărani înstăriți — care și-au adaptat organizarea proprietăților noilor cerințe ale producției și schimbului. Acest proces s-a desfășurat mai intens și în forme caracteristice în țările care înaintau mai repede pe calea progresului economic și social, ca Anglia și Olanda, și mai lent în restul Europei apusene.

Nobilimea, în ansamblul ei, în afară de „noua nobilime” engleză și de o bună parte a celei olandeze, nu a ținut pasul cu mersul dezvoltării economice și sociale a epocii. O parte a nobilimii deținea sau aspira să obțină funcții în armată, diplomatie, în organele de conducere centrale și locale, demnități ecleziastice sau un loc la curtea regală sau la curțile principilor teritoriali. Domeniile celei mai mari părți a nobilimii continuau a fi exploatate prin munca țăranilor care dețineau pământuri pe baza datinei feudale și plăteau rente, de obicei fixe, în bani sau în produse și felurite alte taxe sau erau arendate, fie direct țăranilor, fie unor arendași, care le lucrau cu mijloace proprii sau le subarendau. Trăind îndeosebi din perceperea veniturilor domeniiale sub formă de rente, arende și taxe, cheltuindu-și veniturile pentru ducerea unui fel de viață nobiliar care adesea îi depășea resursele bănești, nepricepută în organizarea și administrarea domeniilor, cea mai mare parte a nobilimii nu s-a preocupat sau nu a avut posibilitatea să-și reorganizeze în suficientă măsură domeniile pentru a corespunde noilor cerințe ale progresului economiei agrare și ale pieții. De aceea, domeniile nobiliare care nu s-au adaptat în suficientă măsură noilor cerințe ale tehnicii și economiei vremii au fost depășite, ca productivitate a muncii și ca randament și deci și ca venituri obținute, de domeniile și fermele organizate pe bază capitalistă.

¹³ *The agrarian history of England and Wales*, vol. IV, p. 425.

¹⁴ H. J. Habakkuk, *La disparition du paysan anglais*, în „Annales (Economies, Sociétés, Civilisations)”, 1965, pp. 649—663.

„Revoluția prețurilor“, ducând la scăderea valorii reale a censurilor și a taxelor fixe percepute potrivit datinei feudale, a avut ca urmare reducerea veniturilor acelei părți a nobilimii care menținuse, chiar și parțial, organizarea tradițională a exploatării domeniilor.

În timp ce veniturile nobilimii scădeau, cheltuielile sale creșteau, ca urmare a sporirii cerințelor felului de trai nobiliar. Construcțiile de castele sau case la oraș, mobilarea mai pretentioasă, gustul pentru opere de artă, ca urmare a influenței Renașterii, răspîndirea caleștilor și a echipajelor, îmbrăcăminte luxoașă, viața la curte, îi depășeau adesea veniturile și o împingeau să se îndatoreze, să-și zălogească sau să-și vîndă domeniile.

Declinul economic i s-au adăugat subordonarea politică a nobilimii față de monarhia absolutistă sau față de principii teritoriale, destrămarea relațiilor vasalice și slăbirea capacității ei militare. Progresele centralizării statului și formarea monarhiilor absolutiste în Franța, Anglia și Spania și întărirea principiilor teritoriale, sub forma unei centralizări locale, în Germania și în Italia, au avut ca urmare declinul relațiilor vasalice și transformarea nobililor din vasali în supuși ai regelui sau ai principelui teritorial. Și chiar dacă raporturile și ierarhia vasaică au dăinuit, ele s-au menținut sub forma unor practici golite tot mai mult de conținut și devenite aproape simbolice.

Progresele economiei agrare și piața au impus tot mai mult proprietarilor funciari — feudali, burghezi, arendași, țărani înstăriți — să-și revadă și să-și adapteze organizarea și exploatarea pămînturilor cerințelor economice ale epocii. Înnoirile au fost mai evidente îndeosebi în țările mai avansate, ca Anglia și Olanda și mai lente în restul țărilor Europei apusene.

Marea nobilime, legată de exploatarea tradițională a domeniilor prin rente și arende și care avea venituri însemnate datorită suprafețelor întinse stăpînite și funcțiilor deținute în stat, s-a preocupat relativ puțin de reorganizarea proprietăților sale.

Nobilimea mijlocie și mică, ocupată mai puțin decît cea mare cu funcții și cu viața de curte, îndeosebi „noua nobilime“ engleză, precum și arendașii, burghezia și orașenimea proprietară de pămînturi în mediul rural, țărani înstăriți, s-au arătat, în schimb, mai preocupați de gospodărirea chibzuită a domeniilor și a pămînturilor lor în vederea producției pentru piață.

„Noua nobilime“ engleză sau *gentry* a profitat de secularizarea și scoaterea la mezat a averilor bisericești ca și de strîmtoarea „vechii nobilimi“ pentru a cumpăra pămînturi în condiții avantajoase. Organizîndu-și domeniile în vederea producției pentru piață, ea a beneficiat de creșterea prețului produselor agricole și animale, ca urmare a „revoluției prețurilor“. Totodată, în rîndurile ei au intrat, prin cumpărare de pămînturi, arendași, burghezi și orașeni, țărani înstăriți.

Numeroși și bogați, *gentry* au ajuns să ocupe un loc preponderent în rîndul nobilimii engleze. În comitatul York, de pildă, sînt menționate între 1603 și 1642, 859 familii de *gentry*. Din cele 679 familii de *gentry* existente în 1642, 150 erau „noi“, ceea ce arată că rîndurile lor se primeneau și sporeau cu elemente înstărite din alte pături sociale. Istoria familiei de *gentry*

Spenser of Althorp din comitatul Northampton este ilustrativă în ceea ce privește sporirea bogăției și legăturile de familie dintre „noua nobilime”, „vechea nobilime” și burghezie. La începutul secolului al XVI-lea, John Spenser era un *gentry modest*, care făcea agricultură și creștea oi. Fiul său, William, s-a căsătorit cu o fiică de *gentry* din comitat, fiul acestuia, John, cu o fată de negustor din Londra, fiul său, tot John, cu o fiică de judecător, iar fiul acestuia, William, cu fiica earlului de Southampton. La începutul secolului al XVII-lea, familia Spenser avea un venit anual de 6.500—8.000 lire.¹⁵⁾

Alături de „noua nobilime”, în curs de îmburghezire, un loc tot mai însemnat dețineau proprietarii și arendașii de ferme, care cultivau pământul și creșteau animale folosind îndeosebi munca lucrătorilor agricoli salariați, astfel încât „la sfârșitul secolului al XVI-lea Anglia poseda o clasă de fermieri capitaliști bogați pentru condițiile de atunci.”¹⁶⁾

Procesul de cumpărare de pământuri nobiliare de către orășeni, burghezi și țărani înstăriți a avut loc, dar pe o scară mai redusă, și în celelalte țări ale Europei apusene, îndeosebi în Italia și în Franța.

Declinul relațiilor feudale, manifestat din secolul al XVI-lea în țările Europei apusene, a intrat în faza unei destrămări mai rezezi în Olanda, după revoluția burgheză de la sfârșitul aceluiași secol și îndeosebi în Anglia, după revoluția burgheză de la mijlocul secolului următor. În celelalte țări, în Franța, Italia, Spania, Germania, destrămarea feudalismului a continuat într-un ritm tot mai accelerat în secolele XVII și XVIII, orînduirea feudală încheindu-și existența în condițiile desfășurării și urmărilor marii revoluții burgheze franceze din 1789.¹⁷⁾

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

Lucrări teoretice

- K. Marx, *Capitalul*, vol. I, București, Ed. Politică, 1960, pp. 711—757.
 K. Marx, *Forme premergătoare producției capitaliste*, București, E.S.P.L.P., 1956.
 Fr. Engels, *Despre decăderea feudalismului și apariția statelor naționale*, în K. Marx - Fr. Engels, *Opere*, vol. 21, București, Ed. Politică, 1965, pp. 390—399.

Lucrări

- W. Abel, *Geschichte der deutschen Landwirtschaft vom frühen Mittelalter bis zum 19. Jahrhundert*, Stuttgart, 1967.
The agrarian history of England and Wales, General editor H. P. R. Finberg, vol. IV, 1500—1640, Cambridge, 1967.

¹⁵ *The agrarian history of England and Wales*, vol. IV, pp. 290—298.

¹⁶ K. Marx, *Capitalul*, vol. I, p. 740.

¹⁷ Pentru tenacitatea persistenței, în variate forme, a relațiilor feudale în curs de destrămare, pînă la sfârșitul secolului al XVIII-lea — începutul secolului al XIX-lea, vezi studiul documentar al lui Dan Lăzărescu, *Colocviul de la Toulouse pe tema abolirii regimului feudal*, în „Studii”, 1970, nr. 5, pp. 999—1009.

- F. Braudel, *Civilisation matérielle et capitalisme (XV-e-XVIII-e siècle)*, Paris, 1967.
- F. Braudel, *La Méditerranée et le monde méditerranéen à l'époque de Philippe II*, Paris, 1966.
- R. H. Hilton, *The decline of serfdom in medieval England*, Londra, 1969.
- E. Hobsbawm, H. Dobb, *Du féodalisme au capitalisme*, in „Recherches internationales à la lumière du marxisme“, nr. 37, mai-juin 1963, pp. 215—225.
- A. de Maddalena, *Rural Europe 1500—1750*, Londra, 1970 (*The Fontana Economic History of Europe*, vol. 2, sect. 4).
- F. Mauro, *Le XVI-e siècle européen. Aspects économiques*, Paris, 1966.
- C. Mureșan, *Revoluția burgheză din Anglia*, București, 1964.
- A. Oșetea, *Renașterea și Reforma*, București, 1968.
- S. Skazkine, *Sur la genèse du capitalisme dans l'agriculture de l'Europe occidentale*, in „Recherches internationales...“, nr. 37, mai-juin 1963, pp. 191—203.
- B. H. Slicher van Bath, *The agrarian history of western Europe, A. D. 500—1850*, Londra, 1966.

RĂZBOIUL NAȚIONAL REVOLUȚIONAR AL POPORULUI SPANIOL. 1936—1939

EMA NASTOVICI

Războiul național revoluționar al poporului spaniol a constituit o etapă extrem de importantă în îndelungata luptă revoluționară și patriotică a oamenilor muncii din Spania. Lupta eroică a poporului spaniol pentru apărarea cuceririlor revoluționare, a democrației, împotriva fascismului și pericolului de război a înscris o pagină de neșters în lupta generală a forțelor democratice din întreaga lume.

Apariția unui focar de război în Extremul Orient, prin agresiunea Japoniei împotriva poporului chinez, instaurarea nazismului în Germania, subjugarea Etiopiei de către Italia fascistă au pus omenirea în fața unui pericol grav, făcând necesară concentrarea tuturor eforturilor în vederea stăvilirii cursului periculos al evoluției internaționale.

Anii 1935—1938 au fost, totodată, și anii unor succese remarcabile pe linia realizării unității de acțiune a forțelor democratice în lupta împotriva pericolului ce amenința omenirea. De o deosebită însemnătate au fost victoriile obținute de forțele democratice antifasciste în alegerile din primăvara anului 1936 în Spania și Franța și instaurarea în cele două țări a unor guverne de Front popular. În obținerea acestor rezultate un rol hotărâtor l-a avut activitatea partidelor comuniste de mobilizare a maselor populare la efortul de menținere și consolidare a unității forțelor democratice în lupta împotriva fascismului intern și extern.

*

În ianuarie 1936, în urma înțelegerii dintre grupările de stînga, s-a format Frontul popular în care au intrat Partidul republican de stînga, condus de fostul șef al guvernului republican Manuel Azaña, Uniunea Republicană, în frunte cu Martinez Barrio, Partidul comunist spaniol, Partidul socialist, Partidul catalonez de stînga, Partidul socialist și comunist din Catalonia și Uniunea generală a oamenilor muncii, care număra circa un milion de membri.¹⁾

¹ Dolores Ibarruri, *Războiul național revoluționar al poporului spaniol împotriva intervențiștilor italo-germani și a rebelilor fasciști, 1936—1939*, București, E.S.P.L., 1956, p. 12.

Crearea Frontului popular a făcut posibilă unitatea de acțiune a proletariatului, a țărănimii și a păturilor mijlocii de la orașe împotriva fascismului. Datorită unității existente între forțele de stînga, Frontul popular a reușit victoria în alegerile de la 16 februarie 1936. În parlament s-a creat o majoritate de stînga. Ea cuprindea 158 deputați burghezi republicani, față de 62 în 1933; 88 deputați ai partidului socialist față de 58 în 1933; 17 deputați comuniști față de 1 în 1933. Din 473 de deputați, 268 reprezentau partidele muncitorești și republicane de stînga, iar 204 partidele de dreapta și centru.²⁾

Succesul obținut de forțele democratice în alegerile din februarie reflecta procesul de maturizare politică care a permis înțelegerea necesității unității pentru reîntronarea și dezvoltarea democrației, pentru preîntîmpinarea consolidării forțelor de dreapta și instaurarea fascismului la putere. Rezultatul alegerilor a confirmat concepția posibilității instaurării democrației în Spania pe cale pașnică, prin alegeri.³⁾

Guvernul de front popular condus la început de Azaña, iar după ce acesta a devenit președintele Republicii⁴⁾, de Casares Quiroga, și-a început activitatea în condiții grele datorate sabotajului economic și politic al marelui capital, oligarhiei financiare și moșierilor. Sub presiunea acestor forțe, față de care guvernul se ferea să ia măsuri de constrîngere, treptat s-a ajuns la o stare de spirit pesimistă în legătură cu perspectivele aplicării măsurilor din programul Frontului popular.

Partidul comunist spaniol nu și-a trimis reprezentanți în guvernele Azaña și Quiroga. După părerea conducătorilor partidului comunist spaniol, „cauza trebuie căutată în poziția adoptată de partidele republicane și de socialiști. Partidele republicane susțineau că formula „un guvern republican pur“ ar permite liniștirea reacțiunii. Centriștii din partidul socialist socoteau că conducerea guvernului Republicii trebuie să o aibă burghezia cu vederi republicane“. ⁴⁾ Dacă socialiștii se gîdeau să participe la guvern în felul în care o făcuseră în 1931 — aprecia Partidul comunist — aceasta însemna lichidarea a tot ce era nou, a tot ce a adus în politica spaniolă Frontul popular și subordonarea partidului socialist burgheziei.⁵⁾

Cu fiecare zi, situația, ca urmare a insuficienței măsurilor întreprinse de guvern, se înrăutățea, atît din punct de vedere economic cît și politic. Pe de o parte, evaziunea de capitaluri submina economia țării, iar, pe de altă parte, reacțiunea, înfrîntă în alegerile din februarie, dejucată în intențiile ei de a pune mîna pe putere „pe cale legală“, trecea la pregătirea recuceririi ei pe cale militară.⁶⁾ Acțiunea fasciștilor din 11 iulie 1936, din Valencia, cu scopul dezlănțuirii rebeliunii, anihilată de riposta hotărîtă a maselor

² *Ibidem.*

³ *Istoria kommunisteskoj partii Ispanii...* Gosudarsvennoe izdatelstvo politiceskoj literaturi, Moskva, 1961, p. 106.

⁴ Manuel Azaña a devenit președinte al Republicii în mai 1936 (*ibidem*, p. 120).

⁵ *Ibidem*, p. 120.

⁶ *Ibidem.*

⁶ Dolores Ibarruri, *Războiul național revoluționar al poporului spaniol...*, p. 15.

populare, ar fi trebuit să trezească la realitate guvernul Quiroga, să-i impună luarea unor măsuri drastice împotriva celor ce se făcuseră vinovați. Dar guvernul se menținea pe aceeași poziție de subapreciere a pericolului ce amenința Republica.

Partidul comunist spaniol nu înceta să avertizeze asupra pregătirilor reacțiunii, asupra legăturilor dintre aceasta și forțele reacționare externe care urmăreau răsturnarea regimului democrat.

În cuvîntarea rostită înaintea alegerilor din 16 februarie, la teatrul de operetă din Madrid, José Diaz a avertizat că dacă după crearea guvernului de stînga conducătorii acestuia vor lăsa în fruntea armatei pe generali fasciști și monarhiști „...atunci victoria Frontului popular va fi numai relativă și va dura doar atîta vreme cît îi va fi necesar reacțiunii să-și strîngă forțele”.⁷⁾

În presa comunistă au fost demascați generali care pregăteau răsturnarea regimului democratic al Frontului popular. În organul central al partidului comunist, „Mundo Obrero” din 27. II. 1936 se spunea: „...în posturi înalte din armata spaniolă se găsesc oameni ca Goded, Franco, Franjul, Martinez Anido și mulți alți fasciști — generali și ofițeri, cerem înlocuirea lor imediată și democratizarea armatei”.⁸⁾

La 12 mai 1936, în timpul crizei guvernamentale provocate de alegerea lui Azaña în postul de președinte al Republicii, într-o declarație oficială a partidului comunist se sublinia că una din sarcinile imediate ce stă în fața noului guvern este „...curățirea armatei de elementele fasciste participante la complotul împotriva Republicii”.⁹⁾

Cu o lună înainte de izbucnirea rebeliunii, conducătorii partidului comunist l-au vizitat pe Quiroga, căruia i-au înfățișat fapte concrete cu privire la pregătirile militare ale fasciștilor. Șeful guvernului a răspuns ironic: „comuniștii văd comploturi și în farfuria cu supă”.¹⁰⁾

În declarația partidului comunist din 12 iunie 1936 se spunea de asemenea: „Elementele reacționare și fasciste își intensifică pregătirile în vederea unei lovituri de stat pentru a desființa libertățile poporului... Partidul nostru, protestînd cu indignare împotriva acestor acțiuni criminale și cerînd guvernului să ia măsuri împotriva dușmanilor poporului, cheamă, totodată, masele populare din Madrid și din întreaga Spanie să intensifice lupta împotriva fascismului, împotriva terorismului criminal al acestei bande de asasini”.¹¹⁾

Dar guvernul, care ducea o politică oscilantă, n-a luat măsurile necesare pentru a zădărnici planurile reacțiunii, care devenea tot mai insolentă. Profitînd de îngăduința guvernului, căpeteniile militare și politice reacționare acționau aproape fățiș împotriva lui.

⁷ *Istoria kommunisticeskoi partii Ispanii*, p. 120.

⁸ *Ibidem*.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ *Ibidem*, p. 121.

¹¹ Dolores Ibarruri, *Singura cale*, Ed. Poliitică, București, 1963, p. 244.

Din păcate, eforturile partidului comunist spaniol de mobilizare la vigilență nu au avut întotdeauna ecoul dorit. Unii conducători ai partidelor din Frontul popular nu au luat în serios aceste avertismente.

În aceste condiții, reacțiunea din Spania a dezlănțuit rebeliunea fascistă, din 18 iulie 1936. Izbucnită din „ura de clasă față de Republică a aristocrației latifundiare și a oligarhiei plutocratice, ale căror interese economice se împleteau strâns și care nu acceptau nici dezvoltarea economică a țării, nici cea mai mică atingere a privilegiilor lor de clasă și de castă”¹²), rebeliunea s-a bucurat, încă înainte de a începe, de sprijinul dictatorilor fasciști din Europa: Hitler și Mussolini. Planurile rebeliunii au fost elaborate în cancelariile din Berlin și Roma. Chiar asupra conducătorilor ei au hotărât cei care se angajau s-o „sprijine”. Inițial, printre conducătorii potențiali ai rebeliunii erau considerați generalul Sanjurjo, Martinez Anida și Franco. Martinez Anida era apreciat de Canaris, șeful serviciului de spionaj nazist, ca „...șeful cel mai capabil și cel mai potrivit pentru realizarea planurilor germane”. Dar, la izbucnirea rebeliunii, Martinez Anida fiind bolnav nu a putut părăsi Portugalia, iar Sanjurjo dispăruse de pe arena politică în urma accidentului de avion suferit în drum spre Spania. Rolul de căpetenie a rebeliunii i-a revenit lui Franco.¹³)

Rebeliunea a început în noaptea de 17 spre 18 iulie, în Marocul spaniol și în insulele Canare. Stația de radio din Ceuta a transmis fraza convențională: „În toată Spania cerul e fără nori”. O serie de generali, care pînă acum se dăduseră drept republicani, au aderat chiar din prima zi la rebeliune. Mulți, deținînd funcții importante în armată, purtau nume bine cunoscute și asupra cărora partidul comunist avertizase cu mult înainte.

Pericolul ce amenința Republica era deosebit de mare. Rebelii dispuneau de arme, unități militare bine încheiate, ofițeri și generali care cunoșteau bine meseria armelor, dușmani învederați ai Republicii. Pericolul era cu atît mai mare cu cît nici acum conducătorii Republicii nu recunoșteau prezența lui. După izbucnirea rebeliunii, Quiroga declara că „...pe peninsulă nu există nimeni, absolut nimeni, care să fie amestecat într-o întreprindere atît de absurdă”, fiind, după el, vorba numai de o rebeliune cu caracter local.¹⁴)

După ce rebeliunea a devenit evidentă, impunîndu-se măsuri imediate pentru înăbușirea ei, guvernul s-a dovedit neputincios, iar Quiroga a demisionat. Martinez Barrio, care l-a înlocuit, nu a trecut nici el la luarea măsurilor necesare, ci se gîdea la tratative cu căpeteniile rebelilor, înclinînd chiar „...dacă va fi nevoie să le cedeze cîrmuirea țării”.¹⁵) Aceasta a fost o expresie evidentă a lipsei de fermitate politică și teamă față de popor.

Guvernul Martinez Barrio a fost pur și simplu măturat de acțiunea maselor populare, care cereau apărarea cu fermitate a cuceririlor revoluționare.

¹² *Ibidem*.

¹³ *Documente asupra lui Franco și regimul său*, Ed. „Apărarea Patriotică”, București, 1946, p. 5.

¹⁴ Dolores Ibarruri, *Războiul național revoluționar al poporului spaniol...*, p. 15.

¹⁵ *Ibidem*, p. 17.

Noul guvern, în frunte cu republicanul de stînga José Giral, a trecut la luarea unor măsuri mai hotărîte pentru organizarea luptei împotriva rebelilor. Deși nu făceau încă parte din guvern, reprezentanții partidelor și organizațiilor muncitorești au reușit totuși să impună luarea măsurilor cerute de situație.

Partidul comunist spaniol s-a aflat, ca și în luptele anterioare, în fruntea acțiunilor de apărare a Republicii. Cu toate că măsurile luate de guvernul José Giral au fost încă ezitante, insuficiente, acțiunea maselor a reușit să respingă atacurile rebelilor în importante orașe și regiuni ale țării: Barcelona, Madrid, Valencia, Țara Bascilor, Asturia, în parte în Andaluzia, Estremadura și Castilia.¹⁶⁾

Marinarii au rămas fideli Republicii și, îndepărtînd ofițerii reacționari, au adus cea mai mare parte a flotei de partea guvernului republican. Același lucru s-a petrecut și în aviație.¹⁷⁾

În aceste condițiuni, rebelii fasciști au reușit să cucerească numai poziții izolate în nordul și sudul țării; după trei săptămîni de lupte, două treimi din teritoriul Spaniei, cu centrele urbane cele mai importante, erau tot în mîna guvernului republican.

Începea astfel un război de poziție care trebuia să permită forțelor populare să cîștige timp, să se organizeze, să-și creeze o armată, să impulsioneze dezvoltarea industriei de armament, să mobilizeze toate resursele țării pentru învingerea dușmanului.

Această situație nu era însă pe placul căpeteniilor rebeliunii. Ei porniseră acțiunea, convinși că vor lichida foarte repede forțele republicane. Rezistența opusă de mase le-a dejucat aceste planuri. Teritoriul de care dispuneau nu le putea furniza cele necesare continuării rebeliunii, pe acest teritoriu neexistînd o industrie minieră și metalurgică cît de cît importantă.¹⁸⁾ Salvarea nu le mai putea veni decît din afară.

În august 1936, Franco a cerut ajutor Germaniei naziste, prin intermediul agentului Abwehr-ului, Langenheim, care a plecat urgent de la Tetuan la Berlin, în acest scop.¹⁹⁾ Concomitent s-a acționat și la Roma, prin intermediul lui Roatta, șeful serviciului de spionaj italian²⁰⁾, pentru a urgenta ajutorul solicitat de Franco. Hitler și Mussolini erau prea adînc amestecați și interesați în deznodămîntul evenimentelor din Spania pentru a nu răspunde cererii lui Franco.

Din acest moment a început intervenția fățișă și masivă a Germaniei hitleriste și Italiei fasciste împotriva poporului spaniol. Făcînd o apreciere retrospectivă asupra intervenției Germaniei în Spania, generalul Reichenau pune cu deosebită claritate în evidență scopurile urmărite: „Ar fi o greșală să se considere războiul din Spania drept un război de ordin secundar. Spania ne-a învățat multe lucruri. În Spania am îndreptat unele greșeli ale

¹⁶ *Ibidem*, p. 19.

¹⁷ Ignacio Hidalgo de Cisneros, *Cotitura*, Ed. polit. București, 1966, pp. 276—284.

¹⁸ Dolores Ibarruri, *Singura cale*, p. 275.

¹⁹ *Documente asupra lui Franco și regimului său...*, p. 7.

²⁰ *Ibidem*.

strategiei noastre militare ; intervenția în Spania constituie nu numai o școală de război extrem de prețioasă, ci și o politică strălucită ...intervenția noastră în Spania ne-a permis să ne consolidăm pozițiile pe principalele linii strategice ale Franței și Angliei".²¹

În ce privește interesul Italiei, era legat de năzuința de a-și asigura poziții strategice prin cucerirea insulelor Baleare sau acelei părți a Africii de Nord care i-ar fi permis să domine în Mediterana.²²

Iată ce considerente au stat la baza „ajutorului” dat lui Franco în lupta împotriva poporului spaniol. Însuși Franco a fost transportat de un avion aparținând Luft-Hansei la Tetuan. Avioanele germane și vasele italiene au început să transporte trupele rebele în Spania și să aducă masive transporturi de arme și muniții rebelilor.²³

Astfel că poporul spaniol a trebuit să lupte nu numai împotriva rebelilor ci și a intervenției străine germano-italiene. „Aceasta a dat războiului dus de poporul spaniol caracterul unui război național revoluționar”²⁴, purtat pentru apărarea suveranității și independenței naționale.

Era de așteptat ca, în situația grea care se crease, Republica Spaniolă să găsească sprijinul ce-i era necesar la statele care, ca și ea, erau membre ale Ligii Națiunilor, organizație care proclama ca unul din scopurile principale : lupta împotriva agresiunii și războiului. Dar, guvernele Franței și Angliei, cu care Republica Spaniolă avea legături diplomatice și convenții comerciale, au refuzat să vândă republicanilor armament. Acestor guverne le era bine cunoscută pregătirea rebeliunii din Spania cu sprijinul Germaniei și Italiei și scopurile urmărite de cele două state. Teama de a se pune rău cu dictatorii europeni răzbate și din următoarea frază a lui Yvon Delbos : „După câte înțeleg, guvernul republican — guvern legal — membru al Ligii Națiunilor, va fi în drept să ceară aliaților săi cel puțin arme și muniții... Nu ne vom afla atunci într-o situație periculoasă față de Roma și Berlin ?”²⁵ Ce era de făcut ? Soluția găsită de Léon Blum a fost a se discuta la Londra situația și a se adopta o poziție care să nu jeneze planurile lor de împăcare cu dictatorii.

²¹ Citat de Dolores Ibarruri în *Războiul național revoluționar al poporului spaniol...*, p. 20.

²² *Ibidem*, p. 21.

²³ Pe lângă O.K.W. s-a format un Stat Major special pentru a asigura intervenția militară germană în Spania. La început a funcționat sub conducerea generalului Wilberg, de unde și numele Statului Major „W”, apoi a generalului Jaenecke. Acesta a jucat rolul hotărâtor în organizarea „Legiunii Condor”, sub comanda generalilor Sperrle, Richthofen și Volkman, ca și în expedierea, la bordul navelor organizației „Kraft durch Freude”, a armelor, instructorilor, trupelor din toate armele, ce aveau misiunea de a participa direct la luptă. După cum declară Jaenecke, cu ajutorul primit din partea Germaniei, Franco a putut transporta în 14 zile aproximativ 18.000 de soldați și ofițeri marocani complet echipați de la Tetuan la Algesiras. Tot el face cunoscute însă elemente care atestă intensificarea comerțului cu Germania, prin firmele organizate acum sau dezvoltarea celor existente anterior, punând astfel în evidență un alt element ce a stat în spatele „ajutorului dat lui Franco” (*Documente asupra lui Franco și regimului său...*, pp. 11—19).

²⁴ Dolores Ibarruri, *Războiul național revoluționar al poporului spaniol...*, p. 19.

²⁵ Geneviève Tabouis, *20 de ani de tensiune diplomatică*, București, 1965, p. 306.

Pentru premierul englez, Baldwin, sprijinirea Spaniei prin Liga Națiunilor era inacceptabilă. „Interesul păcii ne impune să raliem toate țările în jurul doctrinei „neintervenției“, care permite o localizare a incendiului“,²⁶ afirma Baldwin. Iată cum, sub paravanul păcii, era ascunsă îngrijorarea față de evoluția internă a Republicii Spaniole. Căci, așa cum afirmă Dolores Ibarruri: „Nici burghezia franceză și nici capitalismul englez nu doreau victoria Spaniei populare“. ²⁷

După 37 zile de tratative cu principalele puteri ale Ligii Națiunilor s-a ajuns, la 30 august, la un „pact de neintervenție“, la sugestia Franței. Se încerca astfel să se dea o justificare legală refuzului permanent de a permite achiziționarea de echipament militar de către reprezentanții Republicii Spaniole.²⁸

Guvernul Statelor Unite, atunci când exportatorii americani au vrut să facă uz de dreptul lor legal de a vinde arme guvernului republican spaniol, a impus votarea unui amendament la legea neutralității (1.I.1937), aplicarea ei extinzându-se și la războaiele civile. Astfel, piața americană era închisă achiziționării pentru guvernul legal spaniol. Măsura viola nu numai dreptul internațional, dar și Tratatul de la Madrid din 1902, dintre S.U.A. și Spania.²⁹

Concomitent, guvernele Angliei, Franței și S.U.A. vindeau arme Germaniei și Italiei, care le expediau lui Franco.

Văzînd că „Comitetul de neintervenție“ este folosit de cercurile reacționare împotriva Republicii Spaniole³⁰, guvernul Sovietic, care intrase în acest comitet pentru a apăra și de la tribuna acestuia drepturile poporului spaniol, a declarat, la 23 octombrie 1936, că „...nu se poate considera legat prin acordul cu privire la neintervenție într-o mai mare măsură, decît oricare dintre ceilalți participanți la acest acord“. ³¹ Considerînd că acest comitet s-a transformat într-o politică de intervenție directă și brutală în treburile poporului spaniol, guvernul U.R.S.S. proclama deschis solidaritatea sa cu poporul spaniol și dreptul său de a ajuta Republica Spaniolă în lupta împotriva agresiunii fasciste.³²

Războiul național revoluționar al poporului spaniol a oferit lumii un demn exemplu de solidaritate, de luptă a forțelor democratice. Partidele comuniste au fost în primele rînduri ale acțiunilor de solidaritate. Dar nu numai comuniștii ci și alți antifasciști, democrați, personalități politice sau ale vieții culturale mondiale, oameni simpli sau savanți de valoare mondială

²⁶ *Ibidem*, p. 312.

²⁷ Dolores Ibarruri, *Singura cale...*, p. 277.

²⁸ Franța a rupt acordul comercial încheiat în decembrie 1935 cu Spania, conform căruia putea cumpăra arme în valoare de 100 milioane franci anual, impunînd și alte restricții livrărilor de armament către Spania Republicană. (Dolores Ibarruri, *Războiul național revoluționar al poporului spaniol...*, p. 23).

²⁹ Alex. Vianu, *Istoria S. U. A.*, Ed. științifică, București, 1973, p. 366.

³⁰ I. M. Maïski, *Cine l-a ajutat pe Hitler*, Ed. științifică, București, 1963, p. 60.

³¹ Dolores Ibarruri, *Războiul național revoluționar al poporului spaniol...*, p. 27.

³² *Istoria Diplomatiei*, t. III, Izdatelstvo politiceskoi literaturî, Moskva, 1965, pp. 638—640.

s-au ridicat cu hotărâre în apărarea poporului spaniol. Încă din primele zile ale rebeliunii fasciste, luptătorii republicani s-au bucurat de sprijinul moral și material ce se îndrepta spre ei de pe toate meridianele globului. Mii de antifasciști au sosit în Spania pentru a lupta cu arma în mână alături de poporul spaniol, pentru libertatea poporului spaniol. S-au constituit astfel brigăzile internaționale care au dat un prețios tribut de sânge pentru apărarea libertății, democrației și păcii. Era o dovadă a înțelegerii profunde a semnificației luptei poporului spaniol. Partidul Comunist Român a chemat poporul român la luptă împotriva „ajutorului dat de fascismul german, italian și portughez contra revoluției spaniole, pentru sprijinirea luptei poporului spaniol care, apărându-și viața și libertatea sa, apără pacea lumii”.³³

Războiul din Spania s-a desfășurat cu succese schimbătoare, cunoscând câteva etape mai importante. După intervenția masivă germano-italiană, el a luat o amploare din ce în ce mai mare. În nord au căzut orașele Irun și San Sebastian, la 4 și respectiv 11 septembrie, tăindu-se în acest fel orice legătură pe uscat a teritoriului republican din nord cu Franța. Una din cauzele acestei situații, după cum afirmă Dolores Ibarruri, a constituit-o reținerea de către guvernul francez a unui tren cu echipament militar trimis de guvernul spaniol apărătorilor Irunului, slăbind astfel pozițiile Republicii în nordul țării.³⁴ Din primele zile ale rebeliunii scopul rebelilor a fost ocuparea Madridului, considerată a fi ușor de realizat datorită faptului că republicanii nu aveau o armată regulată ci numai miliția populară. Ocuparea Madridului era privită ca un mare avantaj politic, moral și militar, de aceasta depinzând în mare măsură soarta războiului. Ca atare, după succesele parțiale obținute, rebelii și-au concentrat toate forțele împotriva Madridului. În seara zilei de 6 noiembrie trupele rebele se aflau la periferia Madridului. Situația republicii devenise foarte gravă. Guvernul Largo Caballero, care înlocuise la 4 septembrie guvernul José Giral, s-a mutat la Valencia considerând că Madridul nu putea fi apărat.

Dar, în fața pericolului, la chemarea forțelor democratice în frunte cu partidul comunist, populația Madridului s-a ridicat ca un singur om în apărarea capitalei. Mii de baricade și tranșee au fost construite într-o singură noapte. S-a format „Junta de defensa de Madrid”, un comitet militar de apărare, care a condus operațiunile în tot decursul bătăliei. La porțile Madridului rebelii au suferit o mare înfrângere. Lozinca „No pasaran” („Nu vor trece”), lansată de partidul comunist încă la 19 iulie 1936, a devenit acum o realitate.

Un rol deosebit de important în apărarea Madridului l-a avut „Regimentul 5” creat de partidul comunist, ai cărui luptători au dat dovadă de eroism și abnegație, de înaltă organizare și disciplină. De asemenea, brigăzile internaționale. Volutari de toate naționalitățile, abia sosiți, intrau direct în luptă. „Această solidaritate, împreună cu eroismul oamenilor muncii din

³³ *Voluntari români în Spania*, E.P., Buc., 1971, p. 53.

³⁴ Dolores Ibarruri, *Războiul național revoluționar al poporului spaniol...*, p. 23.

Madrid, conduși de comuniști a salvat capitala Spaniei”³⁵, arăta Dolores Ibarruri.

Capitala Spaniei a stat, de altfel, neclintită pînă în ultima clipă a războiului, simbol al luptei dîrze și drepte a poporului spaniol. Toate încercările ulterioare de cucerire s-au soldat cu același eșec pentru rebeli, pînă la trădarea din martie 1939.

După marea înfrîngere a trupelor fasciste la porțile Madridului, războiul a intrat într-o nouă fază, transformîndu-se într-un război de lungă durată. Rebelii au cerut cu insistență sprijinitorilor lor de la Berlin și Roma intensificarea ajutorului pentru a putea continua lupta.³⁶

Un grup însemnat din liderii partidului socialist, printre care Julian Besteiro, Largo Caballero, Indalecio Prieto, căpeteniile anarhiste și unii politicieni burghezi republicani și naționaliști se opuneau continuării războiului și propunerilor partidului comunist menite să consolideze pozițiile Republicii.³⁷

Largo Caballero se opunea creării armatei populare, considerînd că Spania „... este o țară de partizani care nu are nevoie de o armată pentru apărarea sa”.³⁸ După formarea armatei, a respins confirmarea Comandamentului Unic, centralizarea conducerii acțiunilor militare, crearea de rezerve, dezvoltarea industriei de război și alte măsuri propuse de comuniști.

Acțiunile anarhiștilor în Aragon, măsurile arbitrarie antipopulare au dus de multe ori la desperare pe țărani. În Catalonia fabricile acaparate de anarhiști produceau nu pentru nevoile frontului ci pentru profitul personal al acestora.³⁹

La mijlocul lunii decembrie 1936, Comitetul Central al Partidului Comunist Spaniol, analizînd situația din țară după 5 luni de război, a tras concluzia că continuarea lui cu sorți de izbîndă va fi posibilă numai în condițiile schimbării structurale a situației. C. C. a publicat un document* în care erau expuse sarcinile imediate de care depindea posibilitatea continuării războiului.

³⁵ *Ibidem*, p. 29.

³⁶ *Documente asupra lui Franco și regimului său...*, p. 23.

³⁷ Dolores Ibarruri, *Războiul național revoluționar al poporului spaniol...*, p. 32.

³⁸ *Ibidem*.

³⁹ *Ibidem*.

* Cunoscut și sub numele de „Cele opt condiții ale victoriei”, documentul cuprindea următoarele măsuri: Concentrarea întregii puteri în mâinile guvernului Frontului popular, ale cărui hotărîri trebuie respectate și executate de către toți; obligativitatea serviciului militar ca singura cale spre crearea rapidă a unei armate populare care să dispună de numeroase rezerve instruite și de un corp de comandă unic competent și care să se bucure de încrederea poporului; disciplină militară în spatele frontului; încetarea acțiunilor anarhiste a „elementelor necontrolate” și lupta cu adepții concepțiilor cantonale, după care războiul privește numai acele raioane unde au loc acțiuni militare și nu întreg poporul și toate regiunile țării; naționalizarea și organizarea principalelor ramuri ale industriei și crearea unei puternice industrii de război; crearea unui consiliu industrial-economic cu participarea unui personal tehnico-ingineresc și de specialiști reprezentînd toate partidele Frontului popular care să planifice și să conducă producția industrială; controlul muncitoresc asupra producției care să acționeze în conformitate cu indicațiile planului Consiliului de conducere și care să ajute la îndeplinirea lui; dezvoltarea producției agricole de comun acord cu reprezentanții organizațiilor țărănești și cu partidele și organizațiile Frontului popular, garantarea produ-

Dar guvernul Largo-Caballero continua să manifeste insuficiență fermitate în luarea măsurilor ce se impuneau.

Luptele din iarna 1937 au rămas adînc imprimate în memoria celor ce le-au trăit. Au fost acte de eroism și solidaritate de neuitat pentru apărătorii Spaniei republicane. Pe frontul de la Jarama, în februarie 1937, în marea înclăștare dintre republicani și rebeli, republicanii și voluntarii internaționali au dat, și de această dată, dovadă de curaj excepțional, de înalt eroism, de sublim spirit de sacrificiu, de solidaritate și camaraderie.⁴⁰ În fața rezistenței dîrze, fasciștii neputincioși, cu toată superioritatea numerică și de echipament militar, se găseau, după douăzeci de zile de lupte grele, tot pe linia ocupată în prima zi. Luigi Longo — comandantul brigăzilor internaționale din Spania — aprecia în mod deosebit aportul voluntarilor români în această luptă.⁴¹

Nu se stinsese încă ecoul bătăliei de la Jarama și fasciștii se pregăteau pentru o nouă ofensivă, cu scopul cuceririi Madridului. La nord-est de Madrid, de-a lungul șoselei principale Zaragoza-Madrid, pe frontul de la Guadalajara s-a declanșat cea mai puternică și ultimă ofensivă fascistă pe frontul central. Legionarii lui Mussolini ceruseră lui Franco „cinstea” de a li se încredința această operație. Dar bătălia de la Guadalajara, din martie 1937, care trebuia să ducă la victoria lui Mussolini, s-a terminat cu victoria răsunătoare a tinerei armate republicane spaniole.⁴² Deși în inferioritate numerică, republicanii sprijiniți de brigăzile 11 și 12 internaționale, în care s-a distins brigada a 12-a „Garibaldi” compusă din antifasciști italieni, au dat o ripostă hotărîtă rebelilor și intervenționiștilor străini. Și în această luptă s-au distins voluntarii români din divizionul de artilerie.

Cu toate că cele două noi ofensive ale rebelilor din ianuarie și martie 1937 împotriva Madridului au fost respinse, situația Republicii continua să rămînă critică. Ea se datora politicii capitulare și de încurajare a elementelor anarhiste și troțkiste chiar de către unii membrii ai guvernului. Acestea au organizat puciul din 3—4 mai 1937 la Barcelona, retrăgînd trupele lor de pe front, dezorganizîndu-l, lovind astfel Republica pe la spate.

Partidul comunist spaniol a cerut lui Largo Caballero să pună capăt acestor acțiuni, dar acesta a refuzat. Miniștri comuniști au ieșit din guvern, provocînd o criză guvernamentală. Forțele populare au pus capăt puciului anarhisto-troțkist de la Barcelona, dar au măturat și guvernul Largo Caballero, care a fost obligat să demisioneze. S-a format un nou guvern, în mai 1937, sub conducerea socialistului de stînga Juan Negrin. Guvernul Negrin, în care anarhiștii nu mai intrau, a început să realizeze, deși nici el suficient

selor muncii obținute în gospodăriile colective și individuale; asigurarea unor prețuri echitabile la produsele agricole pe piața internațională și națională; coordonarea producției agricole și industriale pentru ca ambele să contribuie la atingerea cît mai grabnică a țelului luptei populare în acest moment istoric — cîștigarea războiului (Istoria kommunisticeskoi partii Ispanii..., p. 150—151).

⁴⁰ Valter Roman, *Sub cerul Spaniei*, Ed. Militară, Buc., 1972, p. 164.

⁴¹ *Ibidem*, p. 165.

⁴² Dolores Ibarruri, *Singura cale*, p. 364—365.

de hotărît, propunerile comuniștilor de consolidare a Republicii, a capacității de apărare.

După eșecul celor trei ofensive de cucerire a Madridului și a puciului de la Barcelona, Franco a trecut, în ziua de 18 iunie 1937, la ofensivă în nordul Spaniei cu scopul de a lichida zona republicană din nord.

Cu tot eroismul republicanilor din nord și a sacrificiilor unităților republicane trimise în sprijinul lor în lupta de la Brunete (luptă la care a participat și divizia 35 internațională, din care făcea parte regimentul de artilerie român), ofensiva franchiștilor nu a putut fi oprită și, la 20 iulie 1937, capitala Basconiei, Bilbao, a căzut în mîna franchiștilor.

Tot pe linia ajutorării nordului și pentru a muta centrul de greutate al războiului din jurul Madridului în altă parte, trupele republicane au întreprins, la 23 august 1937, o nouă ofensivă — mai mare ca aceea de la Brunete — pe frontul din Aragon, nu departe de Saragosa. În luptele crîncene de stradă din orașele Quinto, Belchite, Codo, Medina au ieșit în evidență pregătirea militară înaltă, disciplina și entuziasmul trupelor republicane. Cu toate acestea, printr-o mare concentrare de forțe, Franco a reușit să înfrîngă rezistența republicanilor și să lichideze întreaga zonă republicană din nord. În aceste lupte a căzut doctorul român Tilea care, deși a avut posibilitatea să se evacueze, a rămas alături de tovarășii săi spanioli. Așa cum aprecia Dolores Ibarruri, chiar dacă căderea nordului republican nu a putut fi împiedicată, luptele au dovedit că „... ceva se schimbase în concepțiile noului guvern despre modul de a duce războiul și, în același timp, că armata populară era în stare nu numai să se apere, ci să întreprindă acțiuni ofensive”.⁴³

Succesele obținute de armata populară spaniolă erau rezultatul direct al transformărilor revoluționare ce avuseseră loc pe teritoriul Spaniei republicane. Crearea armatei populare, reforma agrară, controlul asupra fabricilor și băncilor părăsite de stăpîni lor, recunoașterea dreptului la autonomie a naționalităților conlocuitoare etc.⁴⁴, au fost tot atîtea înfăptuiri care, cu toate limitele lor, nu au putut să nu stimuleze lupta maselor populare pentru apărarea, consolidarea și dezvoltarea lor.

Dar, situația Republicii a fost agravată de faptul că trupele rebele, legate pînă acum de frontul de nord, devenind disponibile, comandamentul fascist le-a folosit în realizarea planului lui de acțiune spre răsărit, pentru a ieși la Marea Mediterană, cu scopul tăierii teritoriului republican în două și cuceririi Cataloniei.

Pentru contracararea acestei acțiuni, armata populară a declanșat ofensiva, la 17 decembrie, asupra Teruelului. Luptele s-au desfășurat în condițiuni deosebit de vitrege. Cucerirea și menținerea Teruelului pînă în februarie 1938 a fost o grea lovitură dată planurilor franchiste de rupere a teritoriului republican în două. Aceasta și explică marea concentrare de forțe efectuată

⁴³ *Ibidem*, p. 387.

⁴⁴ José García, *Ispania norodovo fronta*, Izdatelstvo Akademii nauk C.C.C.P., Moskva, 1957, pp. 134—141.

de fasciști în contraofensiva începută încă la sfârșitul lui decembrie 1937 și încheiată în februarie 1938 cu recucerirea Teruelului. Cu ajutorul diviziilor italiene și unităților speciale germane, Franco a reluat, în martie 1938, operațiunile pe frontul de est pentru a ieși la Marea Mediterană. Realizându-și planul, a reușit să taie teritoriul republican în două și să izoleze Catalonia de restul Republicii. Armata populară, greu slăbită de lupte dar și de atitudinea funcționarilor din Ministerul apărării, care „acționau în pofida logicii și a științei militare”, cât și de „stările de spirit defetiste care existau chiar în sînul guvernului”, a fost nevoită să se retragă.⁴⁵

Apreciind că rebelii au reușit să cucerească Teruelul numai cu ajutorul Italiei și Germaniei, Juan Negrin, șeful guvernului republican, afirma: „Dacă rebelii ar fi fost nevoiți să-și cumpere materialul de război din propriile posibilități, de mult s-ar fi terminat acest război”.⁴⁶ De asemenea, considera că o cauză a greutăților poporului spaniol o constituia politica de „neintervenție” a puterilor europene. „Războiul din Spania, spunea el, nu va înceta fiindcă așa o dorește Europa; politica de neintervenție este răspunzătoare pentru marile noastre insuccese, pentru bombardarea orașelor deschise, pentru acțiunile piraterești în Marea Mediterană”... „Spania este o jertfă a intereselor externe”.⁴⁷

Împotriva tuturor greutăților, a zvonurilor despre capitulare, populația din capitala Cataloniei, Barcelona, și armata populară au hotărât să nu cedeze, să nu capituleze. Cu un eroism fără asemănare, armata republicană, întărită cu noi unități de voluntari spanioli mobilizați de partidul comunist, a reușit să oprească înaintarea inamicului și să stabilizeze frontul de-a lungul Ebrului.

În rîndurile forțelor republicane s-au adîncit elementele de divergență, mai ales ca urmare a politicii militare nefaste dusă de Ministerul de război condus de Indalecio Prieto. Ordinele militare au fost deseori în discordanță cu realitățile concrete ale frontului. Comunicatele militare anunțau pierderea unor orașe sau puncte strategice în mod neîntemeiat, fapt care dezvăluia dușmanului pozițiile republicane sau crea derută. Spatele frontului nu a fost epurat, în suficientă măsură, de elementele dușmănoase care acționau împotriva Republicii. În primăvara anului 1938 a apărut o puternică criză de guvern. Indalecio Prieto părăsea postul de ministru al apărării, iar în guvern intrau reprezentanții celor două centrale sindicale: Ramon Gonzales Peña din partea U.T.C. și Segundo Blanco de la C.N.T.⁴⁸

Juan Negrin, rămînînd în fruntea guvernului, a făcut eforturi pentru a da un plus de eficiență măsurilor acestuia, dar era încă tributatar atmosferei anterioare, inconsecvenței și concesiilor. El își expunea în „cele 13 puncte”

⁴⁵ Dolores Ibarruri, *Singura cale...*, p. 390.

⁴⁶ Juan Negrin, *Rede des spanischen Ministerpräsidenten, gehalten in Barcelona am 26 Februar 1938*, Paris, 1938, p. 13.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 12.

⁴⁸ Dolores Ibarruri, *Singura cale*, p. 391.

programul de guvernare, menit să asigure victoria asupra rebelilor, realizarea unității întregului popor în lupta pentru independență.⁴⁹

Acest program, care a deschis o largă perspectivă forțelor democratice din Spania, s-a bucurat de adeziunea poporului spaniol și mai ales a combatanților care, după cum spunea Dolores Ibarruri: „Știau acum că nu vor mai lupta multă vreme în zadar și că guvernul era hotărât să găsească o ieșire demnă din război”.⁵⁰

În condițiile grele care se creaseră pentru forțele democratice după tăierea zonei republicane în două, mulți credeau că Republica se va prăbuși, că războiul era pierdut. Capitularzii au acționat pe față pentru a preveni în această eventualitate transformarea democratică a Spaniei și mai ales creșterea rolului comuniștilor în viața politică a țării. Într-un document adresat guvernului ei au expus măsurile ce trebuiau luate, între care, „epurarea armatei și a aparatului de stat de comuniști”, vădea deschis intențiile lor. Pentru cei care mai târziu au trădat deschis republica, era mai acceptabilă pierderea războiului decât victoria comuniștilor.⁵¹

Dar guvernul de unitate națională, Juan Negrin, cu sprijinul maselor populare, cu eroismul armatei populare, a reușit să dejoace încă odată planurile franchiștilor și capitularzilor. Spre surprinderea generală din tabăra dușmanilor, la 23 iulie 1938, a fost declanșată ofensiva armatei populare pentru trecerea Ebrului, pentru reunificarea teritoriului republican. Operația de mare amploare, desfășurată în condițiuni dintre cele mai grele pentru armata populară condusă de colonelul Juan Modesto — la care au participat și cinci brigăzi internaționale — a demonstrat capacitatea de rezistență, de neînfricare și eroism a autorilor ei. Demn de menționat este faptul că primele tunuri care au trecut fluviul sub puternicul bombardament dușman au aparținut bateriei românești „Tudor Vladimirescu”, sub comanda eroicului căpitan Nicolae Cristea. Peste 300 km au fost ocupați de armata republicană pe malul drept al Ebrului, provocând stupeoare în rândurile dușmanilor din țară și de peste hotare. Peste 3 luni a durat bătălia, obligând dușmanul să concentreze toate forțele pentru recucerirea teritoriului. „Decimați, însingerați, dar cu inima vitează se retrăgeau de pe Ebru oamenii care apăraseră Madridul, care învinseseră la Guadalajara, la Brunete și la Belchite, care duseseră tot timpul greul războiului”⁵², amintește Dolores Ibarruri.

După retragerea armatelor republicane pe malul stîng al Ebrului, situația forțelor republicane a devenit foarte critică, oamenii erau istoviți, iar

⁴⁹ Programul prevedea: „...asigurarea independenței Spaniei; alungarea intervenționistilor; crearea unei Republici democrat-populare prin exprimarea liberă a voinței poporului, adică pe calea unui plebiscit după terminarea războiului; respectarea drepturilor și a libertăților naționale ale popoarelor care trăiesc în Spania; libertatea individului și a creștinătății; garantarea micii proprietăți; lichidarea marilor proprietăți funciare moșierești și predarea pământului în mâinile acelor care-l muncesc, o legislație socială progresistă; crearea unei armate populare etc.” (Valter Roman, *Despre războiul din Spania. Împotriva agresiunii fasciste, pentru libertate și democrație (1936—1939)*, în „Analele Inst. de ist. a partidului de pe lângă C.C. al P.C.R.”, nr. 4/1956, p. 60).

⁵⁰ Dolores Ibarruri, *Singura cale*, p. 399.

⁵¹ *Ibidem*, p. 400.

⁵² *Ibidem*, p. 404.

rezerve nu existau. Superioritatea inamicului în oameni, artilerie, aviație și viteză de manevrare a fost zdrobitoare.

Profitând de aceasta, inamicul s-a îndreptat spre nord urmărind să dea ultima lovitură rezistenței, tăind legăturile Republicii cu exteriorul. Slăbiciunile existente în apărarea Cataloniei au venit în sprijinul inamicului. La 23 decembrie 1938 a început puternica ofensivă inamică în Catalonia.

Pentru a zădărnici această acțiune, republicanii au făcut un nou efort, începând operațiile din Estremadura și Andaluzia. Dar, manevrele trădătorilor Republicii din Statul Major republican din zona centru-sud au sabotat aceste încercări eroice ale armatei republicane, acțiunea încheindu-se cu înfrângerea ei. La aceasta a contribuit din plin faptul că guvernul francez, închizând definitiv granița franco-spaniolă, a reținut pe teritoriul său nu numai materialul de război achiziționat de republicani dar și cel trimis de Uniunea Sovietică Republicii spaniole.⁵³

La 5 ianuarie 1939, frontul din Catalonia a fost rupt, iar la 26 ianuarie 1939, dușmanii Republicii au predat inamicului Barcelona fără lupte.⁵⁴ La 11 februarie 1939, fasciștii au ajuns la granița franco-spaniolă. Peste 300.000 de cetățeni spanioli, care nu se împăcau cu ideea victoriei franchiste, părăseau teritoriul însingurat al Spaniei.⁵⁵

Premierul Juan Negrin a fost insistent sfătuit de toți miniștrii, în afară de comuniști, să înceteze rezistența, să ceară mediația Franței și Angliei, pentru a obține de la Franco condiții „onorabile”, neprecizate însă de nimeni. Dar Negrin, care nu a vrut să fie șapul ispășitor al capitularzilor, a refuzat aceste propuneri. Cu toate acestea, nu a făcut totul pentru organizarea rezistenței, deși mai existau posibilități de a se opune dușmanului. După părerea comuniștilor, din punct de vedere militar s-ar mai fi putut rezista 5 sau 6 luni, însă „era necesară o conducere politică fermă și unitară, un comandament hotărât și leal și o politică fermă de curățire a frontului și a spatelui frontului de agenți ai dușmanului și defecțiști”.⁵⁶

Dar evenimentele s-au precipitat. Tot mai deșănțate au devenit calomniile la adresa comuniștilor, cu scopul evident de a-i compromite în fața maselor, de a-i scoate vinovați de situația grea existentă și de a-i îndepărta de la conducerea treburilor politice și armatei.

Guvernul Negrin, care după căderea Cataloniei se mutase la Madrid, hotărâ, la sfârșitul lunii februarie 1939, să se retragă la Elda, o vale mică în care se ajungea mai greu. Martines Barrio, devenit președinte al Republicii după demisia lui Manuel Azaña, din 28 februarie 1939, a acceptat acest post cu condiția ca guvernul să promoveze o politică care să ducă imediat la o pace onorabilă între toți spaniolii.⁵⁷

Dușmanii republicii erau însă departe de a accepta concesii fiind hotărâți să cucerească întreaga putere. Se bazau pe forța militară de care dispuneau în baza ajutorului primit din Germania și Italia, ca și pe elementele

⁵³ *Ibidem*, p. 422.

⁵⁴ Valter Roman, *Despre războiul din Spania...*, p. 50.

⁵⁵ *Ibidem*, p. 51.

⁵⁶ Dolores Ibarruri, *Singura cale...*, p. 444.

⁵⁷ *Ibidem*, p. 445.

trădătoare din teritoriul republican. La 4 martie 1939 s-a produs o rebeliune fascistă la Catargena, bază militară a Republicii, care, deși repede zdrobită în oraș, s-a soldat cu plecarea flotei republicane la Bizerta.⁵⁸

La 5 martie 1939, comandantul frontului din Madrid, colonelul Casado împreună cu Besteiro, au dat o lovitură de stat și, luând puterea la Madrid, au deschis frontul franchiștilor.

Încercările comuniștilor de a determina pe Juan Negrin să se adreseze maselor, pentru a le explica situația și a le chema la continuarea luptei, au rămas fără rezultate. Războiul național revoluționar, dus cu eroism și jertfe nenumărate de către poporul spaniol, s-a terminat prin înfrângerea sa. La 28 martie 1939, trupele fasciste intrau în Madrid. Pentru Spania începeau anii grei ai dictaturii franchiste.

Cu toată înfrângerea, lupta poporului spaniol a lăsat urme adânci în conștiința a milioane de oameni de pe tot globul. Uniunea Sovietică a dat un ajutor prețios moral, material și militar poporului spaniol. De asemenea, Mexicul, sub președinția lui Lazaro Cardenas, s-a ridicat în sprijinul luptei drepte a Spaniei republicane. În mai toate țările lumii au luat ființă comitete pentru ajutorarea Spaniei republicane care, în pofida restricțiilor guvernărilor, au venit în sprijinul poporului spaniol. Cei mai demni reprezentanți ai poporului german și italian, condamnând politica de intervenție a guvernelor lor, ei înșiși activând în condiții dintre cele mai grele, s-au solidarizat cu lupta bravă a poporului spaniol. „...lupta voastră este lupta noastră și victoria voastră începutul victoriei noastre”,⁵⁹ se spunea în declarația reprezentanților partidelor muncitorești germane semnată de Walter Ulbricht. Numeroși germani au luptat în cadrul brigăzii internaționale „Ernst Thälmann”, alături de luptătorii spanioli. Peste 3.300 de italieni au luptat în brigăzile internaționale din Spania. În mod deosebit s-a remarcat batalionul „Garibaldi” în înfrângerea, în martie 1937, a fasciștilor italieni la Guadalajara.⁶⁰

Împotriva politicii de neintervenție promovată de guvernul francez și englez, popoarele englez și francez s-au solidarizat cu Spania luptătoare, au participat efectiv la luptă pe pământul spaniol alături de republicani.

Personalități marcante ale vieții politice și culturale internaționale s-au ridicat în apărarea poporului spaniol. Unii nu au pregetat să viziteze Spania pentru a îmbărbăta prin prezența lor pe cei ce o apărau împotriva rebelilor fasciști și sprijinatorilor lor din afară. Scriitorul american Ernst Hemingway, omul politic indian Nehru, Thomas Mann, Rabindranath Tagore, Sadoveanu, D-na Sun-Iat-Sen și mulți alții au fost alături de poporul spaniol, au chemat popoarele la sprijinirea sa, la vigilență în fața pericolului ce amenința omenirea — războiul —, pentru care Spania a fost doar o repetiție generală.

Făcînd apel la „conștiința omenirii”, Tagore spunea: „Sprijiniți Frontul popular din Spania! Sprijiniți guvernul popular! Barați drumul reacțiunii!

⁵⁸ Dolores Ibaruri, *Războiul național revoluționar al poporului spaniol...*, p. 47.

⁵⁹ *Mejdunorodnoia solidarnosti trudeascihsia v borbe s fasistom, protiv razviiazivanja utoroi mirovoi voini. (1933—1937)*, Sovetskaia Rossia, Moskva, 1961, p. 339.

⁶⁰ Palmiro Togliatti, *Partidul comunist italian*, Ed. Politică, București, 1960, pp. 77—78.

Milioane de oameni din toată lumea, grăbiți-vă să veniți în ajutorul democrației pentru apărarea civilizației și culturii!"⁶¹ A fost acesta un avertisment din nefericire adevărat de evoluția ulterioară a evenimentelor.

„Experiența unui sfert de veac, aprecia Santiago Carrillio *, secretar general al Partidului Comunist Spaniol, a confirmat că declanșarea războiului care a însîngerat țara noastră în anii 1936—1939, provocînd moartea a unui milion de oameni și enorme pierderi materiale, a fost nefastă pentru Spania.

Cine a pierdut și cine a cîștigat acest război?

În aparență l-am pierdut noi, republicanii și l-au cîștigat cei care se numeau pe atunci „naționaliști“. De fapt l-a pierdut Spania, poporul ei; înfrînții se aflau atît într-una din tabere cît și în tabăra adversă. El a fost cîștigat în exclusivitate de o minoritate de mari financiari și latifundiari, de oligarhia avidă să-și păstreze privilegiile și de cîteva sute sau mii de înalți funcționari care s-au îmbogățit delapidînd fondurile publice”.⁶²

Această înfrîngere „...a întîrziat și a frînat dezvoltarea economică, culturală și socială a țării... a adus mari prejudicii prestigiului și influenței sale în lume”.⁶³

Astăzi, Partidul Comunist Spaniol militează nu pentru pregătirea „unui război de revanșă” pentru înlăturarea stării de lucruri actuale, ci pentru „...a grupa toate forțele populare și patriotice, indiferent de tabăra în care au luptat în 1936—1939, indiferent de partidul din care au făcut parte părinții lor, pentru a aduce Spania la nivelul epocii și la ritmul în care pășește lumea”.⁶⁴

BIBLIOGRAFIE

1. Ibarruri Dolores, *Războiul național revoluționar al poporului spaniol împotriva intervenționiștilor italo-germani și a rebelilor fasciști, 1936—1939*, E.S.P.L.P., București, 1956.
2. Carrillio Santiago, *Ce va fi după Franco?* Ed. Politică, București, 1966.
3. *Istoria kommunisteskoii partii Ispanii*, Gosudarstvennoe izdatelstvo politiceskoi literaturî, Moskva, 1961.
4. Negrin Juan, *Die deutsche-italische Aggression gegen Spanien. Drei Reden des spanischen Ministerpräsidenten*, Genf, September, 1937.
5. *Documente asupra lui Franco și a regimului său*, Ed. „Apărării Patriotice”, București, 1946.
6. Luigi Longo, *Brigăzile internaționale în Spania*, E.S.P.L.P., București, 1957.
7. * * * *Voluntari români în Spania*, Ed. Politică, București, 1971.
8. Valter Roman, *Sub cerul Spaniei*, Ed. Militară, București, 1972.

⁶¹ *Mejdunorodnoia solidarnosti...*, p. 480.

* În anii războiului civil, Santiago Carrillio a fost conducătorul Tineretului Socialist Unificat și „...se dovedise de mult un conducător politic revoluționar, înțelegînd just rolul clasei muncitoare și al partidului ei politic”, după cum apreciază Dolores Ibarruri în lucrarea sa *Singura cale*, p. 379.

⁶² Santiago Carrillio, *Ce va fi după Franco?* Ed. Politică, Buc., 1966, p. 5.

⁶³ *Ibidem*, p. 60.

⁶⁴ *Ibidem*.

MEDALION ISTORIC : JULES MICHELET (1798—1874)

CONSTANTIN ȘERBAN

Unul din cei mai de seamă istorici ai Franței din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, aparținând epocii romantice, a fost Jules Michelet a cărui valoroasă și cuprinzătoare operă a contribuit în mare măsură la dezvoltarea științei istorice europene contemporane. Lucrările sale în limba franceză și în traducere, cunoscute la noi încă de la mijlocul secolului trecut, au fost un prețios exemplu de cercetare pentru mulți istorici români ale căror studii și monografii au fost influențate de concepțiile sale metodologice. De aceea, comemorarea centenarului morții sale anul acesta, la 9 februarie, este un moment prielnic nu numai pentru evocarea puternicii sale personalități, care a impresionat în mod deosebit pe contemporanii săi, dar și pentru a sublinia aportul său în formarea ideologică a revoluționarilor români din 1848 cu care a avut strânse legături de prietenie înainte și după revoluție.

Fiul unui tipograf întreprinzător, dar care avea să fie ruinat în epoca primului imperiu napoleonian, Jules Michelet s-a născut la Paris la 21 august 1798. Din cauza greutăților familiale, tinerețea sa va fi zbuciumată, plină de lipsuri materiale. Totuși, în ciuda acestei situații, dar mai ales datorită precocității sale intelectuale, el va reuși să obțină în scurt timp bacalaureatul la 19 ani și doctoratul în Litere la numai 21 ani, cu o teză asupra *Vieților oamenilor iluștri de Plutarh*.

Curînd după aceea, va face o strălucită carieră didactică, mai bine de două decenii, în învățămîntul parizian, mai întîi ca profesor la Colegiul Charlemagne (1821), apoi la Colegiul Sainte Barbe (1822), la Școala normală superioară (1829) și, în fine, la Collège de France, din 1838. Paralel cu munca didactică, marele istoric francez a desfășurat și o bogată activitate științifică în urma îndelungilor sale cercetări arhivistice. De altfel, la Arhivele Franței el a ocupat din 1831 un important post administrativ care i-a permis timp de peste două decenii să ia contact direct cu prețioasele mărturii ale trecutului poporului francez.

Primele lucrări ale lui Jules Michelet vor fi mai mult instrumente de lucru și eseuri în probleme de istorie universală și de filozofia istoriei. Așa se explică de ce avea să publice mai întîi un *Tablou cronologic al istoriei moderne de la cucerirea Constantinopolului pînă la Revoluția franceză* (1825), și un

Tablou sincronice al istoriei moderne 1453—1648 (1826), urmate de un comentariu asupra principiilor filozofice ale lui Giambattista Vico, intitulat *Principii de filozofie a istoriei* (1827). Totuși, ele ne dezvăluie cristalizarea primelor elemente ale concepției sale cu privire la studiul istoriei. Așa, de ex., istoricul francez va considera, din această vreme, că orice studiu de istorie națională trebuie încadrat în istoria universală, nu numai pentru a înțelege fenomenul respectiv dar și pentru a-i afla locul în ansamblul lumii cu care a fost contemporan. Aceasta pe de o parte. Pe de alta, studiile sale istorice vor conține și elemente din gândirea sa filozofică aflată sub influența lui Giambattista Vico.

Dar, așa cum afirmă și unul din numeroșii săi biografi, cel mai mare eveniment din viața lui Jules Michelet a fost revoluția din 1830 care avea să-l entuziasmeze într-atâta încât va îmbrățișa fără ezitare ideile liberale, fiind convins că istoria Franței de pînă atunci nu fusese decît o luptă continuă a poporului împotriva despotismului. Totodată, acest eveniment va influența considerabil activitatea sa didactică și științifică. Mai întîi, la Școala normală superioară el va transforma catedra de istorie într-o adevărată tribună pentru triumful ideilor democratice în rîndurile tineretului, prin intermediul istoriei; apoi, viitoarele sale cercetări vor fi concentrate asupra istoriei Franței din epoca medie și modernă. De aceea, curînd avea să publice *Introducere la istoria universală* (1831), în care arată nu numai rolul internațional al Franței dar și marile sale principii cu privire la cercetarea istoriei. Cu acest prilej, Jules Michelet va da următoarea definiție a istoriei: „Odată cu omenirea a început un război care se va termina odată cu ea dar nu mai înainte; acela al omului împotriva naturii, al spiritului împotriva materiei, al libertății împotriva fatalității. Istoria nu este altceva decît povestirea acestei lupte nesfîrșite”. După aceasta, va scrie *Tratatul de istoria Franței pînă la Revoluția franceză* (1833). De altfel, pînă la revoluția din 1848 aceasta va fi epoca celui mai mare efort al erudiției sale, dacă ne gîndim că în timp relativ scurt a publicat: *Istoria romană* (1831), *Memoriile lui Luther scrise de el însuși* (1836), *Originele dreptului francez* (1837), *Procesul Templierilor* (1841), *Poporul* (1846).

În noile sale lucrări se constată un profund atașament față de ideile înaintate ale umanismului, față de lupta maselor populare, — poporul cu instituțiile sale, cu obiceiurile și tradițiile sale apare drept principalul actor pe scena teatrului umanității —, față de concepțiile anticlericale, ca o formă pentru promovarea unei gândiri liberale. Și tot în această epocă va începe să publice primele volume din principalele sale opere istorice și anume *Istoria Franței* și *Istoria revoluției franceze*.

Începută în 1833 și încheiată după trei decenii, cînd apare volumul al 18-lea, *Istoria Franței*, care cuprinde o lungă perioadă din trecutul patriei sale pînă la domnia lui Ludovic al XVI-lea, este un model de lucrare erudită, de narațiune istorică de mare valoare, autorul ei punînd în circulație, pentru prima dată, un mare număr de documente inedite și de o mare importanță. Mergînd pe căile bătute de înaintașii săi, Jules Michelet a căutat să verifice, în spirit critic, toate faptele pe care le cunoștea din expunerile anterioare, iar pe baza izvoarelor de arhivă și-a făcut o părere personală asupra fiecărui

eveniment și personaj în parte. De asemenea, căutînd să înțeleagă trecutul patriei sale, istoricul francez a reînsuflețit acest trecut, în culorile cele mai reale, considerînd că istoria este totodată și o renaștere a trecutului.

Dar, Jules Michelet a acordat o deosebită atenție și formeî în care a redactat opera sa. El are un stil emotiv, atractiv, captivant adeseori, cu imagini de un realism surprinzător la un romantic ce era, dînd cititorului impresia, de cele mai multe ori, că se află în mijlocul evenimentelor și popoarelor de mult dispărute; faptele se înlanțuie și se deduc, autorul dînd dovadă de multă sensibilitate, imaginație și obiectivitate. De aceea, tablourile istorice pe care le evocă prind viață în cursul expunerii sale, prind viață în imaginația cititorului, fie că ele se referă la lupta lui Vercingetorix contra romanilor, la viața pe care o ducea Carol cel Mare la Aix-la-Chapelle, la procesul Templierilor din vremea lui Filip al IV-lea cel Frumos, sau la bătăliile de la Crécy, de la Nicopole ori de la Azincourt. Iată, de exemplu, portretul lui Carol cel Mare: „Acolo, în palatul său de la Aix (Aix-la-Chapelle), merita să fie văzut Carol cel Mare. Restauratorul Imperiului roman de Apus lăsa Ravena de cele mai prețioase statui de marmură pentru a împodobi barbara sa Romă. Activ pînă și în sălașul său de odihnă, studia aici, sub îndrumarea lui Pietro din Pisa, a saxonului Alcuin, gramatica, retorica, astronomia, învăța să scrie, lucru rar pe atunci. Socotea că știe să cînte frumos în strună și îi indica fără cruțare pe aceia dintre clericii săi care îndeplineau prost această îndatorire... Se trezea de cu zori pentru slujba de dimineață. Înalt de stat, cu capul rotund, gîtul gros, nasul lung, pîntecul puțin rotunjit, vocea slabă, acesta este portretul lui Carol făcut de istoricul contemporan (Eginhardt).¹

În *Istoria Franței* se întîlnesc în același timp pagini de mare valoare privind instituțiile din evul mediu și de la începutul epocii moderne. Astfel, schițele pe care ni le prezintă în capitolele „Franța feudală” sau „Starea în care se afla Franța între 1431 și 1440”, cuprind numeroase elemente privind organizarea internă statală pe care cercetările ulterioare le completează numai în mică măsură. Mai mult chiar, sub influența lui Herder,* el avea să fie primul dintre istoricii francezi care în *Istoria Franței* a demonstrat că geografia și istoria formează un tot unitar, că aceste două științe se completează una pe alta, că ambele nu pot fi înțelese una fără alta. De altfel, al doilea volum al acestei lucrări începe cu o descriere geografică a Franței de o inegalabilă frumusețe. Acest fapt reiese, de exemplu, din prezentarea vieții din Galia romană sau din Franța feudală, înainte și după Războiul de 100 de ani, din expunerea privind politica de intervenție a regilor Franței în Italia (vezi capitolul „Descoperirea Italiei”), din prezentarea campaniilor militare ale lui Ludovic al XIV-lea, etc.

Cealaltă operă este *Istoria revoluției franceze* începută în 1847 și încheiată în 1853 (în prima ediție; o nouă ediție între 1876—1879, în 10 volume). Concepută ca o continuare a *Istoriei Franței*, dar de o mai mare profunzime, pe măsura problemelor pe care le ridică, această nouă operă s-a

¹ Vezi Jules Michelet, *Istoria Franței, Scrieri alese*, vol. I, București 1973, p. 39.

* Gînditor și istoric german (1744—1803); creatorul filozofiei istoriei.

bucurat în vremea când a apărut de un succes răsunător, explicabil dacă ne gândim că ideile înaintate ale revoluției burgheze din 1789 pătrundeau în această perioadă în bună parte deformate în viața politică și socială a țării.

Preludiile *Revoluției* aveau să fie prezentate, mai târziu, în ultimul volum al *Istoriei Franței*, însă felul cum autorul tratează momentele cele mai de seamă ale revoluției dovedesc că în concepția sa istorică se produsese o importanță cotitură. Pentru el „Alegerile din 1789” aveau o importanță tot atât de mare ca și „Deschiderea Statelor generale” sau ca și „Jurământul de la Jeu de Paume”. Totuși, când înfățișează lupta deslănțuită de masele populare, cărora le acordă un rol preponderent în revoluție, împotriva privilegiilor feudale, se întrece pe sine în pagini de un puternic realism consacrate insurrecției din Paris, luării Bastiliei, marșului parizienilor la Versailles, ședințelor Adunării Naționale sau Adunării Constituante, Convenției girondine sau iacobine. În concepția lui Jules Michelet *Istoria Revoluției franceze* nu putea fi înțeleasă decât concentrată în jurul unor mari personalități, exprimând aspirațiile maselor, dintre care aceea a lui Danton le va întrece pe toate. Prin poziția pe care o ia față de personalitățile marcante ale revoluției, istoricul francez își exprimă propriile sale convingeri politice. Simpatia sa pentru Danton este echilibrată de antipatia pe care o manifestă față de Marat și Robespierre. Iată de ex. portretul acestuia din urmă: „Stîngaci, simțindu-se stingherit, suferind încă din '89 din pricina risetelor pe care le stîrnea în Constituantă, se încordase tot de ură, se înălțase parcă sub aprobarea poporului. Mersul lui de automat era cel al unei statui de piatră. Ochii, din ce în ce mai îngrijorați aveau sticlirea ștersă a oțelului, exprimau efortul celui miop, care vrea să vadă, care ar voi să vadă în însăși inima lucrurilor, precum și abstracțiunea nemiloasă a celui care nu mai vrea să fie om, ci încarnarea unui principiu.”²

În felul acesta, pentru prima dată epopeea revoluției burgheze din 1789 era scrisă de un mare istoric care curăța expunerea evenimentelor de opiniile deformate ale înaintașilor săi, pentru a o prezenta în mod obiectiv, însuflețit fiind de cel mai înalt patriotism. De aceea, lectura acestei lucrări magistrale se face în mod vibrant, trezind emoții aproape la fiecare pagină, sentimentele pe care le trezesc imaginile viu colorate fiind, de fapt, sentimentele de care a fost animat însuși autorul când și-a redactat opera. În fine, în *Istoria revoluției franceze*, Jules Michelet a mai urmărit și a reușit, în bună parte, să insuflă cititorului convingerea că această revoluție ale cărei înalte principii progresiste făcuseră înconjurul întregului continent european, trecînd chiar și peste Ocean, avea să se concentreze pentru generațiile viitoare în jurul ideii de dreptate și înțelegere universală.

Se știe că Jules Michelet a avut strînse legături și cu revoluționarii români din 1848, în special cu C. A. Rosetti, N. Bălcescu I. Ghica, Scarlat Virnav, frații D. și I. C. Brătianu. Aceștia, mai ales în emigrație, i-au audiat cursurile ținute la Collège de France, în special acelea *Despre Popor*, și *Despre Naționalitate*. Entuziasmat, C. A. Rosetti va scrie în „Notele” sale

² Vezi Jules Michelet, *Istoria revoluției franceze, Scrieri alese*, vol. II, București, 1973, p. 247.

intime următoarele : „Ieri l-am ascultat pe Michelet ; pentru mine este o zi de sărbătoare ziua în care-l aud, căci mi-a arătat că în natură omul și mai cu seamă femeia poate găsi sprijinul și consilierul cel mai puternic”.³

Curînd, în țările române cuvîntul de tribun pentru drepturile popoarelor asuprite avea să fie cunoscut prin articolele publicate de Gh. Barițiu în „Gazeta de Transilvania”, în 1846, iar N. Bălcescu își va schița programul revoluționar pentru emanciparea patriei sale, în discursul ținut la Paris în noaptea de anul nou 1847/1848 sub titlul „Privire asupra stării de față, asupra trecutului și viitorului Patriei”.

Aceiași revoluționari români care întrețineau cu Jules Michelet o bogată corespondență — ce așteaptă să fie publicată — au purtat vii discuții cu el privind viitorul țărilor române. Despre aceste momente, C. A. Rosetti avea să scrie mai târziu următoarele : „Este un adevăr sublim să vorbești cu un om de geniu (adică Jules Michelet). Admiră foarte mult revoluția noastră, nația noastră pe care o numea Colonia lui Traian. Ați făcut mare lucru, zicea, (Michelet) să puneți o nație în călindarul lumii !”⁴ Tot așa I. Ghica relatează în amintirile sale : „Fericiți sînteți voi tinerilor români, ne zicea Michelet, în țara voastră totul este de făcut, fiecare din voi se poate distinge și chiar ilustra prin fapte patriotice și mărețe”.

În 1853 Jules Michelet a publicat lucrarea *Principatele dunărene. Doamna Rosetti*, în care susține cu înflăcărare emanciparea poporului român și drepturile sale legitime de a-și recîștiga independența și suveranitatea statală. Prezentînd problema țărilor române în contextul dunărean, la aceea vreme de mare actualitate în politica internațională, istoricul francez acordă o deosebită atenție istoriei limbii și poporului român, tradițiilor și obiceiurilor sale, monumentelor sale de artă pe care le prezintă în culorile cele mai frumoase. Astfel, despre poporul român scria următoarele : „Popor născut pentru a suferi, natura l-a înzestrat cu două lucruri care-l fac să dureze : răbdarea și elasticitatea care te fac totdeauna să te ridici cînd ești încovoiat. Nu o comparați cu monumentele romane, cu drumurile veșnice care-i străbat teritoriul. Este mai curînd rezistența, puternica și mlădioasa rezistență a digurilor din fascine de care se sparg valurile oceanului ; ei (adică românii) ar fi putut ridica și diguri de granit !”. Iar despre revoluția din 1848 din Țara Românească nota : „Revoluția izbucnea la București la 23 iunie (stil nou) în ajunul aceleiași zile în care aceea din Paris pierdea înăbușită în sînge, pierdea și sîngera. Libertățile care renăscuseră la toate națiile din Europa aveau să primească o cumplită contra lovitură... Oameni de orice natură, de orice opinie — continuă el — citiți frumoasa și nobila proclamație a revoluției din Țara Românească din 1848 ; priviți cumpătarea, modestia ei de necrezut, înduioșarea de care face dovadă... ochii voștri, sîntem siguri, nu vor privi pînă la capăt căci se vor umple de lacrimi”.

În fine, despre N. Bălcescu, despre a cărui moarte aflase de curînd, Jules Michelet va scrie : „L-am pierdut de curînd. Era un erudit de prim ordin și totuși un spirit practic foarte precis, foarte luminat. El ar fi fost

³ Radu Pantazi, C. A. Rosetti, *Gînditorul, omul*, București, 1969, p. 190.

⁴ *Ibidem*, p. 128.

marele istoric al țării sale și fără îndoială unul din conducătorii ei cei mai înțelepți“.

Spre sfârșitul vieții, Jules Michelet a început să scrie, ca o continuare a *Istoriei revoluției franceze*, lucrarea care trebuia să încununeze întreaga sa operă științifică și anume *Istoria secolului al XIX-lea*. Primul volum, apărut în 1872, a fost consacrat Directoratului și originii Bonapartiștilor, celelalte două, apărute în anul următor, prezentau Consulatul și prima epocă a imperiului. Ceea ce trebuie reținut din această lucrare este faptul că el a prezentat pe Napoleon I într-o imagine cu totul necunoscută contemporanilor săi.

Fără să fi desfășurat o activitate politică, Jules Michelet a manifestat totuși o puternică reținere, ușor de înțeles, față de evenimentele care s-au desfășurat în Franța după 1848, până la sfârșitul celui de-al doilea imperiu. Totuși, urmărind evenimentele cu mult discernământ, rar egalat de contemporanii săi, a prevăzut încă din 1869 inevitabila prăbușire a lui Napoleon al III-lea. Ulterior, după izbucnirea războiului franco-prusac, a publicat la Florența, unde se afla să-și îngrijească sănătatea, apelul patriotic intitulat: *Franța în fața Europei*, în care califica războiul drept o crimă la adresa umanității, considerînd că Franța avea o nobilă misiune în lume și anume de a menține pacea prin politica sa internațională.

Surmenat pînă la epuizare în urma muncii neobosite desfășurată în domeniul didactic dar mai ales științific, timp de o jumătate de secol, viața lui Jules Michelet se va stinge la 9 februarie 1874 pe malul însorit al Mediteranei, la Hyeres, lăsînd poporului francez și întregii omeniri, o operă de mare valoare nu numai pentru contemporanii săi ci și pentru generațiile viitoare.

DIN ACTIVITATEA REVOLUȚIONARĂ A COMUNIȘTILOR PRAHOVENI ÎN PREAJMA ȘI ÎN TIMPUL CONGRESULUI AL II-LEA al P.C.R.

ION ȘT. BAICU

Perioada imediat următoare congresului de întemeiere a Partidului Comunist Român s-a caracterizat printr-un continuu proces de reorganizare a tînărului partid politic al clasei muncitoare, printr-o ascendentă consolidare organizatorică și politico-ideologică a acestei noi forțe revoluționare și a secțiunilor sale din toate centrele țării.

În pofida unor condiții extrem de grele, partidul comunist s-a afirmat, de la apariția sa, pe arena vieții politice a României, ca exponent marxist-leninist al proletariatului, al întregului popor; el a desfășurat o bogată activitate pe planuri multiple, izbutind să renască și mai puternic, cu rîndurile și mai unite, în urma grelelor lovituri primite în mai 1921, din partea forțelor represive ale statului burghez. Începînd din acest moment de răscruce, „clasa muncitoare, sub conducerea partidului comunist, a fost prezentă și și-a spus cuvîntul în toate evenimentele mai importante ale țării, s-a situat în fruntea luptei pentru progres social”.¹

În Prahova, deși, inițial, nu poartă, public, titulatura de comuniste, secțiunile partidului depun o susținută activitate, începînd chiar din zilele imediat următoare congresului de creare a P.C.R.; secțiunea din Ploiești, mai ales, care continua să editeze și un ziar propriu, de orientare comunistă — prestigioasa gazetă „Lupta socialistă” — a organizat, împreună cu Comisia locală a sindicatelor, ample întruniri de protest împotriva terorii antimuncitorești și a actului samavolnic, săvîrșit de guvern prin spargerea congresului din mai 1921 și arestarea unui mare număr de delegați; membrii secțiunii partidului socialist din Ploiești — se arăta în moțiunea adoptată la întrunirea din 15 mai 1921 — „protestează contra teroarei guvernamentale, întreprinsă în afara oricărei legi, față de congresul partidului” și declară că nu vor permite astfel de ilegalități și nu vor „înceta lupta pînă cînd guvernul nu va

---

¹ Nicolae Ceaușescu, *Partidul Comunist Român — continuator al luptei revoluționare și democratice a poporului român, al tradițiilor mișcării muncitorești și socialiste din România*, București, Edit. politică, 1966, p. 10.

intra în legalitate și va da drumul tuturor arestațiilor. Jos tirania burgheză ! Trăiască socialismul !”²

Alte două întruniri de protest au loc în zilele de 18 și 19 mai 1921 ; la prima, au participat peste 3.000 de muncitori și cetățeni ploieșteni, în fața cărora au luat cuvîntul nouă vorbitori, printre care Gh. Florescu, Gh. Marinescu, N. Georgescu și alții ; în moțiunea adoptată se arăta că „muncitorimea ploieșteană... protestează cu indignare în contra actului banditesc săvîrșit de guvernul Averescu-Argetoianu” și declară că nu va „înceta lupta pînă nu vor fi liberați cei închiși pentru ideea socialistă și interesele clasei muncitoare” ;³ la cea de a doua întrunire, organizată de lucrătorii textiliști din Ploiești, s-a adoptat o moțiune, în care protestau „cu indignare împotriva guvernului de teroare”, cerînd „liberarea imediată a tuturor celor arestați și intrarea în legalitate”.⁴

În plină teroare antimuncitorească, lucrătorii din Ploiești nu ezită să dea piept cu patronatul exploatator ; un document al autorităților informează că muncitorii și funcționarii de la cîteva fabrici din oraș s-au aflat în grevă în luna iunie 1921 ;⁵ mai persistentă este greva de la întreprinderea „Dorobanțul”, care continuă și în luna următoare⁶ ; la această fabrică — reiese dintr-un document al siguranței locale din 26 iulie 1921 — „s-au prezentat pentru a lucra astăzi, data de mai sus, un număr de șase lucrători, iar lucrătorii ceilalți greviști s-au opus, nelăsîndu-i să lucreze”.⁷

La 4 august 1921, Comisia locală a sindicatelor din Ploiești a convocat o mare întrunire muncitorească, unde 3.000 de lucrători condamnă atitudinea dușmănoasă a patronilor de la fabrica „Dorobanțul” ; un orator, vorbind despre legea Trancu-Iași asupra conflictelor colective de muncă, arăta că aceasta „nu este decît o lege de asuprire a clasei muncitoare”, căci legiuitorul în loc „să condamne pe patronul care a provocat greva, îi dă tot concursul spre a înfrînge pe lucrători”.⁸

Efervescența și frămîntările muncitorești în legătură cu legea asupra sindicatelor profesionale, adoptată la 26 mai 1921, se fac din plin simțite în toamna acestui an, prilejuind evidențierea faptului că în secțiunea ploieșteană a partidului avea lor afirmarea publică a pozițiilor comuniste. La Ploiești, în seara zilei de 17 octombrie 1921 — informează un document al Direcției poliției și siguranței generale — s-a ținut, în sala sindicatelor din localitate, o întrunire „a delegaților din fabrici și a membrilor Comisiei locale...”, unde Nae Georgescu și alți oratori au combătut legea Trancu-Iași, arătînd că

² *Documente din istoria partidului comunist și a mișcării muncitorești revoluționare din România (mai 1921 — august 1924)*, București, Edit. politică, 1970, p. 13 (În continuare : Documente... 1921—1924).

³ *Ibidem*, p. 15.

⁴ *Ibidem*, p. 17.

⁵ Arh. st. fil. jud. Prahova, fond. 119, dos. 44/1921, f. 278.

⁶ *Ibidem*, f. 306.

⁷ *Ibidem*, f. 418.

⁸ „Viața sindicală” din 14 august 1921.

„atîta timp cît muncitorii vor fi nepăsători față de sindicate, legea va sta în picioare și se va aplica fără voia lor”.⁹

Cu toate aceste critici la adresa legii Trancu-Iași, comuniștii s-au orientat just atunci cînd au imprimat orientarea realistă că sindicatele muncitorești, în condițiile de atunci, nu se puteau organiza legal decît în baza acestui instrument legislativ; legat de toate acestea, gazeta „Lupta socialistă” — dominată de comuniștii ploieșteni — milita împotriva autonomiei sindicale, care urmărea, de fapt — nota ziarul — „scoaterea sindicatelor de sub influența partidului socialist revoluționar”, care partid astăzi este „comunist, care partid e avangarda proletariatului în lupta pentru dezrobire”.¹⁰

La sfîrșitul anului 1921 și în prima jumătate a anului 1922, ca urmare a activității rodnice depuse, a luptei neobosite a comuniștilor, secțiunile partidului din numeroase centre ale țării — între care și cele din Ploiești și Cîmpina — se reorganizează pe baze comuniste și activează public sub titulatură comunistă.

Începînd cu nr. 77 din 8 ianuarie 1922, gazeta „Lupta socialistă” din Ploiești apare ca „organ al partidului socialist-comunist, secția Ploiești”; în acest număr este publicată „Scrisoarea deschisă a tovarășilor ploieșteni, membri ai partidului comunist și ai sindicatelor”, în care, delegați ai secției ploieștene la congresul din mai 1921 — Constantin Mănescu, Eugen D. Ionescu, Nicu Marian — condamnă regimul inchișitorial al justiției de clasă burgheză și actul samavolnic al autorităților de a-i fi aruncat între gratiile închișorilor „pentru vina de a fi reprezentat la congresul partidului din mai 1921 punctul de vedere comunist”.¹¹ Autorii scrisorii îndemnau pe muncitori ca „uniți și înregimentați în sindicatele voastre și în partidul nostru de clasă, care nu poate fi altul decît partidul comunist, să ducă lupta contra oligarhiei”, militînd pentru pătrunderea ideilor de libertate, de revoluție și comunism „în toate bordeiele, în casele tuturor celor ce dau prinosul lor de activitate pe altarul muncii, sfînta muncă care emancipează și onorează pe om...”¹²

Două au fost evenimentele politice care au dominat prima jumătate a anului 1922: alegerile parlamentare din martie și procesul din „Dealul Spirei”. Campania electorală și alegerile au prilejuit partidului comunist afirmarea existenței sale ca cel mai înaintat partid politic al timpului, fiind prima mare acțiune pe care a desfășurat-o public de la înființarea sa; totodată, însăși prezentarea în fața alegătorilor a însemnat, de fapt, recunoașterea oficială, legalizarea¹³ sa ca partid politic al proletariatului.

Partidul Socialist-Comunist din România — aceasta fiind denumirea partidului pînă la Congresul al II-lea din 1922 — a militat pentru concentrarea tuturor forțelor democratice și prezentarea, în alegeri, cu un program politic comun. În pofida faptului că Federația Partidelor Socialiste

⁹ Arhiva C.C. al P.C.R., fond. 5, dos. 787, f. 107.

¹⁰ „Lupta socialistă” din 16 octombrie 1921.

¹¹ *Documente... 1921—1924*, p. 112.

¹² *Ibidem*, p. 117.

¹³ M. C. Stănescu, *Miscarea muncitorească din România în anii 1921—1924*, București, Edit. politică, 1971, p. 92.

din România — creată în iunie 1921 — a respins propunerea partidului comunist de a participa în comun în alegeri, jos, în unele orașe și localități din țară, între care și Ploiești și Cîmpina, au fost întocmite liste, pe care au fost înscrși comuniști, socialiști și social-democrați; ideea de front unic, preconizată de P.S.C.R., fusese aplicată cu succes și în Prahova, creindu-se o adevărată tradiție pe această linie, care avea să fie continuată și îmbogățită în bătăliile de clasă revoluționare ulterioare.

Pentru județul Prahova, candidații P.S.C.R., care — scria „Lupta socialistă” — zac astăzi în închisoare pentru cauza noastră¹⁴, erau Gheorghe Cristescu, Al. Dobrogeanu-Gherea, Constantin Mănescu, Nicolae Marian, S. Margulius, D. Aricescu, țăranul Nicolae Lambru; semnul electoral al P.S.C.R. pentru alegerile generale reprezenta secera și ciocanul, încadrate între două spice de grâu pe fundalul unui răsărit de soare sau, cum scria gazeta locală, „soarele comunist”.¹⁵

În timpul campaniei electorale, secțiunile socialiste-comuniste din Prahova au desfășurat o susținută activitate de propagandă. Au fost organizate mitinguri și adunări publice, au fost difuzate 4.000 de manifeste.¹⁶ La întrunirea electorală, ținută la Ploiești în ziua de 26 februarie 1922, a fost subliniată cu tărie ideea că partidul comunist, ca forță politică cu legături organice în mase, dorește să activeze legal și deschis.

Succesul P.S.C.R. în campania electorală n-a constatat în alegerea reprezentanților săi ca deputați, ci, în primul rînd, în popularizarea programului său de luptă, a scopului urmărit de partidul politic al clasei muncitoare, precum și în demascarea terorii și persecuțiilor antimuncitorești, a demagogiei partidelor politice ale claselor exploatare.¹⁷ În Prahova, lista comunistă a obținut 9.600 de voturi, ceea ce, totuși, în condițiile grele ale terorii, cînd s-au furat urnele și s-a procedat la falsificări, „pentru noi, care nu ne făceam iluzii prea mari — se arăta într-o dare de seamă a secției din Ploiești — putem spune că pentru starea de fapt, pentru forțele noastre, a fost un succes frumos”.¹⁸

Procesul din „Dealul Spirii”, desfășurat la București între 23 ianuarie și 4 iunie 1922, a constituit un moment cu largi semnificații, care a relevat puternic caracterul și scopul partidului comunist, locul ce-i revenea, în mod legitim,¹⁹ în viața politică și istoria României. În această înscenare a regimului burghez au fost implicați 271 de militanți, între care se aflau și Al. Dobrogeanu-Gherea, Gh. Niculescu-Mizil, C. Mănescu, N. Marian, E. Ionescu — revoluționari care desfășuraseră o bogată activitate pe meleagurile Prahovei și aveau să fie aceiași dîrji luptători și în perioada următoare.

De pe banca acuzării, comuniștii s-au transformat în vehemenți acuzatori la adresa regimului oprimator, reliefînd sentimentele profund pa-

¹⁴ *Documente... 1921—1924*, p. 161.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ *Ibidem*, p. 245.

¹⁷ M. C. Stănescu, *op. cit.*, p. 92.

¹⁸ *Documente... 1921—1924*, p. 245.

¹⁹ N. Petreanu, *Partidul Comunist Român în viața politică a României în anii 1921—1935. Momente și semnificații*, în „*Anale de istorie*”, nr. 4/1972, p. 73.

triotice ale clasei muncitoare, ale conducătorilor ei. Oameni politici și de cultură, în calitate de martori ai apărării, s-au alăturat inculpaților, opiniei publice progresiste, valului de acțiuni protestatare, care cuprinsese țara și multe state ale lumii.

Impresionante au fost acțiunile de protest și de solidaritate cu cei închiși organizate în țară, cărora li s-au alăturat și cele din județul Prahova. În ziua de 23 ianuarie 1922 — data deschiderii procesului din „Dealul Spirii” — muncitorii din Ploiești, adunați într-o mare adunare publică, au trimis pe adresa tribunalului militar din București un document în care printre altele, se arăta: „Subsemnații membri ai Partidului Socialist-Comunist, adunați în întrunire publică... Ne declarăm solidari cu toți congreștii și arestații la congres (din 8 mai 1921 — n.n.) și cu toate hotărârile lor”.²⁰

Vehement a fost și protestul muncitorilor din Cîmpina. Întruniți, în ziua de 26 februarie 1922, în sala „Casei poporului”, din inițiativa secției locale a partidului socialist-comunist, participanții au audiat pe M. Macavei, E. Ionescu, țăranul Lambru, Brănișteanu și Mareș, iar în încheiere au adoptat o moțiune de protest, propusă de Olimpiu Georgescu — președintele adunării. Muncitorimea din Cîmpina — se arăta în moțiune — „protestează cu tărie contra schingiuirilor și maltratărilor la care sînt supuși tovarășii noștri închiși în temnițele României... Cere imediata liberare a tuturor condamnaților politici, cît și a celor care se găsesc astăzi aduși în fața justiției militare pentru simplul motiv că au avut o credință”.²¹ Documentul inserează ideea că starea de lucruri existentă atunci nu poate fi înlăturată decît prin „unire și solidaritate” și, de aceea, cheamă „întreg proletariatul de la sate și orașe să se organizeze pe tărîmul economic al luptei de clasă în sindicate, iar pentru lupta politică în partidul lor de clasă, partidul comunist”.²²

La Ploiești, în zilele de 25 aprilie și 22 mai 1922, au avut loc alte întruniri muncitorești de protest. Organizată de secțiunea locală a P.S.C.R., întrunirea din aprilie a adoptat o moțiune, în care participanții condamnă asasinarea mișelească a militantului comunist Leonte Filipescu și declară că sînt hotărîți să sprijine acțiunea dusă pentru „luminarea cazului tovarășului Filipescu, pentru obținerea autopsiei și pedepsirea vinovaților”...²³ La întrunirea din mai, prezidată de Nae Georgescu, au luat cuvîntul Gh. Florescu, Țiriachiu și N. Stroescu și s-a adoptat o moțiune, în care s-a cerut amnistie politică și militară, încetarea prigoanei și „eliberarea din închisori a tuturor muncitorilor și reprezentanților lor închiși pentru ideile lor”.²⁴

Atitudinea dîrză și deosebit de combativă a celor aflați pe banca acuzării și puternicul val al acțiunilor de protest și solidaritate, inițiate pe plan intern și internațional, au determinat eșuarea înscenării din „Dealul

²⁰ „Socialismul”, din 2 februarie 1922.

²¹ *Documente... 1921—1924*, p. 160.

²² *Ibidem*.

²³ *Ibidem*, p. 204.

²⁴ *Ibidem*, p. 214.

Spirii"; amnistia din 4 iunie 1922 a însemnat eliberarea unui mare număr de militanți, precum și recunoașterea existenței legale a Partidului Comunist Român.

Din acest moment începea o etapă, cu particularități proprii, în dezvoltarea mișcării muncitorești, în consolidarea partidului ei marxist-leninist. Se impunea necesitatea unor măsuri și acțiuni concrete și operative de reorganizare, de adoptare a documentelor programatice și a statutului partidului, pentru alegerea organelor sale de conducere, ceea ce nu se realizase la congresul din mai 1921 din cauza arestărilor efectuate de autorități.

Secțiunile P.S.C.R. din Ploiești și Cîmpina au inițiat adunări generale pentru reorganizare și alegerea organelor conducătoare. La adunarea generală a secțiunii din Ploiești, ținută la 18 iunie 1922 și prezidată de Burghel, secretarul comitetului provizoriu, a fost prezentată darea de seamă pe perioada mai 1921—iunie 1922, s-au adoptat o rezoluție și două moțiuni și s-a procedat la alegerea noului organ de conducere al secțiunii locale amintite. Deosebit de importantă este una din moțiunile adoptate de adunarea generală; vorbind despre problema organizării partidului, documentul arată că partidul comunist este al întregului proletariat și, ca atare, „el nu poate deveni un adevărat partid comunist, o adevărată avangardă fără contactul direct cu masele”.²⁵ De asemenea, se accentua asupra pregătirii permanente, din toate unghiurile de vedere, a muncitorilor, care trebuie să aibă spirit de organizare și să facă educație revoluționară în rîndul maselor; în această direcție, moțiunea arăta că „trebuie să învețe muncitorul să organizeze, să predea educația revoluționară, să-și scrie singur ziarul, să devină orator, stăpîn pe doctrină și pe tactica partidului, precum și să devină stăpîn pe politica de clasă”.²⁶

Adunarea generală a ales noul comitet al secțiunii comuniste din Ploiești, compus din C. Mănescu, N. Marian, N. Georgescu, Gh. Florescu și Ion Nicolescu, iar în comisia de control pe Emil Nicolau, Eugen Ionescu și I. Vasilescu.²⁷ În final, C. Mănescu a insistat ca toți muncitorii, care acceptă hotărîrea congresului din mai 1921, „să vină în partid spre a începe munca comunistă, legînd firul de unde a fost rupt”.²⁸

În activitatea secției din Ploiești a P.S.C.R., un moment deosebit de important l-a constituit desfășurarea lucrărilor Congresului al II-lea al partidului din 3—4 octombrie 1922. Ca una din secțiile de bază ale partidului, secțiunea comunistă din Ploiești are meritul de a se fi ocupat, cu toată răspunderea, de asigurarea condițiilor corespunzătoare bunei desfășurări a lucrărilor congresului, la care participau militanți comuniști ca Gh. Cristescu, Al. Debrogheanu-Gherea, David Fabian, Constantin Ivănuș, E. Köblös, Nicolae Marian, Lucrețiu Pătrășcanu, Eugen Rozvan, Ioan Elena, Mihail Cruceanu, N. Popescu-Doreanu, Mihail Macavei și alții.

Comitetul secțiunii partidului comunist din Ploiești, din care făceau parte Gheorghe Florescu — delegat la congres și membru al biroului congresului —,

²⁵ *Ibidem*, p. 247.

²⁶ *Ibidem*.

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ *Ibidem*, p. 248.

N. Georgescu și Ion Nicolescu, a luat toate măsurile, sub conducerea lui N. Marian, pentru primirea delegaților la gară, conducerea lor de către o serie de tineri de nădejde pînă la casele unde aveau să fie găzduiți, pregătirea încăperilor unde trebuia să aibă loc congresul, precum și pentru asigurarea securității în jurul clădirii prin grupe de tineri, care au stat de veghe pe toată durata congresului.

În centrul Ploieștilor — oraș ales drept gazdă a Congresului al II-lea pentru tradițiile sale revoluționare și întrucît se afla în afara zonei stării de asediu — se găsea, la întretaiera mai multor străzi, o casă cu un singur etaj și cu o bodegă la parter ; în două cămaruțe de la etaj locuia și își avea atelierul pictorul ploieștean Alexandru Vodă, vechi sprijinitor și simpatizant al mișcării muncitorești și socialiste ; aici, în condiții de semilegalitate, fără știrea autorităților, în încăperi mici, care aveau ferestrele lipite cu pînză și hîrtie și la lumina unor lămpi cu petrol și a lumînărilor, aici, în inima centrului muncitoresc cu glorioase tradiții de luptă și de muncă, care, nu odată, a făcut să tremure clasele exploatare ; aici, plini de hotărîre revoluționară și optimism, militanții tînărului partid comunist s-au adunat și au organizat lucrările Congresului al II-lea al Partidului Comunist Român.

La congres au fost prezentate rapoarte și adoptate rezoluții în problemele sindicală, agrară și a naționalităților, în problema feminină și a presei ; de asemenea, a fost adoptat statutul partidului, care a stabilit denumirea de Partidul Comunist din România ; în conformitate cu statutul adoptat, congresul a ales primul Comitet Central al P.C.R., format din 9 membri și 3 supleanți, secretar general fiind desemnat Gheorghe Cristescu, care era și reprezentant al partidului pe lîngă Internaționala a III-a, Comunistă.²⁹

Lucrările congresului s-au încheiat în zorii zilei de 4 octombrie. După încheierea dezbaterilor și adoptarea hotărîrilor, delegații au părăsit, în grupuri mici, atelierul pictorului Vodă și, sub supravegherea, de la distanță, a unor tineri de nădejde, s-au îndreptat spre gara orașului ; ultimii care au părăsit casa — gazdă a congresului — au fost membrii aleși în organele conducătoare, care au ținut și o ședință a Comitetului Central — prima din istoria Partidului Comunist Român.

Abia peste mai mult de o săptămînă s-au sesizat organele de siguranță despre evenimentul care avusese loc la Ploiești și, furioase, ele s-au dedat la acte brutale, au năvălit în casa pictorului Vodă, au procedat la arestarea gazdei care, timp de cîteva zile, a fost maltratată de agenții poliției și siguranței. Cu această ocazie — arăta ulterior C. Mănescu — „pictorul Alexandru Vodă, arestat de siguranță, se comportă cu o înaltă demnitate revoluționară, răspunzînd anchetatorilor că nu se simte obligat să spună siguranței că în casa lui, ca de obicei, invită, din cînd în cînd, prietenii lui la o pribafcă de ceai și că, de asemenea, nu este obligat să spună ceea ce, de obicei, discută cu prietenii lui asupra problemelor sociale“. Dar, așa cum arăta Mihail Macavei,

²⁹ Vezi lucrările Congresului al II-lea și documentele adoptate, în vol. *Documente... 1921—1924*, p. 304—363.

„totul era acum prea târziu, congresul se ținuse, problemele de pe ordinea de zi fuseseră discutate și hotărârile luate”.³⁰

Secțiunile din Valea Prahovei ale Partidului Comunist Român și mai ales secțiunea locală din Ploiești au desfășurat o bogată activitate revoluționară în preajma și în timpul Congresului al II-lea al partidului. Revoluționarii din Prahova acelor vremuri au fost, alături de întregul partid comunist, de la început conștienți de măreția și urmările evenimentului crucial din mai 1921 și n-au sacrificat nici un efort pentru a duce, mai departe, peste timpuri, flamura comunistă din victorie în victorie.

---

³⁰ E. I. M. Macavei, *Amintiri din viața sofului meu — Mihail Macavei*, București, Edit. politică, 1969, p. 64.

Metodica predării istoriei

METODE ACTIVE ȘI MIJLOACE DE ÎNVĂȚĂMÎNT MODERNE UTILIZATE ÎN PREDAREA ISTORIEI

TEODOR MUCICA
MINODORA PEROVICI

1. Despre metode și mijloace de învățămînt și unitatea indisolubilă dintre acestea

În ultimii ani este tot mai evidentă preocuparea cercetătorilor și a profesorilor de la catedră de a investiga psihicul uman, în scopul de a descoperi metode care să contribuie la dinamizarea procesului de predare-învățare. Aceste căutări sînt determinate de caracteristicile epocii în care trăim: ritm rapid de dezvoltare, progres multilateral, caracter novator. Se pune deci problema *cum predăm* pentru ca elevul să devină un participant activ în propria sa dezvoltare.

Plenara C.C. al P.C.R. din 18—19 iunie 1973 cu privire la dezvoltarea și perfecționarea învățămîntului din R. S. România trasează ca sarcină, „perfecționarea metodelor de transmitere și însușire a cunoștințelor; va fi diminuată ponderea activităților expositive și va fi extinsă utilizarea metodelor moderne, active, care dezvoltă gîndirea, capacitatea de investigare a elevilor, presupun participarea lor la dobîndirea cunoștințelor, munca lor independentă, deprinderea de a învăța sistematic și de a aplica în practică cele însușite”.¹ Cu alte cuvinte, se deplasează accentul de pe actul preponderent al predării pe cel al învățării, de pe metodele care se sprijină pe ascultare, memorizare, repetare, pe cele active.

În aceste condiții metodele de învățămînt pot fi definite ca modalități complexe de lucru, care angajează factorii dinamici ai procesului de învățămînt (profesor-elevi) într-o muncă activă, creatoare. În predare nu se folosește niciodată o singură metodă de învățămînt, ci un complex de metode și procedee didactice (vezi planul de lecție).

Într-un proces continuu de structurare și de adaptare la cerințele didacticei contemporane, în special la exigențele metodelor active, se află și mijloacele de învățămînt. Termenul de mijloace de învățămînt este tot mai uzitat în ultimul timp, înlocuind pe cel de material didactic. Există însă — la unii — o oarecare rețineră la rostirea acestui termen, fie din necunoașterea sensului lui, fie din acea rezervă care închide fereastra în fața noului.

¹ Hotărîrea Plenarei C.C. al P.C.R. din 18—19 iunie 1973 cu privire la dezvoltarea și perfecționarea învățămîntului în R.S.R. în „Scînteia” nr. 9563 din 8 VII, 1973.

Mijloacele de învățămînt sînt mijloacele noastre de muncă, pentru că domeniul nostru de muncă este învățămîntul. Prin analogie, mijloacele de învățămînt sînt acele mijloace cu ajutorul cărora acționăm asupra „obiectului” muncii noastre, formîndu-l, modificîndu-l, influențîndu-l potrivit scopului urmărit. În condițiile tehnologiei didactice moderne, mijloacele de învățămînt trebuie să contribuie și ele la transformarea acestui „obiect” al muncii noastre în subiect activ. Aceasta este contribuția nouă care se așteaptă de la mijloacele de învățămînt. Concepute ca elemente care să poată informa și forma în același timp, mijloacele de învățămînt sînt componente importante ale strategiei active a pedagogiei contemporane.

Ca orice mijloace de muncă, mijloacele de învățămînt își dezvăluie întregul lor potențial numai prin îndeplinirea și pricepera celor chemați să le folosească. Eficiența mijloacelor de învățămînt este dată nu numai de calitățile lor constructive, ci mai ales de măiestria cu care sînt folosite pentru a acționa asupra elevului. De aici se desprinde rolul tot mai important al profesorului în procesul de învățămînt, unitatea indisolubilă dintre metodele și mijloacele de învățămînt.

2. Metode de învățămînt clasice și metode noi

În cadrul acțiunii de modernizare a procesului de învățămînt, metodele ocupă un loc important.

Didactica generală ne oferă o gamă variată de metode de învățămînt, începînd cu cele care s-au folosit în antichitate (expunerea, conversația) și încheind cu cele care s-au impus mult mai tîrziu (observația, demonstrația, lucrări de laborator, lucrări practice ș.a.).

Caracterul metodelor de învățămînt este strîns legat de sarcinile și conținutul învățămîntului; ele se schimbă și se dezvoltă istoricește.

Societatea noastră, ajunsă astăzi la un înalt nivel de dezvoltare, impune școlii să formeze un tineret cu un larg orizont spiritual, înarmat cu cele mai noi cuceriri ale științei și tehnicii universale, capabil să aplice în practică cunoștințele dobîndite. Se pune deci problema de a utiliza în procesul predării-învățării noi metode de învățămînt, cum sînt: problematizarea, învățarea prin descoperire, modelarea ș.a., care să contribuie la dezvoltarea gîndirii și a activității creatoare, la stimularea interesului pentru cunoaștere și a pasiunii căutărilor științifice.

În aceste condiții se naște întrebarea: dacă prin introducerea unor noi metode de învățămînt se renunță la cele clasice, unele utilizate de sute de ani. După opinia noastră nu poate fi vorba de o renunțare la bogata experiență acumulată de didactică în decursul timpului. „Reconsiderarea metodelor clasice se va face — este de înțeles — pe linia ridicării eficienței lor formative. Este vorba de a mări posibilitatea acestor metode de a antrena pe elevi la lecție, de a-i stimula în variate activități independente, de a favoriza formarea și operarea cu acțiuni mintale, corespunzătoare cunoștințelor transmise”². Prin urmare, este vorba de îmbinarea metodelor clasice, optimizate,

² Maria Giurgea, *Didactica generală*, Centrul de multiplicare al Universității din București, 1970, p. 154.

cu cele noi, pentru a imprima întregului proces de învățămînt un caracter cît mai activ.

Optimizarea metodelor clasice. Metodele clasice sînt criticate astăzi pentru randamentul lor scăzut. Cercetările moderne urmăresc paralel cu introducerea unor metode veritabil active, să optimizeze metodele clasice. Ne vom referi, în continuare, la modalitățile de vitalizare a unor metode clasice folosite în predarea istoriei.

Metoda conversației. Conversația se folosește frecvent în toate etapele lecției. Ea constă în întrebări ale profesorului adresate elevilor și în răspunsurile acestora. Această metodă clasică, utilizată cu măiestrie, poate contribui la stimularea gîndirii și interesului elevilor în însușirea de noi informații.

Cercetări recente dovedesc că metoda conversației poate realiza cu succes sarcinile informative și formative ale școlii mai ales atunci cînd se folosește forma sa euristică (heuristic = a afla, a descoperi), plecînd de la o situație problemă.

Ex.: Stabiliți care erau forțele sociale ale căror interese coincideau cu ale domnitorului Ștefan cel Mare, pentru a judeca dacă baza socială pe care s-a sprijinit domnia era solidă.

Folosind forma euristică a conversației, profesorul urmărește ca elevii să ajungă, cu ajutorul raționamentelor, la concluzii apropiate de cele din manual sau la altele noi. Realizarea acestui moment marchează, de fapt, punctul culminant al procesului de gîndire la elevi, o dominantă în acțiunea elevului îndreptată spre stabilirea adevărului.

Reușita conversației euristice se sprijină în mare măsură pe mijloacele de învățămînt. Un film, diafilm, diapozitiv etc. reprezintă mijloace care contribuie la dezvoltarea receptivității și flexibilității gîndirii elevilor; în același timp, ele constituie un prețios ajutor pentru trecerea de la conversația de analiză la cea de sinteză, în vederea stabilirii definiției, concluziei.³

Expunerea ocupă un loc important în predarea istoriei. Ea constă în transmiterea de către profesor a cunoștințelor noi, a faptelor și evenimentelor pe care elevii trebuie să și le însușească pentru ca pe baza lor să se poată ridica la generalizări de un grad mai mult. Caracteristic pentru metoda expunerii este activitatea preponderentă a profesorului, fie că povestește, fie că descrie, explică sau compară. Aceasta a dus la situația ca expunerea să fie considerată o „metodă pasivă“, deoarece nu stimulează gîndirea elevilor. Experiența didactică ne îndreptățește să afirmăm că expunerea, folosită cu abilitate, poate contribui la stimularea gîndirii elevilor. Valoarea expunerii crește atunci cînd sînt introduse unele elemente în spirit euristic.

Ex.: Prin legea rurală din 1864, țăranii au fost împrăștiți, ținîndu-se seama de numărul de vite pe care-l aveau, pentru a putea munci pămîntul primit. La prima vedere vi se pare firesc acest criteriu. Dar dacă-l judecăm mai profund? Este drept ca acela care și așa era sărac și nu avea vite, să primească pămînt mai puțin decît altul?

Nu este vorba numai de formularea unor întrebări în timpul expunerii, pentru a introduce o notă de varietate și a menține trează atenția elevului, ci

³ Vezi Maria Giurgea, *op. cit.*, p. 158.

de ceva mai mult și anume de a-i pune pe elevi în situația unor probleme, la a căror rezolvare vor trebui să contribuie și ei. Așadar, întărirea caracterului euristic al metodei expunerii constituie principalul factor de optimizare a acesteia. La clasele mici se folosește cu precădere *povestirea*. Ea trebuie astfel utilizată încât, prin conținutul de reprezentări, prin logica desfășurării și modalitatea redării, să-l determine pe elev să analizeze, să compare și să desprindă esențialul. Locul potrivit al povestirii este atunci când se prezintă diferite procese în evoluția lor, când elevii trebuie să rămână cu reprezentări vii asupra unor evenimente sau personalități istorice etc.

Expunerea capătă aspect de *descriere* în momentul în care se prezintă localități de importanță istorică, așezări omenști, obiceiuri, opere de artă ș.a. Un procedeu care răspunde în mai mare măsură spiritului euristic îl constituie însă *comparația*; el apare ca moment al cunoașterii și ca procedeu didactic special care servește însușirii conștiente și active a unor fapte și evenimente istorice, un proces de activizare a gândirii elevilor. În lecțiile de sinteză sau de recapitulare, comparația este „prezentă în orice act al gândirii, începând cu simpla asociație prin asemănare și sfârșind cu cele mai abstracte și complexe forme ale generalizării”⁴. Prin urmare, comparația nu poate lipsi din expunerea profesorului de istorie.

Demonstrația este metoda de învățămînt cu ajutorul căreia profesorul își propune să formeze reprezentări și noțiuni, să dovedească — pe bază de material concret — realitatea unui fapt sau a unei afirmații. Prezentarea obiectelor și a fenomenelor studiate sau a imaginilor acestora declanșează activitatea acelor procese care îl fac pe elev să înțeleagă cît mai corect realitatea. „Demonstrația condusă cu abilitate și apelînd la capacitățile de înțelegere ale fiecărei vîrste în parte contribuie la deșteptarea spiritului de investigație, la conturarea convingerilor științifice și a atitudinii exigente față de sine în însușirea cunoștințelor, evită superficialitatea”⁵.

În predarea istoriei se folosesc astăzi mai multe categorii de mijloace de învățămînt. În funcție de natura mijloacelor de învățămînt, demonstrația îmbracă forme diferite: demonstrarea cu ajutorul materialelor studiate (material arheologic: unelte, podoabe, arme, monede etc.), demonstrarea cu ajutorul materialului grafic (tablouri, hărți, scheme, diagrame, fotografii), demonstrarea cu ajutorul mijloacelor audio-vizuale (diapozitive, diafilme, filme, benzi magnetice, discuri).

Trebuie să menționăm că nu este suficient să avem un cabinet bine dotat cu mijloace de învățămînt, ci se cere ca acestea să fie judicios alese, în funcție de vîrsta elevilor și de cerințele lecției. Pe de altă parte, nici simpla contemplare a unor mijloace de învățămînt nu înseamnă încă cunoaștere, ci acțiunea cu acel material declanșează operațiile care îl fac pe elev să perceapă, să înțeleagă, să generalizeze sau să abstractizeze. De aceea, în demonstrație, profesorul are rolul hotărîtor. El trebuie să conducă pe elevi din rațio-

⁴ Rodica Ciurea-Codreanu, *Comparația în predarea și asimilarea cunoștințelor*, EDP, București, 1967, p. 9.

⁵ Maria Giurgea, *op. cit.*, p. 168.

nament în raționament, cu multă măiestrie, pentru a convinge de probitatea informațiilor transmise.

Metode noi. Pe calea comună pe care o au de străbătut, importantă este poziția pe care o au la drum profesorul și elevul. După vechea pedagogie, profesorul merge înainte, iar elevul îl urmează docil, căutînd să calce cît mai exact pe urmele pașilor săi. În pedagogia modernă, profesorul îl lasă pe elev să descopere singur drumul, dirijîndu-l atent. Noul rol al profesorului — care nu trebuie să mai fie acela de a transmite, „ex cathedra” un ansamblu de valori, de cunoștințe — este acela de a-l ajuta pe fiecare elev să descopere singur sinteza originală care va fi propria sa cultură. În acest sens, caracterul modern al noilor metode nu este o problemă de rafinament didactic, ci una de eficiență.

Metodele noi își structurează conținutul pe problematizare, „care nu trebuie înțeleasă ca o simplă metodă alături de celelalte, ci ca un principiu care guvernează întregul proces de învățare, creînd climatul psihologic favorabil pentru desfășurarea acestei activități”⁶.

Problematizarea a fost definită atît ca principiu de dinamizare a elevilor în procesul învățării, cît și ca metodă care „constă în organizarea unor situații-problemă la care elevii să răspundă prin valorificarea cunoștințelor anterioare și prin punerea în acțiune a ingeniozității personale”.⁷

În predarea istoriei, problematizarea este o condiție *sine qua non* a înțelegerii fenomenelor sociale. Ea este opusul expunerii. Profesorul care folosește numai expunerea ca metodă de transmitere a cunoștințelor nu va putea crea niciodată o situație-problemă în mintea elevilor săi. Problematizarea presupune un dialog, o situație conflictuală, suport de cunoștințe anterioare și logică. Acestea ar fi datele problematizării. Prin urmare, nu se poate crea o situație-problemă dacă vreuna din aceste date lipsește. O întrebare adresată elevilor la care ei nu pot răspunde decît prin cunoștințele anterioare, nu crează o situație-problemă în învățarea istoriei.

Ex. : Ale cui interese le reprezenta guvernul liberal ?⁸

La fel, o întrebare la care se poate răspunde numai prin logică, nu este o întrebare-problemă, ci una de gîndire.

Ex. : Dacă guvernul conservator a fost înlocuit, din ce partid vor face parte membrii noului guvern ?

În fine, o întrebare care se bazează pe cunoștințe anterioare, asociate cu un raționament, dar care nu ridică aparența nici unei contradicții, nu este o întrebare-problemă.

Ex. : Știînd că partidul liberal reprezenta interesele burgheziei, în favoarea cui era înlocuirea guvernului conservator cu un guvern liberal ?

Esența problematizării — după părerea noastră — constă în reliefaarea unor contradicții aparente care se rezolvă prin îmbinarea cunoștințelor anterioare cu raționamente logice.

⁶ *Puncte de sprijin pentru perfecționarea procesului de învățămînt*, I.S.P., 1971, p. 22—23.

⁷ Maria Giurgea, *op. cit.*, p. 195.

⁸ Exemplificările se referă la lecția „Marea răscoală a țăranilor din 1907”, clasa a VIII-a.

Ex. : Dacă partidul liberal reprezenta interesele burgheziei și dacă burghezia era interesată să ia puterea în stat, cum explicați faptul că, deși adus la putere prin înlăturarea guvernului conservator (care nu mai putea face față extinderii răscoalei din 1907) totuși, guvernul liberal n-a acționat împotriva moșierimii (care trecea prin criză), n-a profitat de situația grea în care se afla în acel moment, ci a acționat ca un aliat al acesteia, luând măsuri de reprimare a răscoalei ?

Folosirea problematizării în orele de istorie stârnește interesul pentru înțelegerea fenomenelor sociale, trezește curiozitatea și determină în cel mai înalt grad o participare activă a elevilor. Prin valențele sale formative, problematizarea contribuie la dezvoltarea gândirii creatoare a elevilor pe calea descoperirii adevărurilor științifice.

Descoperirea. În studiul istoriei, această metodă se bazează pe investigarea proprie a elevului care, cu ajutorul unor date aflate prin activitate independentă sau dirijată, ajunge la dobândirea unor noi cunoștințe. Se discută mult dacă această metodă trebuie intitulată „descoperire” sau „redescoperire”. În sensul adevărurilor deja cunoscute — dar de către alții — este vorba de o redescoperire. Din punctul de vedere al elevului, orice adevăr pe care-l dobândește prin efort propriu de selectare, de interpretare, de aflare este o descoperire.

Aparent independentă, activitatea de descoperire este dirijată atent de către profesor care are sarcina de a selecta acele cunoștințe care pot fi „descoperite” de elevi în așa fel încât să răspundă unor cerințe ale conținutului lecției, ale programei, ale particularităților de vîrstă. Noile cunoștințe pot fi descoperite fie direct din izvoare istorice, fie prin adunarea și reordonarea datelor care pot contribui la o nouă categorie, noțiune sau generalizare (descoperire inductivă), fie prin combinarea unor idei generale care să determine judecăți particulare (descoperire deductivă). Metoda descoperirii modifică motivația învățării deoarece recompensele reies din însuși procesul învățării. Folosind descoperirea, elevul înțelege ceea ce învață, reține ceea ce a înțeles și folosește cele reținute în situații noi. Procesul acesta determină, deci, operaționalizarea cunoștințelor. Învățarea prin descoperire contribuie la creșterea potenței intelectuale și la asimilarea unor tehnici de lucru ca premise ale unei educații permanente. Folosirea acestei metode în studiul istoriei este asociată de multe ori cu *activitatea în grup*. Lucrul în echipă realizează o emulație între elevi, îi antrenează la studiu, contribuie la omogenizarea clasei și, deși se bazează pe activitatea în grup, asigură premise pentru individualizarea însușirii cunoștințelor.

Una din sarcinile studiului istoriei în școală — alături de celelalte discipline — este aceea de a-l învăța pe elev cum să învețe, de a-i crea nevoia de a învăța în cursul întregii vieți — însușire foarte necesară într-o societate în necontenită schimbare. De aceea, activitățile profesorului trebuie să se orienteze tot mai mult spre individualizarea procesului de predare pentru că însușirea cunoștințelor să se facă prin procedeele cele mai adecvate fiecărui elev.

Modelarea, ca metodă de studiere a istoriei, conduce gândirea elevilor — prin analogia dintre un fenomen social și modelul acestuia — la demon-

strarea unor adevăruri. În știință și tehnică, modelul este „un sistem teoretic (logic-matematic) sau material cu ajutorul căruia pot fi studiate în direct proprietățile și transformările unui alt sistem mai complex (sistemul original) cu care modelul prezintă o anumită analogie”.⁹ Modelul unui fenomen social trebuie să fie analog cu realitatea și nu o copie a acesteia. În același timp, un model istoric trebuie să reproducă faptul, fenomenul în linii simplificate și caracteristice — așa cum procedează stilizarea în artă. „În procesul de învățămînt, ca și în tehnică și în știință se folosesc mai multe feluri de modele : modele obiectuale (materiale), modele figurative, modele simbolice”.¹⁰

Modelarea permite *concretizarea unor abstracțiuni* și facilitează relația concret-rațional în cunoașterea istoriei. După opinia noastră, modelarea în istorie presupune însă și operația de a da forma unui model acolo, în fața elevilor. Folosirea modelării ca metodă de învățare și înțelegere a procesului de formare a orașelor medievale, de pildă, presupune alcătuirea modelului în clasă, împreună cu elevii (vezi exemplul dat). Folosirea unui model adus conduce de fapt la utilizarea metodei demonstrației, nu a modelării.

În folosirea metodei modelării trebuie, de asemenea, ca materialul informațional să se modeleze după posibilitățile intelectuale corespunzătoare dezvoltării elevilor ; un model pueril poate fi desconsiderat de elevii mai mari, după cum un model prea elevat nu va putea fi înțeles de elevii mai mici.

Particularitățile de vîrstă ale elevilor, nivelul general al clasei, accesibilitatea problemelor puse în discuție nu sînt de loc neglijabile în folosirea noilor metode de învățămînt. În același timp, ceea ce determină aplicarea uneia sau alteia dintre metode sau combinarea lor sînt obiectivele pe care le urmărim și conținutul materiei de învățămînt.

În ultimă instanță însă, alegerea metodei este o problemă subiectivă care depinde în cea mai mare măsură de măiestria pedagogului, dar și de simțul de responsabilitate socială al celui chemat să modeleze minți și inimi.

3. Mijloace moderne de învățămînt

Pînă nu de mult, profesorul de istorie avea la îndemînă doar cîteva mijloace pe care le folosea în predarea lecțiilor : tabla, tablourile, hărțile, graficele, ilustrațiile din cărți și reviste etc. Astăzi mijloacele de învățămînt cunosc o continuă diversificare și perfecționare, în special cele fondate pe un ansamblu de procedee electrice și electronice de difuzare a imaginilor și sunetelor, fiind cunoscute în școală sub denumirea de *mijloace moderne audio-vizuale*.

Noile mijloace de învățămînt nu au ca scop înlocuirea celor clasice. Ar fi o mare greșală să înlăturăm tot ceea ce școala a acumulat în această direcție, cum de asemenea, ar fi dăunător să rămînem numai la mijloacele clasice, în formele pe care le-am moștenit. Se impune, deci, stabilirea unui echilibru, a unui raport real între mijloacele clasice și cele moderne, potrivit cerințelor fiecărei lecții.

⁹ Dicționar enciclopedic român, E.P., 1965.

¹⁰ V. Țîrcovnicu, V. Popeangă, *Pedagogia generală*, E.D.P., 1973, p. 176.

Desigur, mijloacele de învățămînt sînt influențate de progresele științei și tehnicii. Unele mijloace clasice au străbătut veacurile și au ajuns pînă în zilele noastre, cunoscînd o serie de transformări și perfecționări succesive.

Alte mijloace utilizate astăzi în predarea istoriei sînt creația secolului nostru și constituie o etapă nouă, superioară, în dezvoltarea și diversificarea mijloacelor de învățămînt (filmul didactic, discul, banda magnetică, televiziunea). Tehnica modernă joacă așadar un rol important în perfecționarea și crearea de noi mijloace de învățămînt, dar nu este hotărîtoare. Introducerea unui produs al tehnicii în învățămînt este impusă de virtuțile lui intrinseci, de capacitatea acestuia de a sprijini procesul de învățămînt în sens informativ și formativ, „Nu existența mijlocului tehnic nou determină reînnoirea învățămîntului, ci măsura în care noile mijloace se integrează organic în învățămînt, pe linia cuceririlor și orientărilor fundamentale ale pedagogiei contemporane, determinînd, în același timp, elaborarea unei metodologii proprii de folosire a lor“, arată René Maheu, director general al UNESCO. Nici un mijloc tehnic nu are eficiență prin sine însuși, ci numai prin intervenția profesorului, prin metoda care îl animă. De aici, concluzia că funcția profesorului nu va dispărea și nici nu va fi diminuată de introducerea mijloacelor moderne de învățămînt, așa cum s-a crezut de sceptici, ci dimpetrivă, devine mai complexă și de mai mare răspundere. Este însă absolut necesar ca profesorul să cunoască bine tehnica mînuirii aparatelor, cît și problemele psihologice și metodice pe care le ridică folosirea mijloacelor moderne audio-vizuale.

Este un fapt cunoscut că, în momentul de față, mijloacele moderne audio-vizuale și-au cucerit un loc propriu în procesul de învățămînt.

Cercetătorii și profesorii de la catedră sînt preocupați de a găsi modalități de adaptare a mijloacelor moderne audio-vizuale la cerințele didacticii contemporane. În același timp, specialiștii care lucrează în domeniul mijloacelor de învățămînt sînt angajați în acțiunea de perfecționare și diversificare a mijloacelor moderne audio-vizuale. Ne vom referi, în continuare, la cîteva dintre noile tipuri de mijloace moderne audio-vizuale care își anunță apariția și în învățămîntul românesc.

Dintre mijloacele de comunicare vizuală, *diapozitivele* și *diafilmele* se folosesc în mod curent în lecțiile de istorie. La un moment dat se credea că aceste imagini statice vor fi înlocuite cu cele dinamice, adică cu filmul și televiziunea. Cercetări de durată au pus însă în lumină calitățile specifice ale imaginilor statice. Proiecția diapozitivelor și diafilmelor este totdeauna avantajoasă atunci cînd se urmărește studierea unor opere de artă, așezări omenești, material arheologic etc. Diapozitivul prezintă și alte avantaje și anume: profesorul are posibilitatea să stabilească ordinea de proiecție în funcție de cerințele lecției, să elaboreze un comentariu adecvat vârstei elevilor. Dar cea mai importantă caracteristică a diapozitivului o constituie reversibilitatea, adică imaginea poate fi readusă în fața elevilor ori de cîte ori este nevoie, pînă la înțelegerea ei.

Imaginile statice se utilizează în continuare tocmai pentru virtuțile lor specifice, pentru că nu sînt dinamice. Odată cu stabilirea locului imagi-

nilor statice în ansamblul mijloacelor moderne audio-vizuale, s-au continuat preocupările pentru diversificarea mijloacelor de comunicare vizuală.

În multe țări au apărut noi tipuri de diapozitive cum sînt : *diapozitivul multicastru* (se prezintă mai multe imagini pe o fotogramă), *superdiapozitivul* (suprafața fotogramei crește cu circa 50% la aceleași dimensiuni exterioare ale ramei), *diapozitive sonorizate* (însotite de benzi magnetice înregistrate). De asemenea, se caută noi modalități pentru mărirea posibilităților de comunicare cu ajutorul diafilmului. Au apărut diafilme însoțite de benzi magnetice, de îndrumări pentru profesor, de chestionare pentru problematizarea sau fixarea cunoștințelor, precum și de alte mijloace de comunicare. Întrucît acest gen de diafilm este însoțit și de alte mijloace de comunicare a fost denumit *diafilm multimedia*.

În categoria mijloacelor de comunicare vizuală se încadrează și *foliile transparente* folosite la retroproiector. În afara ruloului de celofan cu care este echipat retroproiectorul și pe care se poate scrie sau desena la lumina zilei, există și posibilitatea ca profesorul să-și confecționeze acele materiale de care are nevoie (hărți, planuri de bălăii, aria diferitelor răscoale, grafice etc.). Există și o altă cale de obținere a foliilor transparente : trecerea unor imagini de pe suport opac pe folie transparentă cu ajutorul unor mașini speciale de copiat. Pentru lecțiile de istorie pot fi realizate seturi de hărți alcătuite din mai multe folii transparente care, prin suprapunere succesivă, contribuie la cumularea informațiilor de la o folie la alta, pînă cînd imaginea de ansamblu apare în fața elevilor.

Un loc important îl ocupă *filmul didactic*, deoarece transmite concomitent imaginea în mișcare și sunetul. El prezintă imagini selective, eliberate de detalii inutile și dă o viziune nouă asupra lumii, datorită posibilităților de a accelera sau încetini mișcarea, de a condensa sau dilata timpul. Prin conținutul său, filmul didactic prezintă în principal evenimente și fenomene care nu pot fi prezentate de către profesor în cabinet sau care nu pot fi înțelese bine de către elevi, fără prezentarea mișcării.

În momentul de față în multe țări ale lumii se folosește filmul Super 8 mm, avantajos ca preț de cost și condiții de realizare. Trecerea de la filmul de 35 mm, la cel de 16 mm și respectiv la Super 8 mm, constituie o tendință progresistă în dezvoltarea filmului didactic. Aceasta nu constă doar în schimbarea formatului peliculei, ci și în concepția de realizare a filmului. Se impun tot mai mult filmele-concept, filmele monovalente, în casetă, cu o durată de proiecție de 3—5 minute. De asemenea, apare tot mai necesară însoțirea filmului de alte medii, cum sînt îndrumările pentru utilizarea filmului, diapozitivele cu principalele secvențe care servesc foarte bine la fixarea și recapitularea cunoștințelor. Pe de altă parte, aparatul Super 8 este foarte ieftin, ușor de mînuit, iar pentru proiecție nu este nevoie decît de o atenuare a luminii.

Mijloacele auditive, cum sînt *discul* și *banda magnetică*, se folosesc din din ce în ce mai mult în predare. Prin întreprinderea „Electrecord” s-au realizat mai multe discuri cu unele opere literare cu conținut istoric, o bună parte din operele marilor compozitori, o serie de legende istorice, cîntece

patriotice. Întrucât banda magnetică va cunoaște o largă utilizare în învățămînt, se pune problema realizării unor „crestomații fonice” care să cuprindă înregistrări de texte din diferite lucrări, fragmente din opere simfonice, discursuri ale unor personalități istorice etc. Realizarea în țară a casetofonului* va permite în curînd, trecerea la utilizarea înregistrărilor sub formă de casete (audio-casete).

Mijloacele moderne de învățămînt își dovedesc eficiența pedagogică în măsura în care sînt integrate organic în structura lecției, sînt animate de metode active și contribuie la dezvoltarea capacităților de cunoaștere ale elevilor.

Plan de lecție

ȚARA ROMÂNEASCĂ ȘI MOLDOVA ÎN TIMPUL LUI MIRCEA CEL BĂTRÎN ȘI ALEXANDRU CEL BUN

Metoda	Principalele idei	Mijloacele de învățămînt
0	1	2
Conversația euristică	Situația internațională	Harta (atlas)
Expunerea îmbinată cu conversația	Politica internă — consolidarea organizării interne — dezvoltarea economică — pregătiri pentru apărarea țării	Portretul domnitorului
Demonstrația îmbinată cu descoperirea	Întinderea Țării Românești	Harta
Descoperirea	Politica externă	
	Luptele cu turcii ¹ (activitate în grup)	Izvoare istorice Diapozitive
Problematizare	Dacă domnul era boier și exponent al boierimii, cum explicați atitudinea unor boieri care-l trădează pe domn?	
Expunere	Intervenția lui Mircea în lupta pentru tronul Imperiului otoman	
Conversația	Importanța domniei lui Mircea cel Bătrîn	Diapozitive
Conversația, descoperire deductivă	Politica internă din timpul domniei lui Alexandru cel Bun	Portret Diapozitive
Expunere	Politica externă — alianța cu Polonia	

* În anul 1975 va intra în funcțiune uzina „Tehnoton” Iași care va produce magne-tofoane, casetofoane, picupuri, instalații de televiziune în circuit închis.

¹ Laonic Chalcocondil, *Expuneri istorice* E.A. 1958, p. 50, 62, 64, 108. (citare selectate, puse simultan la dispoziția elevilor).

0	1	2
Descoperire	Luptele cu cavalerii teutoni ²	Izvoare istorice (citată)
Descoperire prin analogie	Domniile lui Mircea cel Bătrîn și Alexandru cel Bun reprezintă o etapă importantă în con- solidarea internă a țărilor române Participarea activă la viața internațională a timpului	

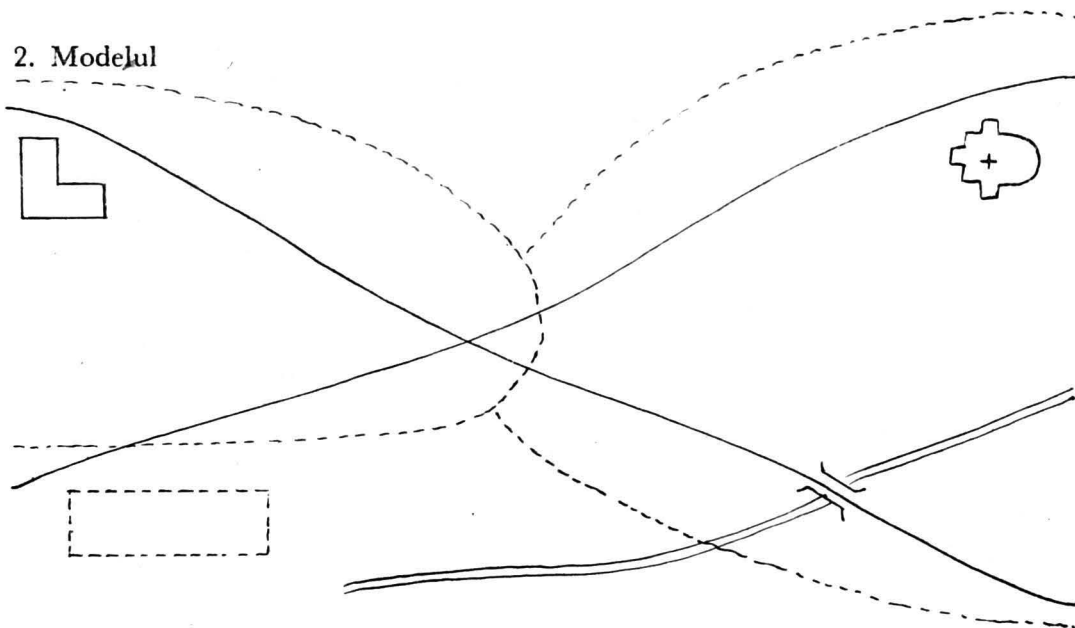
FORMAREA ORAȘELOR ÎN EVUL MEDIU

(Exemplu de folosire a metodei modelării)

1. Elementele modelului :

- — un castel feudal cu domeniul său
- — o mănăstire cu domeniul feudal
- — o răscruce de drumuri
- — un pod
- — ruinele unui oraș roman

2. Modelul

² Grigore Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, E.S.P.L.A., p. 73.

3. Valorificarea elementelor modelului

a) Prin descoperire

Găsiți locurile cele mai umblate unde se puteau așeza viitorii orășeni

Amplasați viitoarele așezări ale meșteșugarilor

b) Prin conversație

Pe al cui teritoriu se aflau noile așezări ?

De cine depindeau, deci, orașele medievale ?

Cu ce se mai îndeletniceau meșteșugarii ca să poată trăi ?

Numai meșteșugarii se așezau în orașe ?

Deci, ce fel de centre erau orașele medievale când s-au format ?

MUZEUL DE ISTORIE AL ȘCOLII (Din experiența liceului din Anina)*

ION POPA

Cu câțiva ani în urmă semnalam în paginile ziarului „Flamura” (jud. Caraș-Severin) amenajarea unui muzeu de istorie la liceul din Anina. Pledam atunci pentru generalizarea acestui experiment, avînd în vedere rolul important care revine elementelor de istorie locală în educarea conștiinței și conduitei patriotice a elevilor. Astăzi, organizarea unor colțuri muzeistice (muzee, cabinete de istorie) în școlile din județul Caraș-Severin a devenit o practică curentă, care se finalizează deja în rezultate promițătoare pe tărîmul instrucției și educației.

Justificîndu-și pe deplin existența, muzeele școlare oferă elevilor posibilitatea unui contact direct cu trecutul de luptă al poporului nostru, cu tradițiile sale revoluționare, contribuie în mod substanțial la formarea sentimentului patriotic și la înarmarea tinerei generații cu elemente ale teoriei marxist-leniniste. Muzeul de istorie al școlii poate și trebuie să devină un lăcaș în care modelăm conștiințe, dezvoltăm pasiuni, stimulăm capacitatea creatoare, spiritul critic și rațiunea tineretului studios. Organizînd în mod judicios activitatea muzeului școlar, descoperim din timp vocația elevului, îi formăm deprinderi de muncă independentă, îl orientăm spre profesiunea potrivită și — de ce n-am recunoaște? — chiar pentru cadrele didactice de specialitate, muzeul este un mijloc eficient de perfecționare a măiestriei pedagogice.

Organizarea muzeului școlar din Anina s-a desfășurat pe trei planuri paralele:

- 1 — depistarea izvoarelor istorice existente în raza localității și a județului;
- 2 — selectarea, interpretarea și expunerea materialelor colecționate;
- 3 — folosirea exponatelor în procesul instructiv-educativ.

Amenajarea muzeului s-a bucurat de o amplă și prealabilă popularizare în rîndul elevilor, pentru ca aceștia să cunoască din timp rostul și importanța acțiunii în care urmau să se angajeze. Au fost date apoi copiilor indicații

---

* Articolul a apărut și în „Buletin de informare”, III, 6/1973, p. 2—6 (editat de Casa corpului didactic a jud. Caraș-Severin).

precise cu privire la specificul materialelor ce trebuiau să fie culese: unelte, arme, monede, medalii, fotografii, ziare, reviste, hărți, acte, obiecte de artă populară, etc. Monumentele istorice din perimetrul orașului Anina și din împrejurimi, arhivele unor întreprinderi, instituții, bibliotecile publice, ca și cele particulare au stat în permanență în atenția colectivului care a coordonat acțiunea de organizare a muzeului. Din acest colectiv au făcut parte cadre didactice de specialitate, precum și elevi care au manifestat vocație și pasiune pentru studiul istoriei. În același timp întreaga acțiune a fost sprijinită efectiv de conducerea școlii, de corpul didactic în totalitatea lui, de organizația de partid și de organizațiile de pionieri și tineret din unitatea respectivă.

Desigur, amenajarea unui muzeu nu se realizează în câteva zile: aceasta durează ani la rând, solicitând răbdare, o muncă perseverentă, uneori dificilă, dar nu lipsită de satisfacții. Experiența școlii noastre în acest domeniu ne arată că elevii, scormonind pământul, scotocind cu sîrguință ungherele tainice știute numai de ei, pot scoate la iveală tezaure documentare nebanuite, materiale de certă valoare științifică. În decursul a numai doi sau trei ani de căutări sistematice, elevii liceului din Anina au colecționat fragmente de ceramică dacică, monede din diverse epoci, arme medievale, obiecte de artă populară, documente referitoare la principalele evenimente care au brăzdat istoria poporului nostru. Deosebit de convingător sînt ilustrate, în muzeul școlii, momentele cruciale ale evoluției orașului Anina, tradițiile de luptă ale clasei muncitoare din acest cunoscut centru minier.

Campania de depistare a izvoarelor istorice impune o strictă și atentă supraveghere a elevilor în teren pentru evitarea unor accidente cu consecințe din cele mai tragice. Se știe că nu rare au fost cazurile în care copiii, nesupravegheați, au avut de suferit de pe urma unor căzături sau a unor explozii violente provocate de diverse tipuri de arme încărcate, grenade ori proiectile neexplodate, rămase din timpul războiului.

Descoperirea și culegerea izvoarelor istorice nu a reprezentat decît un moment în procesul de organizare a muzeului școlii din Anina. Adevărata activitate de muzeu a început odată cu selecția și interpretarea riguros științifică a fondului documentar existent. Din sutele de obiecte și documente colecționate a trebuit să reținem pe acelea care au o reală valoare istorică și care, evident, pot fi folosite cu maximum de eficacitate în procesul instructiv-educativ. Or, acest lucru nu a fost deloc ușor. Chiar în formele ei cele mai simple, munca de cercetare științifică solicită nu numai o temeinică pregătire profesională, dar și eforturi sistematice, care nu întotdeauna sînt încununate de succese. De altfel, nici nu ne pretinde nimeni să urmărim neapărat obținerea unor rezultate senzaționale, ieșite din comun. Înainte de a fi un element de senzație, un element decorativ, muzeul școlar este un mijloc de educație și instrucție. Totodată, el nu trebuie să rămînă un simplu depozit de material didactic mai mult sau mai puțin utilizat, ci, dimpotrivă, să devină un adevărat laborator care să stea la îndemîna micilor cercetători dornici să dezlege tainele istoriei.

În cadrul muzeului școlar din Anina, elevii au fost inițiați în studiul și interpretarea diverselor materiale documentare, în executarea unor fotocopii, traduceri, în întocmirea unor albume, grafice, schițe, care să reflecte

trecutul istoric al oraşului, al poporului nostru în general. Înregistrând pe bandă de magnetofon mărturiile unor veterani ai mişcării muncitoreşti, creaţii folclorice, cuvântările unor personalităţi politice, diverse comunicări ştiinţifice sau fotografiind documente, obiecte istorice importante, am îmbogăţit fondul muzeului cu materiale de o reală valoare.

Muzeul liceului din Anina și-a propus chiar realizarea unei monografii a orașului, precum și redactarea unei reviste cu profil istoric. Primele numere ale revistei, intitulată semnificativ „MUSEUM“ au apărut deja, bucurându-se de o caldă primire din partea elevilor și a cadrelor didactice de la această școală. Sub egida muzeului au fost organizate și alte acțiuni cu caracter educativ: expediții arheologice, excursii, expuneri pe teme istorice, expoziții comemorative. Muzeul a fost structurat pe secții (arheologie, numismatică, epigrafie, documente, publicații, etnografie) și epoci istorice (veche, medievală, modernă, contemporană), în funcție de specificul materialelor, de aria lor geografică, de perioada pe care o reprezintă. Fiecare obiect sau document expus este însoțit de un cartonaș (etichetă) cu explicațiile de rigoare (specificul, data și proveniența materialului). Conservând exponatele în vitrine luminoase, a fost totodată asigurată protecția acestora împotriva razelor solare. S-a urmărit, de asemenea, și protejarea lor împotriva umezelii și a temperaturilor excesive. Alături de materialele documentare strânse de elevi, de albumele, schițele, graficele întocmite de aceștia, în muzeu și-au găsit locul numeroase planșe, portrete, diafilme, diapozitive, hărți, lucrări de specialitate, care pînă nu demult zăceau uitate prin camere de material didactic sau biblioteci.

O problemă extrem de importantă și cu multiple implicații în procesul instructiv-educativ este aceea a utilizării exponatelor de muzeu la lecție. La liceul nostru lecția de istorie, care nu odată s-a confundat cu un reper-toriu sec de date și evenimente, se desfășoară acum chiar în muzeu, fondul documentar al acestuia reprezentând o sursă prețioasă de material ilustrativ. Izvorul istoric, de orice natură ar fi el, conferă lecției substanță și culoare, generează în conștiința elevilor profunde rezonanțe afective, puternice emoții și sentimente.

La o lecție de istorie a patriei, la clasa a VIII-a, am prezentat copiilor câteva amintiri și poza unui supraviețuitor al catastrofei miniere din anul 1920 de la Anina, în care și-au pierdut viața peste 180 de persoane. În ora următoare, am rămas uimit când mai toți elevii clasei au fost în măsură să-mi relateze nu numai cu lux de amănunte, dar și cu o mare însuflețire, împrejurările în care s-a produs acel eveniment de tristă faimă. Pe fețele lor îmbujorate de emoție am citit că descoperiseră domiciliul bătrînului miner, cu care au purtat un dialog nu lipsit de semnificație. La o altă clasă a VIII-a, am citit scrisoarea unui soldat de pe front, adresată mamei sale. La sfîrșitul lecturii, copiii aveau ochii scâlțați în lacrimi. Oricît de frumos și de convingător aș fi vorbit elevilor despre ororile războiului, cuvintele mele nu ar fi avut efectul pe care-l produsesea cele câteva rînduri din scrisoarea amintită.

Pentru buna desfășurare a unei lecții de recapitulare, tot la o clasă a VIII-a (Lupta poporului român împotriva stăpînirii otomane în secolele

XIV—XVI), am pregătit din timp sala muzeului, fixînd pe pereții acesteia portretele marilor domnitori români din epoca respectivă (Mircea, Ștefan, Țepeș, Iancu, Ioan Vodă, Mihai), precum și unele tablouri și materiale sugestive (multe dintre acestea lucrate chiar de elevi), care reprezentau castelul de la Hunedoara, planul bătăliei de la Vaslui, lupta de la Călugăreni etc. Am observat că încă de la intrarea în muzeu elevii au fost impresionați. Emoțiile lor s-au amplificat pe măsura desfășurării lecției. Trăsăturile aspre ale lui Vlad Țepeș sau Ioan Vodă cel Viteaz, de pildă, desprinse cu ușurință de copii, mi-au oferit prilejul angajării unui interesant dialog cu clasa cu privire la energia, fermitatea, curajul celor doi domni, subliniind neînduplecarea lor atunci cînd a fost vorba de lupta împotriva stăpînirii străine și uneori chiar împotriva asupritorilor interni. Pe parcursul lecției am mai prezentat elevilor, în momentele oportune, fragmente din „Scrisoarea III-a” înregistrată pe disc în interpretarea regretatului artist George Vraca, armie caracteristice epocii la care ne refeream (spadă, săgeți, arbaletă) și cîteva imagini ale cetăților medievale din Banat, acestea din urmă, ca elemente de istorie locală. (La această lecție recapitulativă n-am mai folosit diapfilme, diapozitive și citate din diverse lucrări, cu care elevii au făcut cunoștință la lecțiile obișnuite de zi cu zi). În după amiaza aceleiași zile, împreună cu întreaga clasă, am vizionat filmul artistic românesc „Mihai Viteazul” care alături de lecție a contribuit la educarea conștiinței patriotice a elevilor.

Obiectele și documentele din muzeul școlar nu contribuie numai la formarea unor convingeri și sentimente, ci și la stimularea gîndirii elevilor, la dezvoltarea capacității lor de judecată. Prezentînd elevilor mei din anul al III-lea, declarația de război adresată de Austro-Ungaria, în anul 1914, Serbiei („Noul jurnal de Pesta”), aceștia au reușit să desprindă pretextul, cauzele și caracterul primului război mondial. Un elev din anul al IV-lea, doar cu ajutorul unei hărți (document original), care prezintă amplasarea trupelor pe teritoriul țării în luna martie anul 1907, a făcut aprecieri din cele mai exacte și mai interesante cu privire la aria de desfășurare, focarele și presiunea sîngeroasă a răscoalei țărănești din 1907.

M-am limitat la cîteva exemple, există, firește, și alte modalități, procedee, mijloace care ne stau la îndemînă. Folosindu-le judicios, lecția de istorie (de ce nu și cea de educație cetățenească sau dirigentie?) va fi cu siguranță mai interesantă, mai atractivă, mai bogată în conținut. În fond, utilizînd la lecție o gamă largă de materiale ilustrative, de mijloace audio-vizuale, nu facem decît să venim în întîmpinarea procesului de înnoire a învățămîntului. În acest proces, muzeul școlar are un rol deosebit; ba mai mult, aș îndrăzni să spun, este de neînlocuit.

Problematica abordată de autorul articolului de față este, desigur, mult prea vastă pentru a fi epuizată în cîteva pagini. Chiar dacă rîndurile de mai sus nu oferă soluții infailibile, ele pot constitui cel puțin suportul unui schimb sincer de păreri pe marginea unei probleme de importanță majoră.

ÎNCEPUTUL ISTORIEI MODERNE A ROMÂNIEI

V. CRISTIAN și V. RUSSU

Preocuparea pentru începuturile istoriei moderne își are rațiuni bine definite, ea fiind legată de importanța pe care noua etapă o are în evoluția generală a societății românești. Complexitatea problemei însă a dat naștere la mari dificultăți, ceea ce a făcut ca până în prezent să nu se poată ajunge la o interpretare unitară. Semnificativ în acest sens este faptul că chiar în noua noastră istoriografie nu s-a ajuns la un consens, propunându-se mai multe soluții, diferitele date avute în vedere fiind cuprinse între jumătatea secolului al XVIII-lea și 1848. În sprijinul diferitelor soluții au fost invocate argumente interesante și care nu pot fi omise într-o discuție asupra periodizării; este de observat însă că, în general, s-au făcut eforturi pentru găsirea unui moment precis, care să delimiteze perioada modernă de cea medievală. Ca o reflectare a acestui fapt, soluția care s-a bucurat de cea mai largă audiență (lucru reflectat și în programa de învățământ) a fost aceea după care istoria modernă a României începe odată cu anul revoluționar 1848. Este motivul pentru care, înainte de a ne expune punctul nostru de vedere, ne permitem câteva observații privind în general posibilitatea ca revoluția burgheză să marcheze începutul epocii moderne, pentru a înțelege, astfel, mai bine cazul particular al istoriei noastre.

Considerarea revoluțiilor burgheze ca moment de trecere de la perioada medievală la cea modernă apare, la prima vedere, ca soluția cea mai potrivită atunci când ne propunem o periodizare științifică a istoriei. Dacă avem în vedere concordanța care, din acest punct de vedere, trebuie să existe între epocile istorice și conținutul lor social-politic, atunci revoluția burgheză care, victorioasă, marchează cucerirea puterii de către elementele noi, capitaliste, deci instaurarea orînduirii burgheze, poate să apară și ca marcînd începutul epocii moderne, a cărei trăsătură principală o constituie tocmai capitalismul. Procedîndu-se, însă, astfel, s-ar ajunge la o simplificare a istoriei și, dealtfel, nici nu ar mai face necesară o periodizare a istoriei în epocile tradiționale — veche, medie, modernă, contemporană — din momentul în care împărțim evoluția societății în mod strict după orînduirile social-economice pe care le-a cunoscut. Problema care apare aici esențială, după părerea noastră, este aceea care se referă la trăsăturile trecerii de la feudalism la capitalism.

Nu trebuie să încercăm, sub acest raport, găsirea unei similitudini stricte cu modalitatea trecerii de la capitalism la socialism. În instaurarea socialismului, formațiune social-economică cu caracter radical nou, ale cărei relații de producție nu au putut apărea în sînul vechii orînduirii, revoluția socialistă are un rol hotărîtor, constituind, astfel, un moment precis pentru stabilirea începuturilor noii orînduirii. Situația ne apare mult diferită în privința trecerii de la feudalism la capitalism. Este adevărat, revoluția burgheză marchează, în cazul în care este victorioasă, triumful deplin al capitalismului. Pentru a se ajunge însă aici, este necesară o lungă perioadă de acumulări cantitative care să permită saltul calitativ. Or, elementele capitaliste apar și se dezvoltă în sînul orînduirii feudale, întărindu-se treptat și în raport direct cu slăbirea vechiului regim pe care îl subminează. Abia în momentul în care ele sînt suficient maturizate, este posibilă declanșarea revoluției. Aceasta apare, astfel, nu numai ca marcînd începutul unei perioade noi, ci și ca reprezentînd sfîrșitul unei îndelungate etape de formare a relațiilor capitaliste. Această etapă, atît la noi, cît și în alte părți, este definită de apariția noilor elemente capitaliste, care, subminînd vechea orînduire, pregătesc instaurarea formațiunii social-economice burgheze, conferind deci societății anumite trăsături care nu mai sînt proprii feudalismului, ci epocii moderne. Etapa formării elementelor noii societăți apare, astfel, ca fiind în mod logic asociată de epoca modernă ale cărei baze au fost create tocmai acum. Perioada modernă trebuie să cuprindă deci dezvoltarea capitalismului ca element calitativ nou în dezvoltarea societății, nu numai din momentul triumfului său, ci din momentul în care și-a făcut drum, anunțînd amurgul vechii lumi și zorile unei noi epoci.

O asemenea considerare a lucrurilor ne apare ca fiind cea mai indicată și de alte laturi ale problemei. Mai întîi, se impune să subliniem faptul că multe din revoluțiile burgheze au fost înfrînte, ceea ce nu a permis instaurarea imediată a capitalismului în țările respective, evidențiindu-se în acest fel dificultatea desemnării lor ca momente hotărîtoare în marcarea unei etape istorice noi. Apoi, trecerea la capitalism în mai multe state europene — pentru a ne referi numai la ritmuri de dezvoltare asemănătoare nouă — s-a făcut fără ca acestea să fi cunoscut revoluția burgheză. Aceasta ar însemna — acceptînd în mod strict punctul de vedere expus mai sus — că, în respectivele țări, capitalismul nu a triumfat pe deplin nici pînă în zilele noastre, ceea ce ar însemna că ele nu au intrat încă în epoca modernă.

În sfîrșit, nu putem omite nici aspectul metodologic al problemei care, dealtfel, este o reflectare logică a situației la care ne referim. Înțelegerea unei revoluții burgheze presupune, în mod firesc, cunoașterea întregii perioade de pregătire a acesteia, perioadă în care s-au conturat și adîncit contradicțiile fundamentale care au generat-o. Pentru a înțelege, spre exemplu, revoluția engleză sau franceză, este necesar să avem în vedere întreaga lor perioadă de pregătire. Analiza premiselor unei revoluții este indispensabilă, dealtfel, nu numai pentru înțelegerea cauzelor și caracterului ei, ci și a particularităților dezvoltării ulterioare a țării în care s-a produs. Întreaga istorie britanică de după revoluție nu ar putea fi explicată dacă nu am avea în vedere anumite

particularități ale dezvoltării Angliei începînd, mai ales, din secolul al XV-lea. Perioada de pregătire a societății capitaliste apare, astfel, și sub raport metodologic, ca inseparabil legată de această nouă etapă.

Elementele expuse pînă acum, pledează, credem, în favoarea includerii în istoria modernă a întregii perioade de trecere de la feudalism la capitalism întrucît definitorii pentru această perioadă sînt nu atît elementele vechi, aflate în descompunere, cît elementele noi, care prefigurează victoria capitalismului.

Stabilirea unui moment precis pentru delimitarea Evului Mediu de perioada modernă nu mai apare, astfel, ca posibilă. Trebuie să pornim însă aici de la realitatea, subliniată de Marx, că la fel „ca perioadele geologice, nici perioadele istorice nu sînt despărțite prin linii de demarcație riguroase și abstracte”.¹

Constatări generale făcute mai sus ne apar ca valabile și pentru cazul particular al istoriei noastre. Indiscutabil, revoluția de la 1848 reprezintă un moment deosebit de important în dezvoltarea societății românești. Ea constituie însă o urmare logică a unor tendințe afirmate anterior, fapt sesizat încă de Bălcescu² și, dealtfel, sugerat de însăși logica lucrurilor. Însuși faptul că revoluția și-a propus drept țel instaurarea capitalismului este de natură să demonstreze că ea s-a produs într-un moment cînd elementele burgheze ajunseseră, în urma unei îndelungate dezvoltări, la o anumită maturitate. Analiza acestor elemente ne apare ca esențială pentru stabilirea unei delimitări corecte între Evul Mediu românesc și istoria modernă. Dat fiind caracterul discuției de față, nu vom proceda la o analiză amănunțită a lor; ne vom limita să semnalăm doar acele elemente pe care le considerăm mai semnificative.

În momentul în care revoluția cuprindea țările române, ele se aflau deja antrenate într-un proces care anunța dezvoltarea lor spre instaurarea ireversibilă a societății burgheze. Destrămarea feudalismului a fost asociată și, dealtfel, determinată de dezvoltarea elementelor capitaliste. Pentru a înțelege mai exact ponderea acestora începînd din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea se impune însă, credem, o mai accentuată nuanțare în analiza particularităților istoriei noastre. Există adeseori tendința ca dezvoltarea la noi a capitalismului să fie asociată, în primul rînd, dezvoltării burgheziei propriu-zise, orașenești. Firește, rolul orașului în impunerea relațiilor capitaliste a fost indiscutabil. Dat fiind faptul că economia noastră, în această perioadă, era preponderent agrară, considerăm însă că principala atenție trebuie acordată tocmai transformărilor care se petrec în mediul rural.

În această privință, ceea ce trebuie avut în vedere, în primul rînd, este poziția pe care o deține și rolul pe care îl îndeplinește boierimea. Prin natura ei, boierimea este legată de feudalism, dar în Principate ea a avut anumite particularități care o deosebesc de ceea ce înțelegem, în mod obișnuit, prin nobilime, fapt care i-a permis să joace un rol destul de important în crearea condițiilor necesare pentru dezvoltarea capitalismului. Dealtfel, această situație nu este proprie numai Principatelor. În trecerea de la feudalism la ca-

¹ Karl Marx, *Capitalul*, vol. I, București, 1948, p. 345.

² N. Bălcescu, *Opere*, vol. I, partea a II-a, ed. G. Zane, București, 1940, p. 99.

pitalism, numai Franța a cunoscut calea clasică, datorită faptului că ea a reprezentat, după cum sublinia Engels, țara clasică a feudalismului. În majoritatea țărilor europene însă, trecerea de la feudalism la capitalism a fost asociată, într-o mai mică sau mai mare măsură, de transformările pe care le-a suferit nobilimea sub raportul funcției sale social-economice. Afirmatia este valabilă pentru instaurarea capitalismului în Țările de Jos; ea apare însă și mai pregnantă dacă avem în vedere cazul Angliei, unde noua nobilime a avut un rol substanțial în instaurarea orînduirii burgheze. Transformările funcției social-economice a nobilimii nu pot fi neglijate nici atunci cînd explicăm trecerea de la feudalism la capitalism în unele țări din centrul și răsăritul Europei; să ne gîndim, de pildă, la rolul pe care l-a jucat nobilimea liberală maghiară în pregătirea și desfășurarea revoluției de la 1848.

Aceste transformări sînt evidente și în cazul boierimii românești. În secolul al XVIII-lea și în prima jumătate a secolului al XIX-lea, boierimea românească nu prezintă caracterul închis, de castă, așa cum este cazul, în general, cu nobilimea din apusul continentului. Faptul este explicat și de inexistența la noi a unei riguroase ierarhizări după principiul eredității. În plus, în cadrul perioadei la care ne referim, constatăm o masivă pătrundere în sinul boierimii a unor elemente provenite din alte categorii. În condițiile intensificării relațiilor economice internaționale, elementele menționate au ușurat adaptarea unor categorii ale boierimii la cerințele economiei de schimb. În felul acesta, începînd din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, majoritatea boierimii române apărea într-o dublă ipostază: pe de o parte, ea este apărătoarea relațiilor feudale, în raport cu țărani, iar pe de altă parte, se integrează în economia de schimb, fiind purtătoare a noilor relații. Poziția ei este, astfel, contradictorie, dar aceasta a facilitat, chiar dacă în anumite limite, dezvoltarea în sens capitalist a Principatelor. Alături de producția de cereale-marfă, și în legătură cu aceasta, tendința de extindere a rezervei și de transformare a domeniului într-o proprietate deplină, capitalistă, sînt elemente ce pledează în mod elocvent în acest sens. În legătură cu cele arătate, nu putem omite nici rolul pe care o parte a boierimii l-a avut în dezvoltarea industriei. Toate aceste elemente au determinat ca o mare parte a boierimii, interesată în economia de schimb și în industrie, să aibă un important rol în promovarea relațiilor capitaliste. Ținînd seama de acești factori, nu este surprinzător că majoritatea conducătorilor de la 1848 au fost recrutați tocmai din această categorie.

Am insistat asupra acestor chestiuni întrucît ele subliniază, credem, într-o manieră și mai pregnantă, profunzimea transformărilor ce se petrec în Principate începînd din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea de cînd, credem, se poate vorbi, cu adevărat, în începuturile epocii moderne. Transformarea funcției social-economice a boierimii ne apare cu atît mai importantă cu cît tocmai această categorie este clasa dominantă a feudalismului; orientarea ei spre ocupații burgheze subliniază și mai evident criza acestuia și înțelegerea, chiar de către o parte a celor ce îl reprezintă, a necesității unor transformări. Faptul trebuie pus în legătură și cu transformările pe plan extern; progresele capitalismului pe plan european, mai ales după 1789, au fost de natură să stimuleze, în condițiile intensificării relațiilor comerciale

internaționale, elementele capitaliste din economia românească. Această situație a putut, pe de altă parte, să stimuleze și dezvoltarea în sens modern a vieții noastre spirituale. Cei care au studiat influența Occidentului asupra culturii noastre s-au referit, aproape exclusiv, la receptarea ideilor apusene. Nu trebuie să uităm însă nici faptul că existența în această perioadă a unor state burgheze, în special a Franței, mai bine cunoscută de români, a putut oferi și modele concrete de organizare, după cum decalajul existent între dezvoltarea noastră și a apusului Europei a putut determina convingerea că numai o dezvoltare rapidă poate să ne conserve. Repetata afirmare, în prima jumătate a secolului trecut, a necesității de a ne organiza în sensul cerut de „duhul veacului“, de a ne îndeplini „misia“ ce ne revine în omenire par să pornească tocmai de la o asemenea convingere.

În legătură cu aceasta, considerăm că, pornind de la particularitățile evoluției noastre, în stabilirea periodizării trebuie să se acorde un loc important dezvoltării vieții spirituale. Mai întâi, trebuie să observăm faptul că, atât în momentul Școlii ardelenice cât și în timpul generației de la 1848, cultura a avut un evident caracter militant, intelectualii propunându-și în mod esențial pregătirea spiritelor pentru realizarea dezideratelor social-economice și naționale, rolul lor în asigurarea premiselor ideologico-politice ale revoluției de la 1848 fiind evident. Concepută astfel, cultura noastră capătă, începând cu Școala ardeleană, un evident caracter modern. Rolul ei social este determinat de anumite împrejurări specifice. Una din ele este legată de situația românilor din Transilvania. Faptul că aici, datorită unor împrejurări cunoscute, intelectualitatea este aceea care conduce lupta pentru eliberarea socială și națională a fost de natură să confere manifestărilor spirituale o pronunțată funcție social-politică. Apoi, în deceniile premergătoare anului 1848, în toate cele trei țări române, intelectualii apar, în general, ca gânditori și oameni de acțiune în același timp; să nu uităm, de altfel, faptul revelator că mulți dintre conducătorii revoluției sînt tocmai unii dintre cei mai de seamă cărturari ai vremii.

Considerarea necesară a evoluției culturii într-o discuție asupra periodizării sugerează, ca început al epocii moderne aceeași perioadă — a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. În această privință trebuie avut în vedere faptul că, cu toate încercările de delimitare a unor curente, între Școala ardeleană și cultura pașoptistă nu există o ruptură ci, dimpotrivă, se constată o puternică legătură, asigurată, în primul rînd, de puternicul lor militantism. Faptul trebuie pus în legătură cu procesul făuririi națiunii române, proces prin excelență modern și început tocmai în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea.

Rezolvarea problemei periodizării presupune luarea în discuție și a altor factori, dintre care, credem, nu trebuie să lipsească factorul extern. Poziția juridică internațională din acel moment a țărilor române a avut importante repercusiuni asupra evoluției lor. Dominația străină nu era de natură să faciliteze dezvoltarea elementelor capitaliste; dimpotrivă, ea a jucat pentru ele același rol de frînă ca și feudalismul. Aprecierea este valabilă, mai ales, pentru dominația otomană care, după cum remarcă Engels, „ca și orice altă

stăpînire orientală, este incompatibilă cu societatea capitalistă³. Dezvoltarea firească a acesteia nu putea să se realizeze decît ca urmare a înlăturării dominației străine. Orice pas în această direcție constituia, astfel, o premisă pentru formarea societății moderne. Nu putem omite aici, pentru Principate, importanța pe care, sub diferite raporturi, o au momentele 1774, 1821—1822 și 1829; dimpotrivă, revoluția de la 1848 nu aduse nici o schimbare esențială în această privință.

Revoluția de la 1848 constituie însă un moment de apogeu în lupta care opune forțelor vechi, feudale, forțele noi, moderne. Lovitura pe care ea a dat-o vechii societăți este evidentă și faptul a fost, pe bună dreptate, subliniat. Să observăm însă că, în această luptă, revoluția nu apare ca un moment singular. Alte lovituri, înaintea ei, zguduiseră regimul feudal, cum fuseseră, mai ales, marile mișcări din 1784 și 1821. Revoluția de la 1848 apare ca o continuare a lor, aducînd însă un element nou, acela al unității mișcării în toate cele trei țări române.

Pe de altă parte, trebuie să avem în vedere că întreaga perioadă de descompunere a feudalismului și de formare a relațiilor capitaliste a fost asociată de numeroase încercări și proiecte de transformare a societății românești în sens burghez, stimulate, într-o anumită măsură, și de transformările pe care le cunoaște Europa începînd, mai ales, din 1789. Nu putem omite nici faptul că, îndeosebi în prima jumătate a secolului trecut, asistăm la o evidentă accentuare a luptei popoarelor din jur, între această luptă și acțiunile revoluționare ale românilor existînd, adesea, o strînsă interferență.

Sensul în care trebuia realizată transformarea societății nu a apărut, firește, cu suficientă claritate de la început. Treptat însă concepțiile s-au precizat, s-au sistematizat, apărînd limpede conștiința necesității unei transformări globale. În acest fel, dacă programele revoluției de la 1848 au constituit baza programatică pentru crearea ulterioară a României moderne, ele sînt, în același timp, o reluare a unor cerințe afirmate anterior, chiar dacă nu într-o formă atît de sistematică. Revoluția apare, astfel, nu numai ca un punct de plecare pentru dezvoltarea noastră ulterioară, ci și ca o încununare a evoluției noastre anterioare. Această constatare impune, credem, și soluția care ar trebui adoptată în ceea ce privește stabilirea începutului istoriei noastre moderne.

Considerăm că în epoca modernă trebuie înclusă întreaga etapă în care s-au creat premisele pentru o societate nouă, burgheză, începînd deci din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, etapă care este indisolubil legată și explică istoria noastră de după 1848. Se poate obiecta că o asemenea periodizare este relativ vagă; ea ne apare însă ca fiind impusă de realitate. Treccrea de la feudalism la capitalism a fost, și la noi, un proces complex și îndelungat, neputîndu-se stabili, în mod riguros, un moment precis pentru începutul său. Acceptarea anului 1848 ca început al epocii moderne este, evident, mai ales sub raport metodologic, o soluție foarte comodă; adoptarea unei asemenea soluții se poate baza însă pe speculații teoretice, nu însă și pe realități. În momentul cînd erau cuprinse de flacăra revoluției, țările române

³ K. Marx, F. Engels, *Opere*, vol. 22, Editura politică, București, 1965, p. 31.

pășiseră de multă vreme pe o cale ce nu mai era aceea a Evului Mediu. Anul 1848 nu a făcut decît să dea un caracter revoluționar tendinței obiective de făurire a unei societăți moderne.

Făcînd aceste aprecieri, nu am dori să creăm impresia că urmărim să diminuăm importanța revoluției de la 1848. Rolul ei în istoria noastră este indiscutabil. Dealtfel, considerăm că ea nu poate fi neglijată într-o discuție asupra periodizării, dar a periodizării interne a epocii moderne. Aceasta ar putea fi despărțită în trei etape, fiecare dintre ele prezentînd anumite trăsături specifice : prima, din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea pînă la 1848 ; a doua, de la 1848 pînă la 1878 ; a treia, de la 1878 pînă la 1918. Este însă o chestiune care depășește ceea ce am urmărit aici ⁴.

---

⁴ În legătură cu această problemă vezi și L. Boicu, *A doua jumătate a secolului al XVIII-lea — început al epocii moderne în istoria României*, „Anuarul Institutului de istorie și arheologie „A. D. Xenopol“ Iași“, IX (1972), p. 431—444 (Referatul a fost prezentat în cadrul unei dezbateri privind începuturile istoriei noastre moderne, care a avut loc la Iași, în mai 1971. În continuare, revista publică rezumatele comunicărilor ținute cu același prilej de D. Ciurea, Iuliu Ciubotaru, C.C. Angelescu, V. Cristian, V. Russu și o dare de seamă asupra discuțiilor) ; vezi și V. Cristian și V. Russu, *Revoluția de la 1848 și începutul epocii moderne în istoria României*, „Analele științifice ale Universității „Al. I. Cuza“ din Iași“, s. III, a. Istorie, XVIII (1972), fasc. 2, p. 207—214.

MATERIALE AUXILIARE INFORMATIVE ȘI ORIENTATIVE

Izvoare istorice comentate

COLONATUL ROMAN

PLÎNGEREA COLONILOR DE PE SALTUS BURUNITANUS

(Formarea latifundiilor romane în provinciile cucerite și în special în Africa de nord, unde carthaginezii practicaseră o agricultură intensivă după modelul hellenistic, a ridicat problema mîinii de lucru necesare punerii lor în valoare. După o perioadă de folosire a sclavilor, marii proprietari au fost tot mai mult nevoiți să renunțe la folosirea muncii servile: slaba productivitate a muncii sclavilor, amintirea marilor răcoale de la sfîrșitul sec. II î.e.n. și, mai ales, a celeia a lui Spartacus, scăderea treptată a numărului sclavilor, ca urmare a încetării războaielor de cucerire, precum și lipsa de bani pentru folosirea muncii salariate au silit pe marii proprietari să recurgă la mîna de lucru a țăranilor liberi lipsiți de pămînt. De aceea, începînd chiar din sec. I e.n., dar mai ales din a doua jumătate a sec. al II-lea, s-a introdus sistemul împărțirii latifundiilor în parcele mici, arendate unor țărani liberi săraci, în schimbul unei cote-părți din produsele agricole și a unui mic număr de zile de muncă gratuită, prestate pe restul domeniului. Ei purtau numele de *coloni*, iar sistemului de exploatare i s-a dat numele de *colonat*. Pînă în sec. IV e.n., coloniile au rămas oameni liberi, cu dreptul de a părăsi domeniul după voie. Dar treptat, obligațiile lor au fost sporite, ei devenind tot mai dependenți de stăpînul pămîntului. Procesul acesta de creștere treptată a dependenței coloniilor, ca și lupta lor împotriva abuzurilor se reflectă în cîteva inscripții africane, dintre care cea mai reprezentativă este plîngerea coloniilor de pe domeniul imperial *Saltus Burunitanus*, adresată împăratului Commodus între anii 180—182 e.n. Aici, cu complicitatea procuratorilor imperiali, arendașul impusese coloniilor, în chip abuziv, obligații suplimentare, contrar prevederilor regulamentului împăratului Hadrian (*lex Hadriana*), mărindu-le cota redevențelor în natură și numărul zilelor de lucru. De aceea, ei se plînseră direct împăratului Commodus, arătîndu-i situația și cerîndu-i să ordone arendașului Allius Maximus și procuratorului Tussanius Aristo să reentre în legalitate și să se conformeze cu strictețe prevederilor regulamentului lui Hadrianus. Commodus dădu un rescript în favoarea lor, pe care coloniile de pe *Saltus Burunitanus* îl afișară, gravîndu-l pe o stelă de piatră).

Textul

„Te rugăm deci¹, ca potrivit capitolului din regulamentul lui Hadrianus², pe care l-am transcris mai sus³, nici procuratorii⁴ și nici arendașul⁵ să nu aibă dreptul de a mări cota de produse agricole⁶ și nici numărul zilelor de muncă⁷ sau al celor lucrate cu vitele⁸... Să nu fim obligați la mai mult decât două zile de arătură, două de prăsilă și două de seceriș, pe an.

Noi nu sîntem decât niște bieți țărani, care ne cîștigăm traiul prin munca mîinilor noastre... Ai, deci, milă de noi și poruncește printr-un re-script⁹ să nu dăm mai mult decât este stabilit prin regulamentul lui Hadrianus, adică de trei ori cîte două zile pe an¹⁰ și să nu mai fim maltratați de arendașii domeniului tău.“

Corpus Inscriptionum Latinarum, vol. VIII, p. 933 nr. 10.570.
(Dessau, *Inscriptiones Latinae selectae*, vol. II, partea I, p. 676—677, nr. 6870).

Comentariu istoric

1. *Saltus Burunitanus* era un domeniu imperial din provincia Africa (Tunisia) ce se întindea în apropierea actualei localități *Suk-el-Khmis*, în valea râului Bogradas (azi Megerda), care străbătea fostul teritoriu carthaginez (*tractus Karthaginensis*). *Saltus* se numea un teren acoperit cu păduri sau pășuni, greu de lucrat, după cum spune Varro în *De lingua latina*, V, 36. Cu timpul, în urma marilor defrișări care au avut loc, aceste *saltus* s-au transformat în mari exploataări agricole, dar, în virtutea obișnuinței, li s-a dat în continuare vechiul nume. Întinderea lor era adesea uriașe: după arătările lui *Frontinus*, „în provincii și mai ales în Africa se întâlneau *saltus* a căror întindere nu este mai mică decât aceea a teritoriului unei cetăți, iar cîte odată o și depășește simțitor“. (*De controversiis agrorum*). În mijlocul unui *saltus* se găsea *villa*, adică locuința stăpînului cu dependențele, înconjurată de o salbă de *vici*, satele colonilor care cultivau diferitele părți ale acestui întins domeniu. Din punct de vedere juridic, *colonii* erau oameni liberi, așezați pe domeniu cu învoirea stăpînului, dar fără o învoială scrisă, ci în condițiile „obiceiului domeniului“ (*consuetudo praedii*). Restul domeniului era arendat unui sau unor arendași (*conductores*) de către *procuratorul* domeniului, care-l reprezenta pe împărat, cu aprobarea *procuratorului* provinciei. Arendașii percepeau și redevențele în natură de la coloni și controlau și prestarea zilelor de muncă datorate de aceștia. În aceste condiții, mai ales cînd domeniul se găsea la o atare distanță de Roma, ei abuzau de drepturile ce li se concedau prin contractul de arendă, impunînd colonilor obligații mai mari decât cele consfințite prin „obiceiul domeniului“. Tocmai aceasta era situația pe *Saltus Burunitanus*. Plîngerea colonilor nu era prima, ceea ce arată că abuzurile arendașului *Allius Maximus* durau de mai mulți ani. *Colonii* trimiseseră mai multe plîngeri *procuratorului* imperial al domeniului, *Andronicus* și *procuratorului* din Carthagina, *Tussanius Aristo*, dar cum arendașul era — spune inscripția — „un om bogat, care-și putea cîștiga prin daruri favoarea *procuratorilor*, cărora le era foarte bine cunoscut“, aceștia nu luaseră nici o mă-

sură. Mai mult chiar, spuneau colonii, procuratorul Aristo, „se făcuse complice cu Allius și trimisese ostași pe domeniu”, poruncind ca unii dintre coloni să fie arestați, alții închiși, iar alții bătuți chiar cu vergile, măcar că erau cetățeni romani. Dar colonii, departe de a se da bătuți, la sfatul celui mai energic dintre ei, Lucius Lucullus, probabil un fost ostaș, se adreșară direct împăratului, cu o nouă plîngere care, de data aceasta, își atinse ținta.

2. *Lex Hadriana* era un regulament privind organizarea muncii pe domeniile imperiale. Completînd dispozițiile unei mai vechi *lex Manciana*, regulamentul lui Hadrianus stabilea drepturile și obligațiile micilor cultivatori liberi, care se așezau pe domeniu pe termen nelimitat și fără un contract de arendă. Potrivit lui, acești *coloni* puteau pune în valoare parcele din suprafața domeniului ce nu fuseseră arendate de marii arendași, sau chiar din cele arendate dar care, din diferite motive, rămăseseră nelucrate timp de zece ani. În schimbul îndeplinirii obligațiilor față de stăpînul moșiei și de marii arendași, ei aveau un drept de folosință nelimitată asupra parcelei lucrate, pe care o puteau transmite urmașilor, fără drept de opoziție din partea stăpînului sau a arendașilor. Obligația principală a unui astfel de colon era aceea de a muncii pămîntul cu regularitate, de a da o cotă-parte din produse (care, fără să fie precizată, se pare că se ridica la o zecime din recoltă) și de a presta cîteva zile de muncă gratuită în folosul domeniului, dar în realitate în acela al arendașilor, care îl reprezentau pe stăpîn. *Lex Hadriana* fixa aceste zile la șase: două zile de arătură, două de prăsilă și două de seceriș pe an. Întreaga activitate se desfășura sub controlul procuratorului imperial al domeniului, care avea și sarcina de a veghea la respectarea întocmai a prevederilor regulamentului.

3. Deoarece inscripția era gravată pe patru coloane, dintre care prima, pe care se găsea transcris pasajul din *lex Hadriana*, s-a pierdut, nu știm cum suna acest pasaj; dar din restul textului se vede că în el era vorba de obligațiile colonilor față de arendaș.

4. Tussanius Aristo, procuratorul din Carthagina și Andronicus, procuratorul domeniului care, cumpărați cu daruri de arendașul Allius Maximus, aprobaseră în mod tacit sporirea ilegală a obligațiilor tradiționale ale colonilor, iar cînd aceștia protestaseră, încercaseră să-i intimideze prin acțiuni samavolnice la adresa lor.

5. Allius Maximus era un om bogat, dovadă că reînnoise de mai multe ori contractul de arendare a domeniului *Saltus Burunitanus*, contract încheiat pe cîte cinci ani. Atrăgîndu-și prin daruri complicitatea procuratorului, el îi obligase pe coloni la redevențe și prestații ilegale, contrarii regulamentului lui Hadrianus și încercase, cu sprijinul procuratorilor, să le înfrîngă cerbicia. Dar opoziția tenace a colonilor, care și-au apărut drepturile întemeiate pe lege, a dus pînă la urmă la demascarea samavolniciilor arendașului și la intervenția directă a împăratului Commodus.

6. *Partes agrariae* erau cotele de produse în natură pe care colonii erau obligați să le dea stăpînului domeniului sau reprezentantului său, arendașul. Ca toate obligațiile pe care colonii le aveau față de stăpîn și ele erau fixe, fiind stabilite prin „obiceiul domeniului” (*consuetudo praedii*), așa încît nu

puteau fi sporite. De aceea, coloniile protestează și cer respectarea cotelor tradiționale.

7. Mai mult decât mărirea cotelor de produse, creșterea abuzivă a obligațiilor de muncă gratuită îi nemulțumea pe coloni, așa încât de aici a pornit conflictul. Cum nicideată numărul brațelor de muncă nu era îndeajuns pentru punerea în valoare a unui domeniu atât de întins, folosirea prestațiilor gratuite ale coloniilor era esențială pentru arendași. De aceea, ei căutau să mărească prin abuz cantitatea de muncă datorată de coloni, sporindu-le numărul zilelor de prestație. Dar, cum și acestea erau fixate odată pentru totdeauna, coloniile au protestat și conținutul inscripției lasă să se înțeleagă că au refuzat să lucreze peste prevederile tradiționale, provocând prin aceasta intervenția samavolnică a procuratorului din Carthagina împotriva lor.

8. Rezultă de aici că pe lângă cele șase zile de muncă agricolă, coloniile mai erau obligați și la un număr de zile de cărașie cu vitele lor în favoarea domeniului, care nici ele nu puteau fi mai mult de două. Or, arendașul le sporește și pe acestea.

9. *Rescriptul* era răspunsul pe care împăratul îl dădea unui sau unor particulari, ca urmare a unei cereri adresate lui de aceștia. El avea valoare rezolutorie și era obligatorie pentru organele administrative locale. Când răspunsul era scris chiar pe cerere, el purta numele de *subscriptio*; or, tocmai aceasta a fost forma pe care a luat-o răspunsul împăratului Commodus adresat coloniilor de pe *Saltus Burunitanus*. Faptul nu este lipsit de însemnătate, deoarece el arată că scrisoarea a ajuns în chiar mâna împăratului, așa încât procuratorii nu l-au mai putut proteja pe arendașul Allius Maximus.

10. Faptul că, pentru a treia oară, coloniile revin asupra chestiunii numărului zilelor de muncă gratuită, arată că principala cauză care dezlanțuise conflictul fusese tocmai aceasta.

11. Surprindem aici unul din mijloacele folosite de arendași pentru a-i sili pe coloni la acceptarea sporirii, dincolo de prevederile legale, ale obligațiilor lor în favoarea domeniului: samavolnicia. Văzînd opoziția coloniilor, Allius Maximus, de acord cu procuratorul imperial al domeniului, ceruse sprijinul procuratorului din Carthagina care, pentru a-i intimida pe coloni, a trimis o unitate militară. Aceasta, așa cum spun coloniile, „a arestat și brutalizat pe unii dintre noi, pe alții i-a închis, iar pe alții i-a bătut chiar cu vergile, măcar că erau cetățeni romani“. Or, faptul că un cetățean roman nu putea fi bătut cu vergile, scotea în relief gravitatea abuzului săvîrșit chiar de autoritatea care trebuia să vegheze la aplicarea legii. De aceea, rescriptul împăratului, gravat și el pe inscripție, este categoric: „Împăratul Caesar M. Aurelius Commodus — lui Lucius Lucullus și celorlalți: Avînd în vedere regulamentele și hotărîrile mele anterioare, poruncesc procuratorilor mei să vegheze ca să nu vi se mai ceară mai mult de trei ori cîte două zile de muncă pe an și ca să nu vi se mai ceară nimic care ar fi contrar regulamentului stabilit“. Prin aceasta, coloniile de pe *Saltus Burunitanus* obțineau câștig de cauză și, pentru a face din rescriptul imperial o pavăză, au hotărît să-l graveze împreună cu petiția și să-l afișeze, în mai multe exemplare, pe domeniu.

12. Însemnătatea inscripției rezultă din aceea că la sfârșitul sec. II e.n. colonii erau încă oameni liberi, cu dreptul de a-și urmări respectarea drepturilor lor legale împotriva oricui, inclusiv a organelor administrative locale, pînă la cele mai înalte foruri, inclusiv împăratul. Dar deja apare tendința arendașilor ca, prin abuz și cu complicitatea aparatului administrativ local, să mărească obligațiile stabilite prin obicei ale colonilor, ceea ce înseamnă o intensificare a exploatații. Surprindem, în felul acesta, un moment din procesul care va duce, la începutul sec. IV e.n., la legarea de pămînt a colonilor.

Indicații metodice

Izvorul poate fi folosit atît la lecția privind „Dezvoltarea social-economică a imperiului roman în sec. I—II e.n.”, la clasa a V-a, cît și la aceea care urmărește „Trăsăturile caracteristice ale societății romane în perioada de înflorire a imperiului”, la anul II liceu, secția umanistă. În ambele cazuri lectura comentată se va face *după ce* profesorul a înfățișat elevilor situația socială a imperiului la jumătatea sec. II e.n. Scopul introducerii izvorului este: a) să arate că instituția colonatului, în forma ei specifică imperiului roman, este produsul unei evoluții care începe în sec. I î.e.n. și se termină în sec. IV e.n., odată cu stabilirea unei întregi legislații privind statutul ei juridic; b) să sublinieze începutul decăderii sistemului sclavagist roman; c) să evidențieze, prin analiza concretă a obligațiilor colonilor, originile șerbiei medievale. Folosită cu pricepere, lectura comentată a izvorului reprezintă un sprijin și în desfășurarea lecției privind descompunerea orînduirii sclavagiste.

INDICAȚII BIBLIOGRAFICE

1. Fustel de Coulanges, *Le colonat romain*, în *Recherches sur quelques problèmes d'histoire*, Paris, 1923, p. 25—43; 118—138 (rămasă și pînă azi lucrare fundamentală).
2. M. Rostovzev, *Storia economica e sociale dell'Impero romano*, Firenze, 1933, p. 379—381; 421—422; 455—456 (remarcabilă analiză a colonatului în epoca Antoninilor, cu specială referire la *Saltus Burunitanus*).
3. Gaston Boissier, *L'Afrique romaine*, ed. 9-a, Paris, 1933, p. 164—169 (reconstituire sugestivă a situației colonilor de pe domeniile africane).

AUREL IORDĂNESCU

„PRINCIPELE” LUI MACHIAVELLI

Niccolo Machiavelli (1469—1527) a fost un scriitor, un istoric și un gânditor politic remarcabil în epoca de efervescență a Renașterii. Ca secretar al Republicii Florența a acumulat o vastă experiență de viață socială și politică. A avut prilejul să cunoască mulți oameni politici și numeroși conducători de state ai vremii. Pe baza acestei experiențe și a acestei cunoașteri, cu discernământ și subtilitate analizate, observînd cu mare putere de investigație oamenii și fenomenele social-politice, Machiavelli a scris *Principele* și *Discursurile* privitoare la opera lui Tit Liviu. Opera lui este rezultatul unor meditații adînci și complexe asupra istoriei italiene și europene din veacul al XV-lea, și al XVI-lea, precum și al cunoașterii istoriei antice. Prin această operă, el a contribuit substanțial la cristalizarea ideologiei Renașterii, ca exponent al burgheziei florentine, clasă în ascensiune în acea epocă și, incontestabil, cu vederi novatoare, revoluționare.

Principele ni se înfățișează ca o lucrare de teorie politică, scrisă pentru contemporanii săi italieni, ca să le arate mijloacele necesare pentru înlăturarea îngrădirilor feudale, pentru înlesnirea dezvoltării burgheziei, pentru spargerea și distrugerea orînduirii feudale, prea strîmtă și tot mai anacronică, și pentru unificarea Italiei ca o monarhie absolută.

Pentru că opera lui reprezintă o analiză lucidă, curajoasă și lipsită de prejudecăți, pentru că este caracteristică Renașterii, bine este să folosim la lecțiile despre Renaștere și despre guvernarea statelor în acea vreme, cîteva extrase, succinte, expresive, însoțite de scurte comentarii.

Preocupîndu-se de modul cum se cuvine să conducă un principe, Machiavelli scrie: „...oricît de puternic ar fi cineva prin forța armelor lui, pentru a ocupa o țară el are totuși întotdeauna nevoie de ajutorul locuitorilor ei. Așa se explică de ce Ludovic XII, regele Franței, a ocupat ușor Milanul și tot atît de ușor l-a pierdut; iar pentru a i-l lua înapoi, au fost deajuns, prima oară, doar trupele lui Ludovic, deoarece locuitorii care îi deschiseseră porțile orașului, văzîndu-se înșelați în încrederea lor și în speranța de bine pe care și-o făcuseră, nu puteau îndura supărările pricinuite de principele cel nou”.

Sustinând un principe italian, pe Cezar Borgia sau ducele Valentino, pe care-l vedea ca pe un virtual unificator al Italiei, fără scrupule și fără prejudecăți, Machiavelli scrie că Ludovic XII, cucerind Italia, a săvârșit „cinci greșeli: a nimicit pe cei mai puțin puternici, a întărit puterea în Italia a unui care era și înainte puternic, a adus aici un străin foarte puternic, nu a venit să se stabilească în teritoriile ocupate și nici n-a întemeiat colonii aici”.

Trebuie arătat la acest pasaj că e vorba de seniorii mărunți din Romagna, supuși de Cezar Borgia, de papa Alexandru VI Borgia și de Ferdinand Catolicul, regele Spaniei („un străin foarte puternic”).

Machiavelli teoretizează, astfel, principiul forței în exercițiul puterii politice: „Moise, Cyrus, Teseu și Romulus n-ar fi putut obține ca orînduirile și legile lor să fie ascultate un timp atît de îndelungat dacă n-ar fi dispus de arme; așa după cum i s-a întîmplat în vremurile noastre lui Girolamo Savonarola, care s-a prăbușit în timpul chiar al orînduirilor noi întemeiate de el, de îndată ce mulțimea a început să nu mai creadă în el, iar el însuși n-a știut în ce fel să impună fermitate acelor care îl crezuseră, și nici să-i facă să creadă pe cei care nu credeau”.

Sau, un exemplu din Italia contemporană lui Machiavelli: „Francesco Sforza, pentru că a avut armată, a devenit dintr-un om oarecare duce al Milanului; iar fiii lui, care au ocolit truda armelor, au ajuns să fie oameni oarecare, după ce fuseseră înainte duci”.

În capitolul „Despre principatul civil”, scria: „un principe trebuie să se bucure de prietenia poporului; altfel nu va găsi scăpare în împrejurările potrivnice”. Iar în „Discursuri” adaugă: „Dar în ceea ce privește înțelepciunea și statornicia, spun că un popor este mai înțelept, mai statornic și mai cu multă judecată decît un principe. Și nu fără motiv glasul poporului este asemuit cu glasul lui Dumnezeu”.

Machiavelli socotește că: „Armatele mercenare și cele aliate sînt nefolositoare și primejdioase; iar dacă un principe își întemeiază puterea pe armatele mercenare, el nu va avea niciodată o situație stabilă și sigură, deoarece armatele de acest fel sînt lipsite de unitate între ele, sînt ambițioase, fără disciplină și necredincioase; ele sînt pline de vitejie cînd sînt între prieteni, și sînt lașe în fața dușmanului; nu au frică de Dumnezeu și nu-și țin cuvîntul față de oameni... Cauza tuturor acestor fapte este că ele nu merg la război decît pentru un singur lucru, pe care-l iubesc și care le face să lupte, și anume o mică leafă pe care o primesc, dar care nu este de ajuns pentru a le face să fie gata să moară pentru tine. Oamenii vor fi bucuroși să fie soldații tăi atîta timp cît nu porți război; dar de îndată ce războiul începe, vor sau să fugă sau să plece în altă parte”.

Acest pasaj poate fi folosit atunci cînd se tratează problema mercenariatului în istoria universală și în cea românească (ultima parte a domniei lui Mihai Viteazul sau seimenii lui Matei Basarab).

Mai mult decît atît, analizînd practica marilor cuceritori din istorie, Machiavelli conchide: „Principele care își poartă armatele pretutindeni și se îmbogățește din prăzi, din jafuri și din biruri, care pune mîna pe bunurile altuia, acela are nevoie să se arate darnic, altfel soldații nu l-ar urma. În

adevăr, „poți să dăruiești cu generozitate din ceea ce nu este al tău și nici al supușilor tăi, așa cum au făcut Cyrus, Cezar și Alexandru. Faptul de a risipi bunurile altora nu-ți micșorează faima, ci dimpotrivă, îți aduce mai multă glorie; singurul lucru care îți dăunează este acela de a cheltui din banii tăi“.

În cap. XVIII, „Cum trebuie să fie un principe“, Machiavelli observă: „...întrecî un principe trebuie să știe să folosească bine mijloacele animalului, el va trebui să ia ca exemplu vulpea și leul, deoarece leul nu se apără de cursele care i se întind, iar vulpea nu se apără nici ea de lupi. Trebuie, așadar, să fii vulpe pentru ca să cunoști cursele și să fii leu, pentru ca să-i sperii pe lupi“.

Cu duritate, cu cinism chiar, după ce arată ce multe calități și virtuți se cuvine să aibă și să practice un principe, Machiavelli se exprimă totuși, realist, după ce observă practica vieții și a istoriei: „Un principe nu trebuie, deci, să aibă toate însușirile arătate mai sus, dar trebuie neapărat să pară că le are. Dimpotrivă, voi îndrăzni să spun că dacă le are și le folosește întotdeauna, ele îi sînt dăunătoare, dar dacă pare numai că le are, ele îi sînt folositoare“.

Stăruind asupra legăturii dintre principe și popor, scrie: „un principe nu trebuie să se teamă de conspiratori atunci cînd poporul îi este favorabil. Dar dacă poporul îi este dușman și-l urăște, el trebuie să se teamă de orice lucru și de orice om“.

Aceste scurte texte „machiavellice“ ne ajută să concretizăm gîndirea politică a Renașterii, să explicăm unele fenomene politice din veacurile XVI—XVIII, să observăm că toți despoții absoluți sau cei pe care-i numim „luminați“, au aplicat principiile lui Machiavelli, chiar atunci cînd, teoretic, le-au combătut, ca de exemplu Frederic II.

DUMITRU ALMAȘ

PACTUL BRIAND-KELLOGG

Tratatul general de renunțare la război ca instrument al politicii naționale, așa numitul *Pact Briand-Kellogg*, marchează un moment culminant în activitatea diplomației pacifiste de după primul război mondial. Inițiativa semnării lui aparține ministrului de externe francez, Aristide Briand. În urma unei convorbiri pe care a avut-o cu profesorul american James T. Shotwell de la Universitatea Columbia, membru marcant al „Dotăției Carnegie pentru pacea internațională”, Briand a adresat, la 6 aprilie 1927, cu prilejul celei de a zecea aniversări a intrării S.U.A. în primul război mondial, un mesaj către poporul american, în care propunea semnarea unui acord între Franța și S.U.A. pentru scoaterea războiului în afara legii. Briand spera ca prin încheierea acestui tratat să poată ajunge mai lesne la o reglementare convenabilă a problemei datoriilor de război, motiv permanent de iritare în relațiile franco-americane. Această inițiativă pacifică, avea, fără îndoială, în vedere și sporirea prestigiului internațional al Franței, consolidarea pozițiilor ei politice în Europa.

Nemulțumiți de apelul lui Briand, făcut peste capul lor, președintele Coolidge și secretarul de stat Frank B. Kellogg n-au dat curs propunerii. Briand a continuat însă să insiste și la 20 iunie 1927 a transmis, prin ambasadorul american la Paris, o notă oficială și un proiect de tratat între Franța și S.U.A. de renunțare la război, intitulat : „Pact de prietenie veșnică”.

Insistența lui Briand a pus în oarecare dificultate guvernul american și a activizat pe toți partizanii americani ai scoaterii războiului în afara legii. Deoarece secretarul de stat și consilierii săi erau de părere că pactul de alianță veșnică propus de Briand ar face dificilă neutralitatea americană în cazul oricărui război european în care ar lupta Franța, el ezita să răspundă la propunerea franceză ; dacă respingea tratatul propus de ministrul de externe francez, nemulțumea opinia publică, în general favorabilă unor reglementări pacifice ; dacă-l accepta, risca implicarea Statelor Unite în unele dispute internaționale. În cele din urmă, a primit sugestia senatorului Borah, președintele Comisiei pentru afaceri străine a Senatului, care propunea ca în locul unui document bilateral să se semneze un tratat multilateral de scoa-

tere a războiului în afara legii, la care să participe și alte mari puteri : Marea Britanie, Japonia, Germania și Italia.

La 28 decembrie 1927 Kellogg a comunicat lui Briand că guvernul S.U.A. era de acord cu încheierea unui asemenea tratat, dar în locul unui tratat bilateral sugera semnarea unui multilateral, la care să poată participa toate țările. Dar un astfel de tratat ridica în fața Franței o serie de dificultăți legate de angajamentele asumate prin tratatele semnate anterior, de apartenența ei la Societatea Națiunilor ; un tratat multilateral ca cel propus de Kellogg amenința să reducă din importanța altor tratate încheiate de Franța (îndeosebi acordurile de la Locarno), să submineze sistemul de alianțe creat de Franța, să lovească în prestigiul Societății Națiunilor.

Briand nu putea însă să respingă pur și simplu propunerea americană de încheiere a unui tratat multilateral de scoatere a războiului în afara legii. Într-o notă trimisă lui Kellogg, la 21 ianuarie 1928, arăta că Franța, ca membru al Societății Națiunilor, nu putea renunța în mod absolut la război, prevăzut ca sancțiune în anumite cazuri de statutul Societății Națiunilor, ci numai la războiul de agresiune. A urmat un schimb de note după care, la 26 martie 1928, guvernul francez a primit, în sfârșit, propunerea americană de încheiere a unui tratat multilateral, punând însă următoarele condiții : a) tratatul va intra în vigoare numai după acceptarea sa de către toate țările ; b) țările semnatare vor fi absolvite de obligațiile lor față de țara care încalcă tratatul ; c) tratatul nu va aduce nici o atingere obligațiilor anterioare rezultând din pactul Societății Națiunilor și acordurile de la Locarno.

Noile propuneri franceze n-au fost însă imediat acceptate de guvernul american. La 13 aprilie 1928, ambasadorii americani de la Londra, Berlin, Roma și Tokio au transmis guvernelor respective note prin care erau invitate să se pronunțe asupra propunerilor : franceză și americană privind semnarea unui tratat de renunțare la război, ca instrument al politicii naționale. La note erau anexate : proiectul inițial a lui Briand, corespondența franco-americană și proiectul american de tratat multilateral.

Puterile consultate s-au declarat de acord cu ideea semnării unui asemenea pact. Merită a fi subliniat faptul că guvernul german, de pildă, în nota sa din 27 aprilie 1928, se pronunța în favoarea proiectului american. În schimb, guvernul britanic, așa cum rezultă din nota lui Austin Chamberlain din 19 mai 1928, constatând că de fapt nu existau contradicții substanțiale între cele două proiecte, se declara totuși în favoarea celui francez. Guvernul englez făcea și unele rezerve cu privire la aplicarea tratatului în acele teritorii unde Marea Britanie avea „interese speciale”, ca și în ce privește invitarea acelor guverne care nu erau încă recunoscute de toate țările.

Guvernul american declarându-se de acord cu amendamentele propuse, la 27 octombrie 1928, la Paris, a fost semnat *Tratatul general de renunțare la război ca instrument al politicii naționale*, sau, așa cum i s-a spus ulterior, *Pactul Briand-Kellogg*. Inițial, pactul a fost semnat de următoarele 15 state : Australia, Belgia, Canada, Cehoslovacia, Franța, Germania, India, Italia, Japonia, Marea Britanie, Noua Zeelandă, Polonia, Irlanda, Statele Unite ale Americii și Uniunea Africii de Sud. Uniunea Sovietică n-a fost invitată să participe la tratative și la semnarea acestui tratat.

TEXTUL

Pactul Briand-Kellogg conține, în afară de preambul, trei articole:

„1. Înaltele Părți contractante declară solemn, în numele popoarelor lor respective, că condamnă recursul la război pentru reglementarea diferendelor internaționale și renunță la el ca instrument de politică națională în relațiile lor mutuale.

2. Înaltele Părți contractante recunosc că reglementarea sau rezolvarea tuturor diferendelor sau conflictelor de orice natură sau de orice origine ar fi ele, care se vor putea ivi între ele, nu va trebui niciodată urmărită decât prin mijloace pacifice.

3. Prezentul tratat va fi ratificat de Înaltele Părți contractante desemnate în preambul conform cerințelor constituțiilor lor respective și va lua efect între ele de îndată ce toate instrumentele de ratificare vor fi fost depuse la Washington”.

„Prezentul tratat când va fi fost pus în vigoare, așa cum se prevede în paragraful precedent, va rămâne deschis cât timp va fi de trebuință pentru adeziunea tuturor celorlalte puteri din lume. Fiecare instrument care stabilește adeziunea unei Puteri se va depune la Washington, iar tratatul, imediat după această depunere, va intra în vigoare, între Puterea care își dă astfel adeziunea și celelalte Puteri contractante”.

COMENTARIU ISTORIC

Pactul Briand-Kellogg proclama renunțarea la război ca mijloc al politicii naționale, fără însă a stabili și mijloacele eficiente pentru a-l preveni. Din acest motiv, în primul rând, el a rămas o simplă declarație reflectând doar năzuința de pace a popoarelor. De altfel, unul dintre inițiatorii acestui tratat, secretarul de stat al S.U.A., Kellogg, a și mărturisit în jurnalul său că în concepția americană pactul reprezintă numai „un mare gest pacific”. În pofida caracterului său formal și unilateral, *Pactul Briand-Kellogg* a reprezentat totuși primul tratat internațional care interzicea războiul, la care au aderat, sub presiunea opiniei publice, 63 de guverne.

Exprimându-și regretul că Uniunea Sovietică n-a fost invitată să participe la tratativele pentru încheierea acestui tratat, guvernul sovietic a scos în evidență neajunsurile pactului și în mod deosebit lipsa unor obligații privind dezarmarea pentru țările semnatare. Considerînd însă că în mod obiectiv, acest pact creează semnatarilor anumite obligații față de opinia publică, la 6 septembrie 1928, guvernul sovietic s-a declarat de acord cu semnarea lui.

România a fost de la început favorabilă încheierii *Pactului Briand-Kellogg*. Guvernul român a urmărit cu multă grijă desfășurarea tratativelor în vederea semnării lui, formulînd la timpul potrivit și anumite rezerve; el era interesat ca tratatul care se negocia să nu aducă vreo atingere dreptului de legitimă apărare, tratatelor încheiate anterior și îndeplinirii obligațiilor decurgînd din statutul Societății Națiunilor. După Conferința din 20—22 iunie a Micii Înțelegeri, în al cărei comunicat final se preciza că „Mica Înțelegeri, prin excelență pacifică, salută cu vie satisfacție proiectul pactului Kel-

logg, căruia îi urează succes și la care se raliază", guvernul român a trecut la întocmirea formalităților de aderare, care s-a produs la 4 septembrie 1928. În scrisoarea de adeziune a României, semnată de ministrul de externe, se specifica că *Tratatul general de renunțare la război ca instrument al politicii naționale* „nu modifică întru nimic” dispozițiile pactului Societății Națiunilor și că obligațiile ce decurg din acest tratat „nu constituiesc nici o legătură și nici o reducere a drepturilor și obligațiilor ce derivă din pactul Societății Națiunilor care rămîne la fel”. Se sublinia, de asemenea, că noul tratat nu este în opoziție „nici cu tratatele de neutralitate, nici, în genere, cu angajamentele conținute în tratatele existente. Scrisoarea mai preciza că prin semnarea acestui tratat „dreptul de apărare nu este cîtuși de puțin atins sau restrîns”, că fiecare putere este liberă a se apăra după voința și după necesitățile sale în contra unui atac sau a unei invaziuni străine”.

Întrucît intrarea în vigoare a *Pactului Briand-Kellogg* nu putea avea loc decît după ratificarea sa de către toate puterile semnate, iar desfășurarea procedurii de ratificare dădea loc la întîrzieri, Uniunea Sovietică a luat inițiativa semnării unui pact pentru intrarea imediată în vigoare a *Tratatului general de renunțare la război ca instrument al politicii naționale*. Astfel, România și alte state limitrofe Uniunii Sovietice: Polonia, Estonia și Letonia au semnat cu aceasta, la 9 februarie 1929, *Protocolul de la Moscova*, denumit și „*Protocolul Litvinov*”, prin care se hotăra intrarea imediată în vigoare între țările semnate a prevederilor *Pactului Briand-Kellogg*. La începutul lunii aprilie, la acest protocol au mai aderat Turcia și Lituania.

Pactul Briand-Kellogg a intrat în vigoare la 24 iulie 1929, după ratificarea sa de către statele semnate. Dar, oricît de solemn suna angajamentul de renunțare la folosirea forței în relațiile internaționale, pactul n-a putut să constituie o garanție efectivă a păcii mondiale. Lipsa unor garanții concrete privind apărarea păcii împotriva agresiunii a făcut ca Pactul Briand-Kellogg să rămînă doar un document cu caracter declarativ, lipsit de orice eficiență.

INDICAȚII METODICE

Textul *Pactului Briand-Kellogg* va putea fi utilizat în toate lecțiile în care sînt atinse probleme privind evoluția relațiilor internaționale și politica externă a diferitelor state în primul deceniu de după primul război mondial. El poate fi folosit deopotrivă la lecțiile de istorie universală ca și la cele de istorie a României. Pentru ca elevii să fie pe deplin lămuriți asupra conținutului acestui tratat, critica textului va fi însoțită de o serie de date dintre cele mai semnificative privind geneza și urmările lui.

INDICAȚII BIBLIOGRAFICE

A. De Conde, *A History of American Foreign Policy*, Second edition, Charles Scribner's Sons, New York, 1971.

- J. B. Duroselle, *Histoire diplomatique de 1919 à nos jours*, Cinquième édition, Dalloz, Paris, 1971, pp. 89—91.
- C. Hamangiu, *Codul general al României* (Codurile, legile și regulamentele uzuale în vigoare), 1856—1930, vol. XVII, Ed. Librăria Universală, Alcalay & Co, București, 1929, pp. 83—91.
- Istoria Diplomației*, t. III, Izdatelstvo politiceskoi literaturī, Moskva, 1965.
- N. Titulescu, *Documente diplomatice*, Ed. politică, București, 1967, pp. 235—239 ; 241—244 ; 262—263.

N. Z. LUPU

PLATFORMA — PROGRAM DIN 6 SEPTEMBRIE 1941

Instaurată la 6 septembrie 1940, dictatura antonesciană a lichidat toate drepturile și libertățile democratice.

Pe plan extern, România a fost remorcată la carul Germaniei hitleriste și împinsă, la 22 iunie 1941, în războiul antisovietic.

Împotriva dictaturii antonesciene se pronunțau : clasa muncitoare, țăranimea, intelectualitatea democratică, mica și mijlocia burghezie, precum și o parte a marii burghezii afectată de acapararea bogățiilor țării de către Germania hitleristă. Practica a demonstrat că forța cea mai consecventă și mai dinamică a mișcării de rezistență din România a fost clasa muncitoare.

La câteva săptămâni după declanșarea războiului antisovietic, prin circulara din 8 iulie 1941, P.C.R. și-a definit astfel poziția principială față de situația creată : „Sarcina și răspunderea istorică a Partidului Comunist din România față de poporul român constă în organizarea luptei alături de marele popor sovietic și celelalte popoare cătropite, pentru *zdrobirea* fascismului sîngeros german, a slugilor sale din toate țările, pentru *alungarea* ocupanților fasciști din România, pentru *doborîrea* bandei de trădători de la cîrma țării în frunte cu generalul Antonescu, pentru eliberarea țării de sub jugul sîngeros german, pentru victoria Uniunii Sovietice, pentru România *liberă și independentă*”. În Circulara din 8 iulie 1941, P.C.R. formula ideea constituirii „*frontului unic național* al poporului român împotriva ocupanților fasciști și a clicii militaro-fasciste în frunte cu trădătorul Antonescu”.

Pentru a coordona acțiunile tuturor forțelor interesate în înlăturarea dictaturii antonesciene și încetarea războiului antisovietic, pentru a da o perspectivă clară mișcării de rezistență din România, P.C.R. a elaborat *Platforma-program* din 6 septembrie 1941, intitulată sugestiv *Lupta poporului român pentru libertate și independență națională*.

Textul

(...) „În interesul creării frontului unic național, Comitetul Central al Partidului Comunist din România propune următoarea platformă :

1) *Incetarea războiului contra Uniunii Sovietice. Pace și luptă comună cu Uniunea Sovietică...*, cu țările democratice și cu toate popoarele iubitoare de libertate, împotriva hitlerismului cotropitor.

2) *Oprirea producției de război, a transporturilor de trupe, arme și muniții pentru războiul lui Hitler. Alungarea din țară a ocupanților hitleriști. Recucerirea libertății și independenței naționale a României.*

3) *Răsturnarea guvernului și regimului militar-hitlerist trădător de țară, în frunte cu Antonescu, sluga lui Hitler. Pentru un guvern al independenței naționale, format din reprezentanții tuturor forțelor patriotice.*

4) *Impotriva dictatului hitlerist dela Viena asupra Ardealului...*

6) *...Arestarea și pedepsirea vinovaților trădători de țară, care au aruncat poporul român în războiul pentru Germania hitleristă...*

Partidul Comunist din România propune *lupta comună* a tuturor partidelor, grupărilor, persoanelor politice și tuturor patrioților români pentru realizarea *Frontului unic național* al poporului român contra ocupanților hitleriști și slugilor lor trădătoare din țară, pentru cucerirea cerințelor din *Platformă*, care sînt cerințele comune și cele mai arzătoare ale poporului român.

Partidul Comunist din România *e gata să colaboreze cu toate partidele, grupările, persoanele politice și cu toți patrioții români* pentru realizarea oricărei revendicări din *Platformă*, punînd ca singurul criteriu al colaborării: atitudinea față de ocupanții hitleriști, de slugile lor trădătoare de țară și de războiul criminal contra Uniunii Sovietice.

Circulara Comitetului Central din 8 iulie subliniază importanța realizării unității de luptă și a *frontului unic al clasei muncitoare ca bază a Frontului unic național* împotriva fascismului cotropitor și pentru eliberarea națională a poporului român. Comuniștii trebuie să lucreze la crearea frontului unic al clasei muncitoare în întreprinderi, cu muncitorii social-democrați, național-țărăniști și fără de partid. Însă în același timp, trebuie realizat frontul unic și cu Partidul Social-Democrat, cu conducătorii săi centrali și locali împotriva fascismului, dușmanul comun.

Toți membrii partidului nostru, simpatizanții lui și toți patrioții iubitori ai libertății și independenței poporului român trebuie să aducă la cunoștința maselor *Platforma*, în uzine, birouri, cartiere, la vecini, în sate și peste tot, pentru frontul unic național al poporului român și pentru realizarea cerințelor cuprinse în *Platformă*.

Comuniștii trebuie să lege popularizarea *Platformei* cu popularizarea tradițiilor de luptă pentru dezrobirea poporului român, împotriva imperiului german din veacurile 17, 18, 19 și din timpul războiului din 1916—1918. (...)

Comuniștii trebuie să popularizeze frontul unic al tuturor popoarelor iubitoare de libertate în frunte cu Uniunea Sovietică, împotriva fascismului german și aliaților săi, pentru salvarea omenirii.

Comuniștii, în interesul frontului unic național, pentru zdrobirea fascismului cotropitor, pentru cucerirea drepturilor și libertăților democratice

și cetățenești, a independenței poporului român, renunță la orice lozincă sau acțiune care ar putea să-i despartă de celelalte partide și grupări politice care sînt pentru dezrobirea națională a poporului român. Însă ei *nu* renunță la programul lor, la propagarea programului lor și a lozincilor finale. (...)

Comitetul Central subliniază pentru membrii săi necesitatea luptei concrete împotriva hoardelor hitleriste prin sabotaj și lupta de partizani.

Împiedicarea producției de război, a transportului de muniții, arme și armate pentru asupritorii sîngeroși ai poporului român, pentru războiul lui Hitler, lupta cu arma în mîna împotriva armatei lui Hitler e datoria fiecărui patriot român. Sabotajul și luptele de partizani ale poporului român care iubeste libertatea și independența poporului român grăbesc zdrobirea ocupanților hitleriști și și eliberarea țării (...)"

(*Documente din istoria Partidului Comunist din România*, ediția a II-a, Editura pentru literatură politică, 1953, pp. 346—351).

Comentariu istoric

În *Platforma-program* din 6 septembrie 1941, P.C.R. a făcut o amplă analiză a situației interne și internaționale, în funcție de care și-a stabilit linia strategică și tactică.

Chiar într-o perioadă de succese militare ale Germaniei, P.C.R. a prevăzut că agresorii fasciști se vor izbi de „frontul unic al întregii omeniri progresiste” și, pînă la urmă, vor fi zdrobiți.

În cadrul luptei forțelor înaintate împotriva fascismului, poporul român își avea un loc bine stabilit, determinat de situația sa concret-istorică. Înțelegînd că în România se creaseră condiții pentru o nouă regroupare a forțelor politice, că exista o bază obiectivă pentru realizarea unei largi coaliții a forțelor politice patriotice, P.C.R. își asuma misiunea istorică de a organiza și conduce lupta maselor pe drumul eliberării și al independenței patriei.

Platforma-program sintetiza dezideratele vitale ale poporului român: încetarea războiului împotriva Uniunii Sovietice și lupta pentru înfrîngerea Germaniei hitleriste; recucerirea libertății și independenței naționale; răsturnarea dictaturii militaro-fasciste și formarea unui guvern alcătuit din reprezentanții tuturor forțelor patriotice; anularea dictatului de la Viena și reunirea nordului Transilvaniei la România; arestarea și pedepsirea vinovaților trădători de țară.

Fără a renunța la obiectivul său final — construirea socialismului și comunismului —, P.C.R. a hotărît să renunțe la orice lozincă sau acțiune care ar putea să-l despartă de celelalte grupări politice care erau pentru eliberarea națională a poporului; acest fapt ilustra capacitatea partidului de a se debarasa de anumite tendințe stîngiste, sectare, într-un moment de răscruce din istoria României.

Răsturnarea dictaturii antonesciene, încetarea războiului antisovietic, recucerirea independenței patriei erau concepute ca rezultatul acțiunii unite a întregului popor, nu numai al unui partid sau clase sociale.

Înțelegînd că în această luptă clasa muncitoare avea rolul hotărîtor, P.C.R. milita pentru făurirea frontului unic muncitoresc, care trebuia să fie nucleul în jurul căruia să se adune toate celelalte forțe politice patriotice.

P.C.R. nu se mulțumea să formuleze un program, ci acționa nemijlocit pentru răspîndirea lui în mase și pentru mobilizarea acestora la luptă. Comuniștilor li se cerea „să lege popularizarea Platformei cu popularizarea tradițiilor de luptă pentru dezrobirea poporului român”, ceea ce evidențiază, încă odată, că P.C.R. era continuatorul firesc al luptei seculare a poporului nostru pentru independență națională și dreptate socială.

Principalele forme de luptă preconizate de P.C.R. erau sabotarea producției de război, a transporturilor de muniții, armament și militari, lupta cu arma în mînă, în cadrul unor formațiuni de partizani, împotriva ocupanților hitleriști.

Indicații metodice

Platforma-program din 6 septembrie 1941 va fi utilizată la lecția privind România în perioada dictaturii militaro-fasciste și a războiului antisovietic, subliniindu-se că aceasta a constituit un document fundamental al mișcării de rezistență din țara noastră, ea sintetizînd principalele obiective ce se aflau în fața poporului român și modalitățile de îndeplinire a lor. De asemenea, la lecția consacrată insurecției naționale antifasciste armate se va sublinia consecvența cu care P.C.R. a acționat pentru materializarea dezideratelor înscrise în *Platforma-program* din 6 septembrie 1941. În fond, documentele ulterioare ale P.C.R. (Rezoluția C.C. al P.C.R. din ianuarie 1942 intitulată *Picirea sau salvarea poporului român*, manifestul *Către poporul român* din 22 iunie 1942, hotărîrea C.C. al P.C.R. din iunie 1943 privind încheierea frontului patriotic antihitlerist etc.) au explicat și dezvoltat ideile cuprinse în *Platforma-program* din 6 septembrie 1941.

Analizînd platformele-program pe baza cărora s-au creat Frontul Patriotic Antihitlerist (toamna anului 1943), Frontul Unic Muncitoresc (aprilie 1944), Coaliția Național-Democratică (mai 1944), Blocul Național-Democratic (iunie 1944), vom observa lesne că acestea cuprindeau, în esență, ideile înscrise în *Platforma-program* elaborată de C.C. al P.C.R. la 6 septembrie 1941.

Larga coaliție de forțe politice care s-a realizat în cadrul unui proces îndelungat, prin învingerea multor obstacole, a constituit factorul determinant al succesului în lupta pentru eliberarea patriei de sub jugul fascist. În sistemul de alianțe încheiate, P.C.R. era organizația de contact între toate grupările politice, catalizatorul și dinamizatorul lor.

Victoria insurecției naționale antifasciste armate din august 1944 a demonstrat justetea tacticii P.C.R. de coalizare a tuturor forțelor politice interesate în lupta pentru doborîrea dictaturii antonesciene și scoaterea României din războiul antisovietic, pentru eliberarea patriei, în conformitate cu prevederile *Platformei-program* din 6 septembrie 1941.

Planuri de lecții comentate

DEZVOLTAREA SOCIAL-ECONOMICĂ A IMPERIULUI ROMAN ÎN SECOLELE I ȘI AL II-LEA E.N.

(Clasa a V-a)

I. *Trăsăturile caracteristice* ale dezvoltării statului roman în secolele I și al II-lea e.n.

A. Imperiul Roman : întinderea,¹ organizarea, populația,² creșterea rolului provinciilor.³

B. Dezvoltarea economică⁴ : meșteșugurile,⁵ comerțul,⁶ agricultura.⁷

C. Situația socială.

a) clase și categorii sociale : nobilimea senatorială,⁸ cavalerii,⁹ plebea orășenească,¹⁰ libertții,¹¹ colonii,¹² sclavii.¹³

b) lupta de clasă — noul ei conținut.¹⁴

II. *Apariția creștinismului* : organe,¹⁵ conținut,¹⁶ caracter.¹⁷

Comentariu istoric

1. Cea mai mare întindere o cunoaște Imperiul Roman la începutul secolului al doilea, e.n. În Europa se întindea pînă la Rin și Dunăre, în Asia ajungea pînă în pustiul Siriei și pînă la poalele munților Caucaz ; nordul Africii se afla, de asemenea, sub dominație romană. În baza relațiilor clientelare, Roma își extindea influența și dincolo de granițele imperiului.

2. Împărații romani au dus o politică amplă, susținută, bine organizată, de romanizare a populației din provinciile romane. În provinciile noi cucerite erau aduși coloniști romani, limba latină a devenit limba oficială în stat ; a fost acordată cetățenia romană populației libere din provinciile cele mai de seamă. Spre sfîrșitul secolului al II-lea scade numărul populației (deci a numărului brațelor de muncă) datorită foametei, ciumei, decăderii morale, manifestată prin renunțarea la vechile concepții tradiționale.

3. În secolul al II-lea provinciile întrec cu mult Italia care își pierde importanța. Iau naștere numeroase orașe noi care devin înfloritoare. Roma însă, datorită mai ales unor cauze de natură politică, își păstrează situația de capitală a lumii. Spre sfîrșitul dinastiei Antoninilor o mare parte din provincii depășiseră stadiul de înflorire economică și începuseră să decadă, evidențiind faptul că prosperitatea imperiului fusese doar aparentă.

4. În a doua jumătate a secolului I și în secolul al II-lea, dezvoltarea meșteșugurilor, a comerțului și a agriculturii capătă trăsături noi, așa cum se poate constata din mărturiile contemporanilor sau din descoperirile arheologice.

5. Meșteșugurile s-au perfecționat considerabil. Meșterii din Italia și din provincii produc obiecte complicate — instrumente chirurgicale de exemplu, obiecte de înalt nivel artistic și de perfectă finisare. Se produce o anumită specializare atât între provincii cât și în cadrul diferitelor ramuri de producție. Crește producția meșteșugărească destinată direct vânzării.

6. Comerțul între provinciile imperiului ia o mare amploare; totodată ajunge la mare înflorire comerțul cu țările din Orient (Arabia, India, China), unde plecau anual mărfuri de aproape 100.000.000 sesterți în schimbul obiectelor de lux. Negustorii din provinciile Orientale strîngeau averi imense dar și în provinciile apusene au apărut companii mari care făceau negoț cu vin și ulei din Spania, pînzeturi și ceramică din Gallia — aceasta înlocuind-o pe cea italică.

7. Și în agricultură apăruse specializarea în cultivarea unor soiuri deosebite de grînce, struguri, plante oleaginoase, legume, plante medicinale etc.

8. Nobilimea senatorială continuă să fie clasa socială cea mai importantă în stat, dar în rîndurile ei crește mult numărul provincialilor. Spre sfîrșitul secolului al II-lea, peste 40% din senatori erau originari din provincii. Treptat, numărul lor l-a întrecut pe al senatorilor italici.

9. În ierarhia socială cavalerii dețineau primul loc după nobilimea senatorială dar componența era acum foarte eterogenă. Oricine dispunea de o anumită avere putea deveni cavaler. Și aici numărul provincialilor creștea mereu.

10. Odată cu creșterea numărului orașelor și cu dezvoltarea acestora a crescut numeric și plebea orașenească. Aceasta trăia din cîștiguri întîmplătoare sau era întreținută de stat.

11. Liberții constituiau o pătură socială importantă a societății romane. Cei mai mulți erau negustori, proprietari de ateliere meșteșugărești, antreprenori, și îndeplineau funcții deosebit de însemnate.

12. Colonii formează o pătură socială distinctă. Ei sînt apropiați de sclavii rurali căci lucrează un pămînt care nu le aparține, dar se deosebesc de aceștia deoarece se pot căsători, pot deveni proprietari de bunuri; pentru pămîntul pe care-l lucrează ei au încheiat un contract. Obligațiile lor față de proprietarul pămîntului erau strict reglementate. Treptat însă situația lor se înrăutățește, li se impun obligații abuzive, ceea ce duce la încordarea relațiilor dintre ei și proprietari.

13. Atîta timp cît imperiul a dus o politică externă ofensivă, numărul sclavilor era relativ satisfăcător. Cînd politica externă a imperiului devine defensivă dispare principala sursă de procurare a lor. Pe de altă parte, politica severă în Marea Mediterană nu mai permite procurarea de sclavi nici pe această cale. Numărul lor scade deci mereu. Totodată, nemaiavînd nici o speranță că-și vor putea îmbunătăți viața sau viitorul copiilor lor, sclavii nu mai au interes pentru muncă, o urăsc fățiș; munca lor devine nerentabilă,

adesea îșiucid stăpînii, fug. Toate mijloacele de constrîngere folosite nu pot reglementa situația.

14. Lupta de clasă capătă în această perioadă un nou conținut. Nu mai este vorba doar de lupta sclavilor împotriva stăpînilor lor, căci se adaugă lupta altor categorii sărace (țărani, colonii, plebea orășenească) împotriva celor bogați. Spre sfîrșitul secolului al II-lea, un mare număr de germani, sarmați și alți „barbari” devin soldați și agricultori în interiorul imperiului. Ei se aliau cu masele de sclavi, țărani și coloni care luptau împotriva aristocrației imperiale și a statului sclavagist.

15. În răutățirea situației maselor populare, dar și a unor pături mai înstărite, a agravat și starea lor de spirit. Vechea religie nu mai satisfăcea nevoile spirituale nici ale săracilor dar nici ale bogaților. În această situație, apar mai apropiate divinitățile care oferă, într-un fel sau altul „mîntuirea”. De aceea, era deosebit de popular zeul iranian Mithra care, se spune, își vîrșase sîngele pentru oameni ca să-i ducă spre nemurire și lumină.

În secolul I e.n. printre iudeii din Palestina și Asia Mică s-a ivit credința în „mesia” — mîntuitorul divin. Ei afirmă că acesta a venit în persoana lui Isus. Cei care au acceptat afirmația au căpătat numele de creștini (de la Christos).

16. Creștinismul s-a răspîndit pentru că oferea mîntuirea într-o lume viitoare, în baza unor sacrificii făcute în lumea aceasta. În sec. I și II creștinismul a fost persecutat de statul roman care vedea în el o forță dezagregantă, deoarece creștinii constituiau o comunitate pentru care actualitatea nu prezenta interes ci doar „lumea cealaltă”; ei resping serviciul militar ca pînîndu-i pe oameni în situația de a se ucide unul pe altul; creștinii adoptă o atitudine negativă față de problemele societății (de ex.: față de sclavie față de creșterea numerică a populației, față de proprietate etc.).

17. Treptat, creștinii s-au organizat, creștinismul a evoluat și a devenit o forță cu care imperiul încheie, în secolele următoare, o alianță transformîndu-l într-o religie de stat pusă în slujba asupritorilor.

Indicații metodice

— Lecția fiind foarte densă, profesorul va trebui să acorde o mare atenție pregătirii și desfășurării ei; selectării acelor aspecte care să determine logic desprinderea concluziei că în această epocă de maximă înflorire apar semne ale viitoarei decăderi a Imperiului roman.

— Se cere, de asemenea, sublinierea argumentată a procesului de romanizare. Prin explicarea și argumentarea științifică a originilor, conținutului și caracterului religiei creștine se pun bazele educației ateiste științifice a elevilor.

— Ținînd seama de specificul lecției, vom folosi harta „Imperiului Roman”, indispensabilă bunei desfășurări a lecției.

— Este strict necesară elaborarea schemei lecției împreună cu elevii, atât pentru înlănțuirea logică a ideilor cât și pentru fixarea acestora.

— Personal nu cred că lecția se poate desfășura într-o singură oră, ci în două.

BIBLIOGRAFIE

Istoria Universală, București, Edit. științifică, 1959, p. 607—661.

Mașkin, N. A., *Istoria Romei antice*, București, Edit. științifică, 1951, p. 310—373.

VIORICA VĂITEANU

REFORMA ȘI RĂZBOIUL ȚĂRĂNESC DIN GERMANIA

(Lecție de comunicare de cunoștințe, clasa a VI-a, 2 ore)

Lecția privind „Reforma și războiul țărănesc din Germania” face parte din sistemul de lecții privind ultima perioadă a istoriei feudalismului, a descompunerii sale. Reforma este Renașterea pe plan religios. Cauzele care au generat Renașterea vor sta și la baza reformei religioase, concepția umanistă care anunță zorii epocii moderne se ridică, deopotrivă, împotriva instituțiilor feudale învechite, inclusiv împotriva catolicismului retrograd.

1. Reforma în Germania ¹

1. Cauzele reformei

- a) Întărirea puterii economice a bisericii catolice ² ;
- b) Abuzurile clerului catolic nemulțumesc clasele și categoriile sociale ³ ;
- c) Renașterea și umanismul — premise hotărâtoare pentru reformă. ⁴

2. Reforma lui Luther și caracterul ei

- Luther și luteranismul ⁵ ;
- Cele 95 de teze ⁶ ;
- Limitele reformei lui Luther ⁷

3. Reforma populară a lui Thomas Münzer

- Thomas Münzer și concepțiile sale ⁸
- Reforma lui Münzer a fost rezultatul :
  - a) reformei lui Luther însă și a limitelor acesteia ;
  - b) nemulțumirii maselor populare (țăranime și plebea orășenească) față de modul de „reorganizare” a bisericii catolice.

II Războiul țărănesc din Germania (1524—1525)

1. Cauze : înrăutățirea situației țăranimii și a plebei orășenești, exploatare atât de biserica catolică cât și de nobilimea feudală.

2. Natura războiului țărănesc : reformă populară

3. Desfășurarea :

a) Aria de răspândire : aproape întreaga Germanie. Mai puternică în Suabia, Franconia, Turingia

b) Forme de luptă :

- organizarea în cete și detașamente înarmate ;
- atacarea castelelor și bisericilor ;
- ocuparea orașelor.

c) Forțe participante :

- țărănimea, principala forță antifeudală și anticlericală ;
- orașenimea ;
- minerii.

d) Programul răscoalei : „Cele 12 articole” (programul elementelor moderate), „Scrisoarea-program” (a fracțiunii radicale) ⁹

- Comuna din Mühlhausen și hotărârile sale ¹⁰
- Deosebirea dintre concepția lui Münzer și a lui Luther
- Tratatulele dintre nobili și țărani.

4. *Înfrângerea războiului și urmările lui*

a) Cauzele înfrângerii :

- Lipsa unității de acțiune și de conducere unică ;
- slaba înarmare a răsculaților ;
- conducători lipsiți de experiență ;
- plebea orașenească nu dă suficient sprijin ;
- burghezia bogată (Luther) trece de partea feudalilor.

b) Sălbăticia nobilimii ; martiriul lui Münzer ¹¹.

c) Urmări :

- Înrautățirea stării țărănimii, înmulțirea obligațiilor ;
- întărirea puterii principilor, accentuarea fărâmițării politice a Germaniei.

5. *Importanță*

- Dovedește forța revoluționară a țărănimii ;
- Lupta s-a dat nu numai pentru reformarea bisericii dar și pentru desființarea șerbiciei.

III. *Răspîndirea reformei (ora a doua)*a) *Consolidarea reformei luterane în Germania și răspîndirea ei în restul Europei.*

- Lupta dintre imperiu (Carol al V-lea) și principii protestanți. Pacea religioasă de la Augsburg (1555) ¹².
- Răspîndirea reformei luterane în Cehia, Polonia, Țările scandinave, Ungaria, Transilvania.

b) *Calvinismul*

- Jean Calvin (1509—1564) și calvinismul ¹³ ;
- Răspîndirea calvinismului în Franța, Țările de Jos, Scoția, Anglia, Ungaria, Transilvania ¹⁴ ;
- Lupta dintre luterani și calvini pentru atragerea la reformă a românilor ortodocși din Transilvania. Urmări ¹⁵.

IV. Concluzii

a) *Reforma a avut un caracter burghez*, luptînd împotriva bisericii catolice, pentru o biserică a burgheziei ;

b) *Consecințele reformei :*

— Izbucnirea unor războaie civile în țările Europei apusene ;
— Ruperea unității creștine din Europa în alte două biserici rivale și slăbirea în ansamblu a catolicismului.

c) *Consecințele războiului țărănesc german :* slăbirea pozițiilor bisericii catolice și ale feudalismului.

Comentariu istoric

1. Reforma a fost o mare mișcare social-politică împotriva bisericii catolice, feudală, coruptă și retrogradă. Pornită în Germania, ca rezultat al contradicțiilor societății feudale în descompunere, dar și al unui specific al societății germane, reforma s-a extins apoi și în alte țări. Ca și fenomenul renescentist, reforma religioasă din alte țări nu trebuie privită numai ca un rezultat al reformei germane (import de reformă), ci al coacerii unor condiții similare proprii pentru o reformă în fiecare țară. Dar, spre deosebire de Renaștere, în cazul Reformei, influența reformei luterane în alte țări a fost mai puternică și s-a împletit organic cu condițiile interne din fiecare țară.

2. Papalitatea dispunea la Roma — capitala statului papal — de un aparat de stat prevăzut cu funcții administrative, judecătorești, fiscale, avînd drept scop strîngerea de venituri din toate țările catolice. Papalitatea devenea tot mai mult un imperiu lumesc, deosebit de puternic pe plan economic, Papa și clerul catolic posedînd averi imense. Numeroase erau și izvoarele de venituri. Dintre acestea, un rol important îl avea comerțul cu indulgențe. Indulgențele erau simple petice de hîrtie, dar biserica le vindea credincioșilor pretinzînd că astfel li se vor ierta păcatele. Papa Leon al X-lea, cunoscut sprijinitor al artelor, a dezlănțuit o mare acțiune de vînzare a indulgențelor pornind de la pretextul terminării bisericii Sf. Petru din Roma. Dar indulgențele erau o metodă permanentă a clerului de a smulge bani de la credincioși. Evidența unei afaceri rentabile ne-o oferă faptul că bancherii Fugger din Augsburg vor lua asupra lor întreprinderea vînzării indulgențelor în schimbul unui comision.

3. În reformarea bisericii catolice erau interesate toate clasele și categoriile sociale, însă fiecare din punct de vedere al intereselor clasei sale. Țărănimea, copleșită de dări, corvezi și alte obligații era interesată în lupta împotriva exploatării feudale (în același timp și a bisericii), fapt extins și asupra orașenimii sărace. Patriciatul orașenesc (burghezia bogată) voia o biserică ieftină (obținută prin simplificarea cultului). Principii și nobilimea germană doreau să intre în posesia bogățiilor clerului catolic.

4. Umanismul, cu trăsăturile sale distincte (lupta împotriva culturii feudale, scolastice, misticismului evului mediu), joacă un rol hotărîtor pe plan ideologic în pregătirea bazei pentru reformă. Nu e întîmplător că marii uma-

niști au criticat vehement instituția bisericii catolice : Dante Aligheri, Boccaccio, Ulrich von Hutten, Erasmus din Rotterdam etc.

5. Martin Luther, născut din părinți săraci, a învățat carte în lupta cu greutățile. Ajunge doctor în teologie și profesor la Universitatea din Wittemberg. Se călugărește intrând în tagma Augustinilor (în rîndurile cărora erau oameni instruiți, umaniști). Cunoaște corupția și lăcomia clerului catolic în toată amploarea lor. Va ataca pe călugărul dominican Tetzl, cel care, din ordinul papei, predica vînzarea indulgențelor. Se ridică printr-o reformă împotriva bisericii catolice.

Luteranismul admite ca singură autoritate, mai presus de papă și tradiție, Biblia. Traducînd Biblia în limba germană, Luther o pune la dispoziția tuturor credincioșilor. Un luteran trebuie să respingă tot ce nu e scris în Biblie : liturghie, sfinți, icoane, moaște, tămîie etc. De asemenea, este respinsă și ierarhia bisericească de care nu se pomenește nimic în Biblie. Mîntuirea de păcate se poate realiza numai prin credință. Luteranismul admite din cele 7 taine doar 3 : botezul, cumincătura, pocăința (singurele existente în Biblie).

Luteranismul, pe lângă faptul că a marcat un pas înainte față de catolicism, a reprezentat, totodată, începutul pătrunderii limbilor naționale în biserică.

6. Cele 95 de teze au fost afișate de Luther pe poarta catedralei din Wittemberg, la 31 octombrie 1517. Ele constituie punctul de plecare al reformei sale și se ridică împotriva abuzului clerului de a ierta păcatele pe calea indulgențelor. Exemple : a 21-a teză : „greșesc acei predicatori de indulgențe care spun că prin indulgențele papei omul e dezlegat de orice pedeapsă și că se mîntuie” ; a 28-a teză : „E un lucru sigur că prin banul ce sună în cutie poate să crească cîștigul și lăcomia de bani” ; a 86-a teză : „De ce papa, care dispune azi de averi mai îmbelșugate decît bogătașii cei mai mari, nu construiește, mai degrabă din banii săi decît din aceia ai credincioșilor săraci, măcar o bazilică a Sf. Petru ?”

7. Cu tot caracterul ei progresist, reforma lui Luther nu reclamă însă desființarea cultului religios ci numai adaptarea lui noilor noi clase, burghezia.

8. Fiind reprezentant al maselor, ideile lui Münzer erau în esență următoarele : țărănimea și sărăcimea orașelor să lupte pentru a crea o societate în care să nu mai existe asuprire, să nu mai fie clase sociale, ci să domnească egalitatea și dreptatea. În acest caz, puterea trebuia să aparțină poporului.

9. Războiul țărănesc german n-a avut o orientare unitară. De aceea, elementele moderate ale mișcării și-au formulat revendicările într-un program numit „Cele 12 articole”. Se cerea : desființarea șerbiei, restituirea pămînturilor obștești și drepturilor uzurpate de feudali, reducerea dijmelor bisericești.

Ex. art. II : „Dijma cea mică, fie bisericească, fie laică, nu vrem de loc s-o dăm... Noi socotim că nu se cuvine această dijmă pe care au născocit-o oamenii. De aceea, nu mai vrem s-o dăm” ; art. III : „Pînă acum era obi-

ceiul că eram ținuți drept șerbi. Țăranii cer desființarea șerbiei“ ; art. IV : „Să se restituie obștilor dreptul de a vîna și a pescui, ce li s-a luat prin uzurpare“. Totuși, „Cele 12 articole“ se refereau nu la desființarea completă a exploataării ci doar la îngrădirea ei. Spre deosebire de „Cele 12 articole“, „Scrisoarea-program reprezenta programul elementelor radicale ale mișcării și el pune la bază ideile reformei populare a lui Thomas Münzer care, așa cum am văzut, cerea desființarea completă a asupririi și domnia egalității.

10. În Turingia războiul țăranesc a cunoscut formele lui cele mai înaintate. Aici, în orașul Mühlhausen a fost proclamată Comuna, adică o formă de organizare politică în cadrul căreia a fost instalată puterea revoluționară, s-a instituit proprietatea colectivă asupra averilor, obligativitatea muncii pentru toți.

11. Conducătorul răsculaților, Thomas Münzer, a fost prins, torturat și decapitat. Martiriul lui amintește pe cel al conducătorului Jacqueriei, Guillaume Cale (1358) și al conducătorului războiului țăranesc din Transilvania din 1514, Gheorghe Doja.

12. Reforma a însemnat o creștere a puterii principilor. Electorii de Saxonia, Brandenburg, Palatinat etc. confiscă domeniile bisericești din teritoriile respective. Albert de Brandenburg, mare magistrul al ordinului teutonic din Prusia, leapădă rasa și secularizînd Prusia devine stăpînul ereditar al ei. Întărirea principilor îngrijorează pe împăratul Germaniei, Carol al V-lea, care însă, ocupat în războaiele cu Franța și Turcia acordă temporar libertate religioasă reformatorilor. În 1529, sub presiunea catolicilor din dietă, împăratul revine și principii luterani și orașele unde pătrunsese luteranismul protestează (de unde numele de protestanți, extins mai târziu nu numai asupra luteranilor ci și asupra tuturor reformatorilor). Conflictul dintre împărat și principii protestanți ia sfîrșit în 1555, prin pacea de la Augsburg încheiată de fratele lui Carol al V-lea, Ferdinand. Potrivit acestei păci, stăpînii teritoriilor, principii, aveau libertatea de a alege între catolicism și protestantism. În schimb, supușii principilor n-aveau acest drept, ci trebuiau să adopte religia stăpînului, potrivit principiului : cuius regio, eius religio (cine stăpînește teritoriul, acela determină și religia).

13. Jean Calvin (1509—1564) a terminat studiile de drept și refuză să se preoțească. În 1534, pentru a nu se preoți, fuge la Basel și publică doctrina sa în cartea „Institutio christiana“. Ajunge apoi dictator la Geneva și toți cei care nu-i împărtășeau ideile erau cumplit pedepsiți, manifestînd aceeași intoleranță ca și catolicii. Una din victime, care a sfîrșit ars pe rug, a fost învățatul spaniol Servet, cel care descoperise circulația sîngelui.

Calvin a pornit de la luteranism, însă a creat o doctrină proprie. Calvinismul admite Biblia, însă, spre deosebire de luteranism, afirmă că nu credea mîntuiește pe om, deoarece omul nu-și poate hotărî singur soarta ci este predestinat. Din acest punct de vedere se apropie de doctrina fatalistă a lui Mohamed. Calvinismul suprimă liturghia cu tot ceremonialul. Preotul (pastor) se alege din rîndul credincioșilor pentru recitarea rugăciunilor și ținerea predicilor. Calvinismul simplifică și mai mult din taine, admitînd numai botezul și cunecătura.

14. În Țările de Jos a pătruns mai întâi luteranismul, dar Carol al V-lea, cu ajutorul Inchiziției l-a stîrpit. Calvinismul a pătruns mai tîrziu, însă s-a menținut. În Scoția a pătruns calvinismul predicat de John Knox și numit presbiterianism. Presbiterienii respingeau ierarhia religioasă. Din sînul presbiterienilor s-a desprins secta puritanilor care s-a răspîndit mai ales în Anglia. Puritanii n-aveau nevoie nici de rege, nici de pastori. Ei admiteau numai Biblia. Fiind împotriva regelui, ei au fost prizonieri și mulți au fugit în America. De fapt, în Anglia reforma a fost opera lui Henric al VIII-lea care a creat o biserică după gustul său : anglicanismul. Potrivit anglicanismului, regele devenea capul bisericii, fapt votat de parlament. Preoții și episcopii se mențineau, dar averile bisericesti treceau în proprietatea regelui.

15. În Transilvania s-a răspîndit luteranismul în rîndul sașilor, iar calvinismul în rîndul ungarilor. Umanistul Johannes Honterus a contribuit la răspîndirea luteranismului. Dar, odată adoptat, atît luteranii cît și calvinii au căutat să atragă de partea reformei pe românii ortodocși din Transilvania. Încercarea n-a reușit, însă fenomenul reformei a contribuit la răspîndirea culturii în limbile maternе. Reformații au sprijinit tipărirea cărților religioase în limba română : Catehismul românesc (1544), sub influența luteranismului, și Palia de la Orăștie (1582), sub influența calvinismului.

Indicații metodice

Lecția privind „Reforma și războiul țărănesc din Germania” este una din cele mai puțin accesibile teme și mai greu de realizat la clasa a VI-a, dată fiind multitudinea de probleme și de noțiuni care trebuie lămurite. De aceea, sînt necesare două ore de predare. În prima din ele se vor prezenta reforma în Germania și războiul țărănesc, iar în ora a doua răspîndirea reformei în alte țări. Deși în programă abia e formulată problema răspîndirii reformei, iar în manual nu figurează de loc, credem că predarea ei în cadrul unei ore se impune cu necesitate, deoarece altfel nu pot fi înțelese lecțiile care urmează și anume : Statele feudale absolutiste Anglia și Franța în secolele XVI-XVII, Revoluția burgheză din Țările de Jos, Țările române în secolul al XVI-lea, Războiul de 30 de ani.

Metoda de bază a realizării lecției trebuie să fie cea expozitivă, deoarece în cea mai mare parte se prezintă elemente noi. Dar clasa poate fi mult folosită în legătură cu problemele studiate la lecția despre Renaștere și Umanism.

Spre deosebire de lecția privind „Renașterea și umanismul”, tema de față e mai puțin potrivită pentru ilustrări vizuale (proiecții). Credem necesară însă o ilustrare bogată prin text. Astfel, se poate folosi lucrarea teoretică a lui Fr. Engels „Războiul țărănesc german” și mai ales „Lecturi din izvoarele istoriei evului mediu” de Fr. Pall și Camil Mureșan, unde fenomenul reformei și al războiului țărănesc sînt fecund prezentate. Momentul folosirii textului poate fi realizat în desfășurarea lecției, atunci cînd se tratează probleme care necesită ilustrare. De exemplu : din cele 95 de teze ale lui Luther, Münzer despre organizarea puterii politice și despre abuzurile feudale, „Cele 12 articole” ale țaranilor răsculați etc.

Ca scop instructiv ne propunem realizarea cunoașterii diferitelor curente ale reformei și trăsăturile lor. Lecția prezintă însă multe valențe educative: aportul progresist adus de reformă la măcinarea puterii bisericii catolice retrograde, dar mai ales superioritatea reformei populare a lui Münzer și contribuția ei la antrenarea țărănimii în lupta antifeudală.

PETRU DEMETRU POPESCU

ROMÂNIA ÎN PERIOADA AUGUST 1944 — MARTIE 1945

(LUPTA PENTRU INSTAURAREA UNUI GUVERN DEMOCRATIC. REFORMA AGRARĂ DIN MARTIE 1945)

Lecție de comunicare de noi cunoștințe la cl. a VIII-a.

1. Situația politică și economică după victoria insurecției naționale antifasciste armate

a) *Revoluția populară*¹

- Etapa desăvârșirii revoluției burghezo-democratice
(23 aug. 1944 — 30 dec. 1947)
- Etapa revoluției socialiste

b) *Sarcinile primei etape a revoluției populare*²

- Continuarea războiului antihitlerist
- Redobândirea independenței naționale
- Instaurarea unui guvern democratic
- Înfăptuirea reformei agrare
- Refacerea economică a țării

c) *Situația economică*

- producția industrială scăzută cu cca 40—50% față de nivelul antebelic
- transporturile dezorganizate
- producția agrară scăzută
- inflație

d) *Situația politică*

- primul guvern format din reprezentanți ai Blocului Național Democrat prezidat de Const. Sănătescu³
- măsuri luate : abrogarea legislației fasciste ; introducerea Constituției din 1923 ; desființarea lagărelor de concentrare ; acordarea de libertăți politice.

e) *Creșterea rolului politic al P.C.R.*⁴

- reorganizarea activității P.C.R. în condiții de legalitate
- reorganizarea mișcării sindicale (1 sept. 1944)
- reorganizarea activității U.T.C.⁵
- formarea de comitete țărănești⁶

II. Crearea Frontului Național Democrat⁷

- platforma-program din 24 sept. 1944 :
  - continuarea războiului antihitlerist pînă la victoria completă
  - exproprierea moșierilor, împrăștierea țărănilor
  - democratizarea țării
  - pedepsirea criminalilor de război
  - refacerea economică
  - egalitate națională
- la platformă aderă : Partidul Social Democrat, Comisia de organizarea mișcării sindicale, Frontul Plugarilor, Uniunea Tineretului Comunist, Apărarea Patriotică, Madosz-ul, Societatea scriitorilor din România, Uniunea Patrioților.
- constituirea Consiliului Național al Frontului Național Democrat, 12 oct. 1944.⁸
- formarea celui de al doilea guvern prezidat de generalul Const. Sănătescu, 4 noiembrie 1944⁹
- activitatea F.N.D. :
  - repunerea în funcție a unor întreprinderi
  - înlocuirea foștilor primari și prefecți
  - democratizarea instituțiilor de stat
  - formarea guvernului prezidat de N. Rădescu, 6 dec. 1944

III. Instaurarea guvernului democratic

- programul de guvernare din 28 ian. 1945 elaborat de Frontul-Național Democrat¹⁰
- Congresul general al Sindicatelor Unite 26—30 ian. 1945
- Confederația Generală a Muncii din România¹¹
- acțiunile revoluționare ale țărănimii în alianță cu proletariatul pentru împărțirea pămîntului
- mitingul de la 24 februarie 1945 din București¹²
- instaurarea primului guvern democrat prezidat de dr. Petru Groza, 6 martie 1945¹³

IV. Înfăptuirea reformei agrare

- legiferarea reformei agrare, 23 martie 1945¹⁴
- expropriate 1.468.946 ha teren
- caracterul democratic al reformei

Concluzie : Instaurat datorită luptei maselor populare sub conducerea P.C.R., primul guvern democratic de la 6 martie 1945 prezidat de dr. Petru Groza legiferează reforma agrară ce are un profund caracter democrat avînd ca rezultat desființarea celei mai reacționare clase sociale din România — moșierimea. În focul luptei pentru înfăptuirea reformei agrare s-a întărit și cimentat alianța dintre clasa muncitoare și țărănimă.

Comentariu istoric

1) Victoria insurecției naționale antifasciste armate din august 1944 a marcat începutul revoluției populare, în desfășurarea căreia se deosebesc două etape ce formează un proces revoluționar continuu, și anume: etapa desăvârșirii revoluției burghezo-democratice ce pregătește condițiile pentru înfăptuirea celei de a doua etape, etapa revoluției socialiste.

2) În cadrul noilor condiții create s-a trecut la înfăptuirea unor măsuri ce urmăreau democratizarea vieții publice, defascizarea aparatului de stat, acordarea de libertăți cetățenești.

3) Primul guvern, prezidat de generalul Constantin Sănătescu a fost format din generali, tehnicieni, reprezentanți ai palatului, cât și din reprezentanți ai partidelor ce alcătuiau Blocul Național Democrat.

4) Imediat după victoria insurecției naționale antifasciste armate a crescut influența P.C.R. în rindurile maselor, cât și prestigiul organizațiilor democratice. Afirmarea prestigiului P.C.R. se vedește și în faptul că imediat după ieșirea din ilegalitate numără 100.000 de membri.

5) Corespunzător noii etape de trecere la activitatea legală, se reorganizează activitatea unor organizații de masă. Pentru afirmarea participării active a tineretului la mărețele realizări revoluționare se reorganizează activitatea U.T.C. în condiții legale.

6) Sub conducerea P.C.R. activitatea Frontului Plugarilor se intensifică. După 23 aug. 1944 se organizează comitete țărănești ce au ca scop mobilizarea și organizarea țărânimii la lupta pentru înfăptuirea reformei agrare.

7) În condițiile în care elementele reacționare din țară se opuneau înfăptuirii măsurilor cu caracter democratic, Partidul Comunist Român se orientează spre unirea tuturor forțelor democratice. Crearea Frontului Național Democratic reprezintă o victorie a forțelor democratice.

8) Din Consiliul Național al F.N.D. făceau parte reprezentanți ai tuturor organizațiilor ce au aderat la platforma din 24 sept. 1944.

9) Concentrarea forțelor democratice în jurul P.C.R. prin crearea F.N.D. a schimbat raportul de forțe politice din țară și a avut ca urmare directă formarea unui nou guvern la 4 noiembrie 1944 din componența căruia forțele democratice dețineau 6 ministere și 3 subsecretariate de stat.

10) La 28 ian. 1945 P.C.R. elaborează și publică programul de guvernare al F.N.D., program ce avea la bază platforma din sept. 1944, ținând seama de mersul evenimentelor interne și internaționale. Acest program mai cuprindea: democratizarea și reorganizarea forțelor armate, reîntoarcerea prizonierilor de război din U.R.S.S. și alte state și înfăptuirea reformei agrare.

11) Lupta pentru instaurarea unui guvern democratic s-a dus paralel cu afirmarea rolului conducător al P.C.R. și al clasei muncitoare. Un rol important în afirmarea clasei muncitoare pe arena vieții politice și economice din această etapă l-a constituit desfășurarea primului Congres General al Sindicatelor Unite din 26—30 ian. 1945 cât și crearea Confederației Generale

a Muncii din România. La acea dată existau cca 519.000 salariați cuprinși în sindicate.

12) În întreaga țară, la sfârșitul lunii februarie 1945 se intensifică demonstrațiile forțelor democratice ce cereau instaurarea unui guvern democrat, democratizarea aparatului de stat, reforma agrară. Pentru aceasta, demonstrația care a cunoscut cea mai mare amploare (600.000 de participanți) a fost la 24 februarie 1945 la București. Paralel cu aceste demonstrații s-a dus lupta pentru înlocuirea prefecților; acțiuni revoluționare în această etapă care s-au soldat cu ocuparea prefecturilor de către masele populare au avut loc la Caracal, Turnu Măgurele, Craiova, etc.

13) Sub presiunea maselor populare, la 6 martie 1945 se instaurează primul guvern democrat din țara noastră prezidat de dr. Petru Groza. Instaurarea acestui guvern a însemnat victoria forțelor democratice sub conducerea P.C.R., în lupta pentru democratizarea conducerii țării.

14) Țărănimea în alianță cu clasa muncitoare începuse acțiuni de împărțire a pământului. La 23 martie 1945 este legiferată reforma agrară care a avut urmări în structura socială și în viața economică a satelor. Peste 400.000 de familii de țărani fără pământ își întemeiază gospodării, iar cca 500.000 familii de țărani cu pământ puțin și-au întărit puterea economică. Instaurarea guvernului democrat de la 6 martie 1945 cât și înfăptuirea reformei agrare s-a făcut în condițiile unei înverșunate împotriviri a grupărilor politice reacționare ce găseau sprijin în existența monarhiei.

Îndrumări metodice

Scopul urmărit în această lecție este acela de a-i face pe elevi să înțeleagă noțiunea de revoluție populară, să cunoască condițiile obiective în care a început realizarea sarcinilor primei etape a revoluției populare și rolul P.C.R. în conducerea maselor pentru instituirea unui guvern democrat și înfăptuirea reformei agrare. Considerăm că este indicat ca lecția să se desfășoare în muzee care oferă condiții optime, acolo unde profesorul are la dispoziție un bogat material documentar autentic. În București lecția se poate desfășura în cadrul Muzeului de Istorie al R. S. România sau în cadrul Muzeului de Istorie al Orașului București. În acest caz, este necesar ca la această temă să se includă un subpunct: *Rolul luptei maselor populare din București pentru primul guvern democrat, acțiunile muncitorilor și maselor populare din București pentru înfăptuirea reformei agrare*. Considerăm necesar să se aducă elemente de cunoaștere a istoriei locale, ce contribuie în mai mare măsură la educarea patriotică a elevilor.

În ceea ce privește școlile din provincie, lecția se poate desfășura în cadrul muzeelor locale sau județene, introducându-se ca subpunct: *Rolul județului în înfăptuirea reformei agrare*. Deci nici în această situație nu trebuie neglijată partea de cunoaștere a istoriei locale.

De asemenea, lecția se poate desfășura pe bază de proiecții, folosind setul de diapozitive „Istoria patriei”. În acest caz, se va folosi diapozitivul 211 pentru a ilustra demonstrațiile forțelor democratice în lupta pentru instaurarea unui guvern democratic. Diapozitivul 212 pentru a ilustra demonstrația din

24 februarie 1945 cu scopul de a înlătura guvernul Rădescu și a instaura un guvern al F.N.D. Pentru a ilustra efervescența revoluționară a maselor la 6 martie 1945 se va folosi diapozitivul 213. Pentru reforma agrară se va folosi diapozitivul 214 ce reprezintă împărțirea pământurilor moșierești.

Folosirea proiecțiilor, încadrarea imaginilor în lecție, vor facilita transmiterea cunoștințelor. Folosirea elementelor de istorie locală crează posibilitatea elevilor de a-și dezvolta capacitatea de selectare, apreciere și generalizare; ei se deprind astfel să stabilească noi legături între fenomenele și faptele istoriei caracteristice acestei perioade de transformări revoluționare.

BIBLIOGRAFIE

1. Nicolae Ceaușescu, „România pe drumul desăvârșirii construcției socialiste“, vol. I, Editura Politică, București, 1968, p. 276—280.
2. Ibidem, 343—345.
3. Miron Constantinescu, Constantin Daicoviciu, Ștefan Pascu, „Istoria României“, compendiu, ed. II-a, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1971, p. 454—462.
4. * * * „Momente din istoria poporului român“, Editura Politică, București, 1966, p. 167—169.

GLORIA CEACALOPOL

ACAD. P. CONSTANTINESCU-IAȘI :

DE LA ELIBERARE LA SOCIALISM. 1944—1955

București, Editura Politică, 1973, 324 p. + 13 f. reproduceri

Cartea este rezultatul continuării acțiunii, întreprinsă din îndemnul secretarului general al P.C.R.,¹ de strângere a lucrărilor cunoscutului istoric și militant comunist. Volumul anterior² a fost întâmpinat cu căldură de opinia publică științifică³ și o atitudine similară va fi, fără îndoială, și față de cel prezent. Căci el este o culegere sui-generis de izvoare istorice. Cuprinde, totodată, analize ce-au jalonat drumul istoriografiei românești marxist-leniniste în perioada subsecventă proclamării Republicii. Solicită atenția noastră, desigur, și pentru că se constituie în valoroase mărturii asupra autorului.

Avem, așadar, de-a face, înainte de toate, cu o *culegere sui-generis de izvoare istorice*. Din bogata publicistică a deceniului ce-a urmat Insurecției, văd acum lumina tiparului o seamă de rapoarte, creionări și amintiri ale unui activist al forțelor celor mai înaintate ale vremii și ele constituie mărturii valoroase asupra revoluției, asupra societății și asupra formelor mentale.

Actele politice de la 23 August și 6 Martie „înseamnă o cotitură în istoria națională a românilor, adică ele au deschis drumul spre reforme adânci, structurale“ (p. 143).⁴ În iulie 1947, se schițează o interesantă generalizare (p. 112) asupra primei etape a procesului revoluționar în Europa Centrală, de Est și de Sud-Est, observațiile fiind strânse în 11 puncte, care sînt de luat în considerare și pe mai departe pentru o analiză de profunzime a revoluției popular-democratice în țara noastră.

Necesitatea trecerii la socialism și măreția acestei acțiuni apar cu pregnanță. În decembrie 1947, se subliniază că „toate forțele democratice din țara noastră, sub conducerea clasei muncitoare și a exponentului său politic, par-

¹ Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate. Rapoarte, cuvîntări, articole*, vol. 7, București, Edit. politică, 1973, p. 920.

² Acad. P. Constantinescu-Iași, *Pagini de luptă din trecut. 1914—1936*, București, Edit. politică, 1972.

³ J. Apostol, în „Studii“, 26, 5, 1973, p. 1098—1102; I. Babici, în „Anale de istorie“, XIX, 4, 1973, p. 174—177; L. Roman, în „Studii și articole de istorie“, XXII, 1973, p. 151—154; etc.

⁴ Trimiterile la lucrarea recenzată se fac în text; avîndu-se în vedere un întreg articol, se semnalează numai pagina inițială.

tidul unic muncitoresc în devenire, trebuie să ducă lupta... pentru întărirea și adâncirea democrației populare" (p. 129). În luna următoare, se accentuează că progresul nu se poate realiza „decît printr-o nouă organizare economico-socială" (p. 140), care înseamnă „făurirea unei lumi noi, în care exploatarea omului de către om, asuprirea națională, ura șovină vor dispărea, rămînînd un vis urît al trecutului, ...o lume de muncă, pace trainică și dragoste între popoare" (p. 142 ; v. și p. 183). În diverse țări, „capii încoronați au trecut de partea dușmanilor poporului" (p. 114) ; „prin doborîrea monarhiei, prin reformele al căror drum a fost deschis de actul de la 30 Decembrie 1947, țara noastră a ajuns din punct de vedere politic una din cele mai înaintate țări din lume" (p. 214).

Pe acest grandios fundal, apar adevăratele dimensiuni ale rolului conducător al clasei muncitoare, al P.C.R. La 13 decembrie 1918, „clasa muncitoare din România s-a dovedit ...o forță" (p. 131). Comuniștii s-au aflat în fruntea luptei împotriva fascismului și dezlănțuirii celui de-al doilea război mondial (p. 145, 239, 313). După război, clasa muncitoare în frunte cu partidul său „a trecut la conducerea țării pentru fericirea întregului popor" (p. 131, 244, 313). Din rîndurile muncitorilor s-au ridicat în trecut conducători și eroi ca „blîndul și înțeleptul..., marele luptător I. C. Frimu", răpus de „chinurile suferite la siguranță și poliție" (p. 29, 131). Un frumos portret i se schițează și lui Șt. Gheorghiu (p. 287). Totodată, revoluția are în centrul atenției sale „problema multiseculară, problema țărănească", pe care o rezolvă (p. 52, 184).

Publicistica recenzată respiră mai cu seamă cultură, școală și istorie, domeniu în care cu precumpănire se mișcă autorul în vremea dată. Intelectualitatea, cu rol atît de însemnat în societate, „nu arareori făcea figură de cenușărească" și doar noua societate a recunoscut rolul ei așa cum se cuvine (p. 57). În octombrie 1944, cîrturarilor le erau adresate aceste cuvinte : „Și dacă, nedeprinși cu avalanșa fenomenelor noi social-politice, se vor simți uneori nedumeriți, ei au o cale netedă și clară, pe care mereu le-o deschid forțele politice populare în acțiune și-n contact permanent cu masele. Nu trebuie să se simtă cineva jignit, chiar dacă ar fi intelectual de mare ținută, dacă învață politicește justa măsură de apreciere de la cei «umili» și «mulți», dar clarvăzători" (p. 10). Și chemarea partidului a fost urmată de tot ceea ce a avut mai valoros vechea intelectualitate, alăturată cu trup și suflet luptei muncitorilor și țăranilor, sub conducerea comuniștilor. Răspunzînd apelului, G. Călinescu prin nenumărate articole chema la rîndu-i intelectualitatea în batalioanele revoluției,⁵ iar în martie 1948 nota stadiul evolutiv mai înalt al fenomenului : „Noutatea vremii actuale nu stă în faptul că intelectualii se coboară în mijlocul oamenilor care muncesc, ci în aceea că adevărații cîrturari, muncitori și ei, care pînă acum ședeau la o parte, desconsiderați de simpli «titrați», sînt chemați să reprezinte poporul, proporțional, alături de reprezentanți scoși din chiar sînul acestui popor".⁶

⁵ G. Călinescu, *Texte social-politice, 1944—1965*, București, Edit. politică, 1971, p. 31—33, 82, 190 et pass.

⁶ *Ibid*, p. 131.

Omul de știință acționează pentru răspîndirea culturii, combătînd prejudecățile și înapoierea, accentuînd asupra misiunii pline de răspundere a intelectualității progresiste în această direcție (p. 208, 226). Se prezintă experiența „Ligii contra prejudecăților” din 1935: apelul de constituire, conferințe în diferite centre ale țării, organul de presă „Orizontul”, broșura *Apărarea culturii*. Liga nu se mulțumea a desfășura ofensiva numai împotriva ignoranței, ci demasca și bazele ei sociale, forțele ce împiedicau progresul. De aceea, guvernul liberal — săvîrșind un adevărat act de „lèse-cultură” — a dizolvat Liga, a suspendat „Orizontul”, a confiscat broșura (p. 210). Și gîndul te duce fără voie la un medic de plasă al vremii, care — notînd viața primitivă a locuitorilor unui sat — nu neglija a arăta că autoritățile, „rău impresionate” de starea țaranului, făceau „un apel călduros la sentimentele noastre de buni români și de apostoli să acționăm mai mult pe terenul cultural prin: conferințe, filme, predici, coruri bisericești etc...”⁷. Convenea deci numai o acțiune pusă sub semnul practicii culturale burgheze, care să nu evidențieze bazele sociale ale fenomenului. Forțele care au săvîrșit actele infierate au încurajat și s-au dedat la crime de „lèse-umanism”, pregătind terenul fascismului și încurajîndu-i ascensiunea, practicînd barbariile care au împins omenirea la război (p. 88). Dar trecutul întunecat a fost lichidat și larga pătrundere a adevăratei culturi în mase este azi una dintre cele mai nobile misiuni ale noului regim.

În culegerea semnalată, un loc important ocupă de asemenea articolele și cuvîntările referitoare la relațiile externe ale României. În iulie-august 1946, cînd se pregătea marea înfruntare electorală din noiembrie, în publicații din Paris și Geneva apăreau trei articole (p. 63—70) ce-și propuneau a contribui la consolidarea pozițiilor internaționale ale regimului democrat instaurat la 6 martie 1945. Cu același scop, în septembrie-octombrie 1946 apăreau alte două articole în presa din țară (p. 71—76). Cuvîntarea ținută în aprilie 1947 la Conferința de la Cairo a Uniunii interparlamentare, precum și articolul publicat în iulie la Paris (p. 92, 99) popularizau realizările țării și combăteau calomniile elementelor reacționare la adresa României, care — acum serios consolidată — își prezenta tot mai pregnant și rolul său internațional în slujba democrației și păcii în lume (p. 96, 99). Acțiuni de consolidare a pozițiilor internaționale — de data aceasta ale României socialiste — sînt și articolul parizian din martie 1948, precum și călătoria din septembrie 1955 la Palermo, „la mormîntul lui Bălcescu” (p. 150, 307). Nenumărate articole vizează reliefaarea aportului însemnat al țării noastre — alături de celelalte state socialiste, de popoarele întregii lumi — la demascarea și înfrîngerea cercurilor imperialiste agresive, la întărirea cauzei păcii în lume: „Țara noastră este socotită pe drept un factor activ și puternic în imensul lagăr al păcii și progresului” (p. 264).

Președinte al Secției de științe istorice a Academiei de la reorganizarea din 1948, prof. P. Constantinescu-Iași analizează rosturile resortului condus, jalonează noul drum al istoriografiei românești, succesele obținute (p. 170,

⁷ G. Ulieru, *Din carnetul unui medic de plasă. Însemnări*. Cu o prefață de acad. Al. Rosetti, București, E. P. L. A., 1948, p. 18—19, 28.

176, 260). Se dă o înaltă apreciere concepției istorice a lui N. Bălcescu și M. Kogălniceanu. Se apreciază că ideile directoare ale cunoscutei lucrări proprii de la mijlocul anilor '20⁸ sînt: sublinierea rolului determinant al factorului social-economic în dezvoltarea socială și integrarea istoriei României în istoria universală. Se subliniază sarcinile cele mai urgente: introducerea spiritului științific, al materialismului istoric în cercetare; organizarea studiului în chip sistematic, pe colective; preocuparea pentru izvoare și disciplinele auxiliare etc. Se dă o înaltă apreciere însemnătății practice, politice, a cercetării: „Cu cît istoria se cunoaște mai exact, cu cît procesul dezvoltării firești a forțelor determinante este mai limpezit, cu atît masele și reprezentanții lor politici își pot da seama, în lupta pe care o duc pentru o nouă orînduire, de rostul istoric al luptei lor” (p. 188). Se schițează o tematică a cercetării: continuitatea daco-romanilor în Dacia Traiană, formarea poporului român, apariția statelor feudale, luptele țărănimii, dezvoltarea orașelor și frămîntările țăgoveților, apariția și evoluția proletariatului, a mișcării muncitorești, formele suprastructurale, crearea P.C.R. etc.

Pentru unele probleme se creionează și modalitatea interpretativă, în care caz se afirmă o abordare științifică, deosebită de unele analize ale vechii istoriografii. Periodizarea istoriei României prin racordarea la epocile clasice ale istoriei universale trebuie conjugată cu luarea în considerare a condițiilor istorice specifice ale dezvoltării țării (p. 184). Este necesar a cerceta primele înjghebări statale feudale nu numai într-o anumită regiune a țării, ci în întreaga zonă carpato-dunăreano-pontică (p. 187). Evului mediu românesc îi este proprie orînduirea feudală, ceea ce nu exclude persistența țăranului liber (p. 183). Epoca fanariotă a fost pe nedrept hulită (p. 185). Relațiile capitaliste încep a se forma la sfîrșitul secolului al XVIII-lea; specificul dezvoltării societății burgheze în România constă în împletirea rămășițelor feudale cu formele noi, capitaliste (p. 183). Atrage atenția și această apreciere: „Cîmpia dunăreană n-a fost lipsită de continuitate de populație, deși condițiile de trai erau mult îngreuiate aici din cauza migrațiunilor diferitelor popoare” (p. 187). Apare necesar a reaminti că aprecierea pe care o făcea în 1948 autorul volumului recenzat a fost demonstrată — pe baza investigațiilor arheologice și studiului documentelor — cu referire la toate zonele extracarpatiche ale României.⁹

⁸ Acad. P. Constantinescu-Iași, *Caracterizarea și împărțirea istoriei românilor. O nouă concepție (1925—1926)*, fragmente, în *Din gîndirea materialist-istorică românească (1921—1944)*, ed. P. Teodor, București, Edit. științifică, 1972, p. 53—73. Pentru edițiile anterioare și aprecierea lucrării, vd, p. 50—51.

⁹ Acad. Șt. Pascu, *Voievodatul Transilvaniei*, I, Cluj, „Dacia”, 1971, p. 159, 224—225; I. Donat, *Geografia ca mijloc de cunoaștere în istorie*, în „Studii”, 20, 6, 1967, p. 1150—1156 (referitor la Țara Românească); I. Mitrea, *Principalele rezultate ale cercetărilor din anii 1947—1972 privind situația din Moldova în epoca formării poporului român, în Comunicări de istorie și filologie. Lucrările sesiunii științifice închinată aniversării a 25 de ani de la proclamarea Republicii*, Bacău, 1973, p. 47—59; etc.

Volumul în discuție prezintă totodată *valoroase mărturii asupra autorului*. Apelul la operele lui Marx și Lenin (p. 36, 108¹⁰, 214), la documentele partidului nostru (p. 188, 214, 241) subliniază permanența pozițiilor principiale, a locului în rîndurile militanților comuniști. Patriotismul înaintat este clar reliefat. Se exprimă mîndria pentru tradițiile luptei de eliberare socială și națională a românilor transilvăneni (p. 46), lui Avram Iancu dîndu-i-se înalta apreciere de „figură legendară”, de „erou al revoluției din Ardeal” (p. 48, 52). Se accentuează că actul de la 23 August, datorat luptei forțelor înaintate ale țării, „a marcat o renaștere a conștiinței naționale sub forma ei cea mai frumoasă” (p. 45). Se demască șovinismul (p. 21, 49), propagat de grupările fasciste și fascizante, decăzute pînă la semnarea dictatului de la Viena (p. 48), pînă la acțiunile P.N.Ț. în străinătate de denigrare în fața opiniei publice mondiale a regimului democrat din țara noastră, de atribuire a unor condiții cît mai grele României la Conferința de pace de la Paris, de sabotare a ajutorării țării în grelele condiții economice prilejuite de seceta din 1945—1946 (p. 126). Se exprimă bucuria pentru ridicarea țării, prin construcția socialistă, pe noi trepte ale civilizației umane (p. 190, 213).

Se subliniază munca și lupta comună a poporului român și a naționalităților conlocuitoare din țara noastră (p. 46, 49). Internaționalismul socialist este amplu conturat prin evidențierea legăturilor frățesti dintre România și popoarele U.R.S.S., Chinei, Bulgariei și celorlalte țări socialiste, Franței, Spaniei, Greciei și altor țări, a acțiunii comune a luptătorilor antifasciști români și de alte naționalități.

În volum se simt pulsațiile unei inimi calde, plină de viu optimism militant. Învățămintele istoriei sînt adesea incluse în arsenalul luptei contemporane. Autorul se întoarce tot mai des spre bogata experiență din trecut, constată succesiunea generațiilor. Și cititorul, care a parcurs volumul anterior al publicisticii, își dă seama că acum citește lucrările unui om care a urcat pe drumul greu, dar minunat al luptei de decenii și-și construiește, astfel, mai lesne imaginea omului, a militantului, a istoricului.

LOUIS ROMAN

¹⁰ Numele lui K. Marx nu este amintit, dar se reiau desigur idei ale cunoscutului pasaj din *Prefața la Contribuții la critica economiei politice* (K. Marx, Fr. Engels, *Opere*, vol. 13, București, Edit. politică, 1962, p. 9).

RECENTE PUBLICAȚII JUDEȚENE

Linia politică și acțiunea P.C.R. de ridicare a învățământului românesc pe o nouă treaptă, corespunzătoare nevoilor actuale ale societății noastre este bine cunoscută de toate cadrele didactice. Ea și-a găsit o nouă confirmare și dezvoltare în documentele Plenarei din iunie 1973 a C.C. al partidului și profesorii din întreaga țară acționează cu energie pentru aplicarea ei. Despre aceasta vorbesc și buletinele editate de Inspectoratele școlare județene și de Inspectoratul școlar bucureștean. „Studii și articole de istorie”, care-și propun a valorifica unele dintre materialele cuprinse în aceste culegeri, înfățișează aici cuprinsul câtorva din publicațiile anului 1973.

În jud. Mehedinți a fost multigrafiată o lucrare¹ cuprinzând comunicări, prezentate la ședințele Filialei Societății de științe istorice, la sesiuni și simpozioane (A. Costea, f. IV). Este vorba de o reușită suită de studii istoriografice, cele mai multe bazate pe o serioasă cunoaștere a materialului istoric local și a literaturii de specialitate. Supuse unei prime prelucrări, resturi de locuire neolitică din Ostrovul Banului (sau Golu) — la Gura Văii, în zona lacului de acumulare de la Porțile de Fier (P. Roman, V. Boroneanț, f. 1-10) — se dovedesc a aparține parțial unei faze mai vechi a culturii Starčevo-Criș, iar parțial celei mai târzii etape a acesteia pe teritoriul României; se materializează și influențe sudice, care nu presupun obligatoriu noi aporturi etnice. Cercetarea unor coloane neolitice inedite de la Schela Cladovei-Drobeta Turnu Severin (Viorica Perian, f. 11-14) — pusă în legătură cu cultul vetrei și al vieții — permite stabilirea unor analogii cu descoperirile din Anatolia de la cca. 6000—5000 î.e.n., ceea ce se încadrează în concluzii precedente asupra difuziunii în Pen. Balcanică, România și Ungaria — prin grupuri umane venite din Asia Anterioară — a culturii neolitice primare cu ceramică pictată. Descoperiri arheologice în marginea satului Dîrvari, com. Dîrvari — jud. Mehedinți (N. Fuiorea, V. Perian, f. 15-17) relevă o așe-

¹ *Buletin științific de istorie. Buletin de informare pentru cadrele didactice* (Insp. șc. al jud. Mehedinți, Filiala Soc. de științe ist., Casa corp. did.), 1973, IV+101 f, în —4°. Toate lucrările locale menționate se găsesc în depozitele Casei corpului didactic din București, de unde ne-au fost puse cu amabilitate la dispoziție de prof. D. Bădulescu și prof. Lizeta Labău. Le exprimăm mulțumiri și pe această cale.

zare întărită — asemănătoare cu atâtea altele din Oltenia —, aparținând începuturilor culturii Coțofeni.

Analiza unor materiale arheologice inedite aflate în Muzeul de istorie al Liceului din Orșova (C. Juan, Ana Schiopu, f. 18-25) subliniază, înainte de toate, însemnătatea realizării colecțiilor școlii. La Liceul „Șt. Plavăț”, ele au fost realizate de-a lungul a peste șase decenii de profesorii Al. Mihalic, D. Laitin, Th. N. Trîpcea și A. Schiopu și aceasta servește ca exemplu pentru alte instituții de învățămînt din țară. Căci este vorba de utilitatea materialelor nu numai nemijlocit în cadrul procesului de învățămînt, dar și pentru desfășurarea cercetărilor științifice: supuse prelucrării adecvate, ele oferă noi lumini în vederea cunoașterii dezvoltării societății românești. În aceeași ordine de idei, este de semnalat și articolul asupra istoriei Muzeului „Porțile de Fier” (D. Mitulescu, f. 97-101).

Prezentă și cu o a treia contribuție harnică, V. Perian realizează un amplu tur de orizont asupra obiectelor de podoabă și altor materiale de artă geto-dacice descoperite pe teritoriul Olteniei (f. 26-50): fibule, aplice, brățări, verigi, cercei, torquesuri, lanțuri etc. Se conchide asupra trăsăturilor specifice ale artei traco-getice și asupra unității ei pe întreg teritoriul Daciei. Vicus-ul roman de la Izimșa — jud. Mehedinți (Doina Benea, T. Păvălan, f. 51-56) se constată a fi cunoscut o mare înflorire, a fi avut o apreciable întindere în spațiu și timp, atestînd continuitatea romanității nord-dunărene și în secolul al IV-lea e.n.

O altă lucrare (C. A. Protopopescu, C. Isbășoiu, f. 57-72) stabilește însemnătatea în multiple planuri a Strehăii. Ea a fost sediul temporar al băniei (mutată de la Severin în anumite răstimpuri ale perioadei, cuprinsă între sfîrșitul secolului al XIII-lea și 1421), lăcașul băniei județelor muntene de dincolo de Olt (1421—1495), scaunul bănișorului de Mehedinți [1495—1681 (1694 ?)]. Localitatea a fost în două rînduri sediu episcopal. Aici au avut unii domni curțile lor și s-a creat o căpitănie.

O solidă cercetare — ce va fi plăcut a o vedea reluată de o revistă de specialitate — realizează Mite Măneanu (bîlciuri și tîrguri mehedințene din perioada 1831—1840, f. 73-91), pe baza unei temeinice cercetări a arhivelor locale. Se publică o listă din 30 septembrie 1839 a bîlciurilor (20 în 12 localități) și tîrgurilor de săptămîină (4) din județ. Li se studiază înființarea (sau redeschiderea) după războiul din 1828—1829, precum și evoluția lor în anii '30 ai veacului al XIX-lea, comparîndu-se cu situația din ajunul războiului amintit.² Se conchide că orientarea tot mai largă a proprietarilor și arendașilor spre afaceri impulsionează dezvoltarea tîrgurilor săptămînale și a bîlciurilor; în anii 1831—1840, în departamentul dat se înființează peste 40 asemenea stabilimente; dezvoltarea tîrgurilor de săptămîină atestă depășirea caracterului sezonier și ambulant al negoțului intern, care — devenit tot mai stabil — se apropie treptat de tipul modern al comerțului. Petrecut pe fondul formării tot mai accentuate a relațiilor de producție capitaliste, fenomenul va influența la rîndul său dezvoltarea producției agricole, largi-

² A se vedea și valoroasa lucrare a Georgetei Penelea, *Les foires de la Valachie pendant la période 1774—1848*, Bucarest, Edition de l'Académie, 1973, p. 66—67, 141—144, 186—187.

rea comerțului intern și extern, transformarea treptată a unor sate în așezări urbane și — în ultimă instanță — accentuarea stratificării sociale burgheze.

Prezentarea a 39 acte mehedintene, de curînd intrate în posesia filialei Arhivelor Statului Vilcea prin donația pensionarei Maria Partenie din Rîmnicul Vilcii (C. Tamaș, f. 92—96), face posibilă relevarea unor aspecte ale relațiilor agrare în anii 1732—1830, precum și a altor importante fațete ale epocii. Totodată, ni se oferă ocazia pentru un dublu îndemn. Profesorii pot aduce o însemnată contribuție la dezvoltarea cercetărilor istorice prin continuarea străvechii strădanii a dascălilor noștri de a strînge acte ieșite din uz, laolaltă cu alte categorii de izvoare. Colecționarea lor — care, în cele din urmă, duce la depunerea în Muzee școlare și Arhive de stat — este de însoțit cu prelucrarea și prezentarea publică, ceea ce constituie un aport la îmbogățirea surselor informative pe țară.

Culegerea județeană nu-i scutită, desigur, de unele lipsuri. Se remarcă astfel absența oricărei lucrări asupra importantelor probleme din ultimul secol, lacună ce-i de înlăturat în următoarele culegeri similare. Articolul asupra Strehăii, deși aduce unele concluzii noi, nu ajunge a le adînci căci nu utilizează o serie de lucrări precedente³ și nu integrează noi informații; dată fiind importanța temei, va fi utilă, fără îndoială, continuarea cercetării. Comparîndu-se numărul așezărilor din jud. Mehedinți, atestate la 1815 și la începutul anilor '30 ai secolului al XIX-lea, se consideră că diferența apreciabilă rezultată se explică printr-o creștere corespunzătoare a populației (f. 74); or, deși sporul demic este incontestabil, el nu poate fi exagerat, căci cifrele preregulamentare sînt mult sub realitate. Utilizîndu-se anumite date, de multe ori în cuprinsul întregii culegeri se citează sintezele care le cuprind; acuratețea științifică impune însă ca, în asemenea cazuri, de regulă să se recurgă la izvoare; trimiterea la o lucrare care reia elementele relatate de ele se recomandă fie în cazul cînd acea lucrare citează cu grijă sursele primare ale datelor respective, fie în cazul cînd prin prelucrare a ajuns la noi concluzii.

În totulu-i tot, avem de-a face cu o frumoasă realizare științifică, obținută printr-un apreciabil efort, care face cinste autorilor, precum și celor ce-au îngrijit și editat lucrarea. Nu începe îndoială că experiența acumulată cu acest prilej va da roade mai bogate ulterior.

La București se multigrafiază de cîțiva ani o culegere, ajunsă la al patrulea tom⁴, cu o apreciabilă bogăție de conținut: (R e d.), *În slujba progresului patriei*; I. S c u r t u, *Moment de importanță istorică în viața popoului român*; G h. S m a r a n d a c h e, *Funcția de activist politic a profesorului de istorie*; N. B î r d e a n u, *Bătălia de la Posada*; G h. N i s t o r, *Pregătirea elevilor pentru muncă și viață*; E u g e n i a F l o r e s c u, *Scopul lecției — element esențial în pregătirea și desfășurarea lecției de istorie*; T e o d o r

³ În afara lucrărilor citate de autori, alte 8 asupra băniei și episcopiei de Strehăia la N. Stoicescu, *Bibliografia monumentelor feudale din Țara Românească*, Craiova, 1967 (extras din „Mitropolia Olt.”, 1964—1966), s.v. A d d e și I. M i n e a, *Bănia de la Strehăia*, în „Cercetări ist.”, Iași, II—III, 1926—1927, p. 259—260.

⁴ *Caiet metodic de istorie*, București, 1973 (Insp. șc. al Munic. Buc., Casa corp. did., Cabinetul metodic de ist.), 155 p., în —8°.

Mucică, *Filmul didactic în predarea istoriei*; E. Răcilă, *Aspecte ale experimentării unor metode active în predarea istoriei*; Livia Musculiu, *Estetica lecției — condiție a realizării ei educative*; L. Roman, *Elevul — prieten și colaborator al profesorului*; Lidia Vasilciuc, *Unele probleme metodice în legătură cu formarea statelor independente din America Latină*; L. Roman, *Documentele interne despre constituirea de către Mihail Viteazul a unui nou sistem politic*; Mariana Vasilescu, *Izvoare pentru lecția „Mișcarea revoluționară condusă de Tudor Vladimirescu”*; Planuri de lecții (C. Dinu, Rea Silvia Bărbuleanu, *Orientul antic — recapitulare la cl. V*; L. Cudric, *Franța și Anglia în sec. XVI — prima jumătate a sec. XVII*, la anul II de liceu; Mariana Vasilescu, *Progresul științei și culturii universale între anii 1789—1871*, la anul III de liceu); C. Dinu, *Presa noastră pedagogică despre predarea istoriei în școală*; D. Bodin, *Tratarea chestiunilor controversate din istoria poporului român în monografii, sinteze, manuale și la lecții*; R. Valentin, *Cîteva date noi despre un vechi manuscris*⁵; S. Antoniu, *Singurătatea Incoruptibilului*; P. D. Petrescu, *Mihail Kogălniceanu în lecțiile de istorie a patriei*; C. Dinu, *Muzeul de istorie al R. S. România*; Maria Buga, *Contribuția activităților în afara clasei la educarea elevilor*.

Materialele reușesc să aducă numeroase elemente utile profesorului de istorie și dintre ele amintim cîteva de acut aspect practic. Profesorul de istorie nu este numai un semănător de cunoștințe științifice, ci și un educator și un militant politic pentru linia P.C.R.; el însuși trebuie să fie deci purtătorul unor ferme convingeri comuniste, unor profunde sentimente patriotice, transmise apoi prin vorbă și prin faptă elevilor săi (*Gh. Smarandache*, p. 18—27). Lecțiile de istorie contribuie în mare măsură la pregătirea elevilor pentru muncă, pentru viață: prin subordonarea informativului față de formativ, prin sădirea concepției materialist-dialectice și istorice, prin formarea gîndirii dialectice, a unui mod corect, critic, de a raționa, prin cunoașterea rolului istoric al maselor de oameni ai muncii și a muncii creatoare în dezvoltarea societății, prin cunoașterea luptei poporului nostru, a clasei muncitoare, a P.C.R. pentru dezvoltarea țării, pentru construirea socialismului, pentru făurirea societății socialiste multilateral dezvoltate (*Gh. Nistor*, p. 44—55).

Se înfățișează o experiență valoroasă și în legătură cu desfășurarea lecției sub forma dezbaterilor: se stabilesc problemele în lecția anterioară; pe baza lor, elevii se pregătesc acasă și discuțiile se desfășoară apoi 35—40'; alte 10—15' din oră se afectează pregătirii lecției ulterioare (stabilirea problemelor și enunțarea îndrumărilor); în alte lecții se aplică alte procedee de lucru (*E. Răcilă*, p. 67—71). Interesante sînt și articolele asupra scopului lecției, asupra filmului didactic, asupra esteticii lecției, asupra tratării în școală a chestiunilor controversate, asupra utilizării Muzeului de istorie a R. S. Ro-

⁵ *Additional 10.007* de la Muzeul Britanic din Londra. A aparținut lui Nicolaos Caratzas, mare comis sub Const. vodă Mavrocordat. O epigramă pare a fi fost scrisă de Nicolae Mavrocordat.

mânia în procesul de învățămînt, asupra activităților în afara orelor de clasă etc.

Experiența bucureșteană este valoroasă și sub aspectul atragerii unor cadre din alte locuri (L. Cudric și E. Răcilă funcționează la liceul „Zinca Golescu” din Pitești), precum și a pensionarilor (D. Bodin). Se introduce și o prelucrare după o metodică sovietică (L. Vasilciuc).⁶ Apar și unele neajunsuri, pe care următoarele volume se vor strădui, desigur, să le înlăture, acordînd o mai mare atenție prezentării și analizării pe larg a experienței metodice înaintate.

La Sibiu a fost multigrafiat un buletin,⁷ axat pe problemele predării filosofiei, socialismului științific, economiei politice și istoriei, avînd următorul cuprins: A. I. Galea, *Unele constatări și concluzii asupra activității profesorilor de științe sociale*; D. Gîndilă, *Învățămînt modern — exigențe sporite*; V. Cîmpeanu, *Importanța predării istoriei în școală, oglindită în documentele de partid*; V. Barna, *Uncle aspecte ale corelării cunoștințelor de filozofie cu obiectele înrudite*; C. Pilof, *Folosirea problematizării în predarea economiei politice*; Gh. Popescu, *Limbajul grafic în predarea științelor sociale*; Gh. Ruga, *Folosirea izvoarelor istorice în lecții, cu referire specială la izvoarele istorice aflate în arhivele sibiene*; V. Crișan, *Dezvoltarea capacității corelative a elevilor prin studierea istoriei în școala generală*; T. Turcu, *Un experiment în sprijinul însușirii conștiințe a cunoștințelor la istorie*; Silvia Chircă, *Metodica desfășurării lecției de recapitulare parțială avînd ca formă de activitate învățarea în grup*; I. Brandsch, *Aspecte formative în examinarea cunoștințelor elevilor*; Gh. Tecioiu, *Folosirea manualului, mijloacelor moderne și altor materiale didactice auxiliare în predarea lecțiilor de istorie*; I. Olteanu, *Materialul arheologic local și folosirea lui la lecțiile de istorie*; M. Schneider, *Folosirea mijloacelor audio-vizuale la lecțiile de istorie*; *Opinii cu privire la funcționalitatea cabinetelor de științe sociale* (exprimate de multe cadre didactice); P. Tincu, *Model de dulap pentru păstrarea mijloacelor audio-vizuale în cabinetul de științe sociale*; E. Bucșa, *Rolul directorului școlii în sprijinirea și orientarea dotării cabinetului de științe sociale*; P. Manta, *Monografia școlii — o lucrare ce se poate realiza de profesorul de istorie*.

Din marea bogăție a culegerii, relevăm cîteva interesante modalități de lucru la cursul de istorie. O lecție de recapitulare finală la cl. VIII („P.C.R. — continuator al tradițiilor revoluționare, al mișcării socialiste, conducător al poporului român pe drumul construirii socialismului” — 2 ore) a fost desfășurată de prof. V. Crișan pe baza consultării de către elevi a unor fragmente din programele pașoptiste, din programul P.S.D.M.R. de la 1893, din documentele P.C.R. referitoare la faurirea societății socialiste multilateral dezvoltate; planul discuțiilor — realizat pe baza propunerilor elevilor —

⁶ *Metodiceskoe posobie po novoi istorii dlia ucitelei srednei shkoli (1640—1870)*. Sub red. A. V. Efimov, I, Moskva, „Prosveșcenie”, 1970.

⁷ *Opinii. Culegere de materiale cu caracter metodic. Șt. Sociale-istorie*. Coord.: D. Gîndilă, V. Cîmpeanu, Sibiu, 1973 (Insp. șc. județean, Sind. învăț., Casa corp. did.), III + 80 f., în —4°.

a cuprins chestiuni de problematizare (V. Câmpeanu, f. 12-13). Atrage atenția importanta acțiune de punere la contribuție a arhivelor locale pentru pregătirea și desfășurarea lecțiilor (Gh. Ruga, f. 33-37). Este de tot interesul experimentarea unor teste docimologice (T. Turcu, f. 46-49), care urmăresc creșterea interesului pentru orele de istorie și obișnuirea elevilor cu însușirea logică a noilor cunoștințe. Se expune o prețioasă experiență asupra desfășurării lecției de recapitulare parțială, utilizându-se activitatea pe grupe a elevilor: fiecare grupă este alcătuită din 6 elevi, având rezultate diverse la învățătură (foarte bune, mijlocii și slabe); planul lecției s-a comunicat în ora anterioară; 10—15' ale noii lecții, fiecare grupă (cu sprijinul profesoarei) studiază materiale referitoare la una dintre problemele lecției; 35—40' au loc dezbateri (S. Chircă, f. 52—54). Lecția „Răscoala iobagilor din Transilvania sub conducerea lui Horea, Cloșca și Crișan” (cl. VIII) a fost desfășurată pe baza diafilmului, a studiului individual de către elevi a unor fragmente din manual, precum și a atragerii ample a copiilor în dialog (Gh. Tecioiu, f. 59—61). O prezentare avizată a folosirii mijloacelor audio-vizuale (M. Schneider, f. 65—66) demonstrează că și în condițiile unei minime dotări tehnice — inclusiv într-o școală sătească — se poate realiza cu succes modernizarea. Concluzia este amplu argumentată și de directorul Școlii generale nr. 3 din Cislădie (E. Bucșa, f. 76-78). Secretarul Filialei Sibiu a Societății de științe istorice prezintă un plan și un cald îndemn de realizare a monografiilor de școli (P. Manta, f. 78-80). Modelul sibian de dulap pentru păstrarea mijloacelor audio-vizuale în cabinet (P. Tincu, f. 71-75) este de coroborat cu cel timișorean pentru planșe și alte materiale didactice⁸, precum și cu cel bucureștean pentru păstrarea diafilmelor și diazpozitivelor⁹.

Buletinul de la Sibiu este prețios, inițiatorii unei culegeri special dedicate științelor sociale meritând toate elogiile. Va fi util desigur ca în volumele ulterioare să se insereze și contribuții istoriografice ale cadrelor didactice din județ, precum și ale altor cercetători locali.

La încheierea rîndurilor de față adăugăm și dorința de a acorda și pe viitor atenția meritată lucrărilor județene atît prin valorificarea unor materiale incluse în ele, cît și prin prezentarea altor publicații.

LOUIS ROMAN

⁸ Școala și catedra. Culegere de studii, note și referate. Buletin informativ, Timișoara, nr. 3, 1973 (Insp. șc. al jud. Timiș, Casa corp. did., Sind. învăț.), p. 122—123.

⁹ Tehnologia predării în laboratoare, cabinete și ateliere școlare. Coord.: I. Dragu, București, E.D.P., 1973, p. 18.

Bibliografie

BIBLIOGRAFIE ISTORICĂ TEMATICĂ *

Ca urmare a sugestiilor și propunerilor primite din partea unor profesori la cursurile de vară organizate de S.S.I. și a unor convorbiri avute cu membrii colegiului de redacție privind materialele noi care ar putea să vină în sprijinul muncii la catedră și a pregătirii lucrărilor de grad, dăm mai jos o bibliografie istorică, tematică selectivă pentru câteva lecții prevăzute în programa analitică a școlii de cultură generală de 10 ani și a liceului de cultură generală.

În acest scop sînt inserate lucrări considerate a fi esențiale, tema respectivă conținînd problemele de bază. Titlurile sînt prezentate în ordinea cronologică a apariției. În ceea ce privește lucrările care nu se găsesc în bibliotecile școlilor sau orășenești, am menționat prezența lor la Biblioteca Academiei R. S. România din București, cu indicarea cotei (B.A.). Desigur, prin această măsură vor fi avantajați, în primul rînd, profesorii din Capitală.

În numerele viitoare vom continua publicarea bibliografiei tematice și pentru alte lecții. Așteptăm din partea colegilor și cititorilor noștri noi sugestii și propuneri.

Lecția : PARTICIPAREA ROMÂNIEI LA RĂZBOIUL ANTIFASCIST

Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 2, București, 1968, Ed. Politică, p. 500, 508 ; vol. 4, București, 1970, Ed. Politică, p. 250, 486 ; vol. 5, București, 1971, Ed. Politică, p. 801, 856, 868—869 ; vol. 6, București, 1972, p. 347—348.

V. A. Anescu, *Efortul economic al poporului român în războiul antihitlerist*, București, Ed. Militară, 1964.

* * * *Armata română în războiul antihitlerist*. Culegere de articole, București, 1965, Ed. Politică, p. 151—252, 257—357 (campania din Ungaria), 370—549 (campania din Cehoslovacia).

* * * *Contribuția României la victoria asupra fascismului*, București, Ed. Politică, 1965, p. 79—84, 84—85 (campania din Ungaria), 86—91 (campania din Cehoslovacia).

* * * *România în războiul antihitlerist, 23 August 1944 — 9 mai 1945*, București, Ed. Politică, 1966, p. 151—346, 475—483, 497, 503, 512, 519, 521.

---

* Lista de abrevieri : A.I. = „Anale de Istorie“ ; L.C. = „Lupta de clasă“ ; M.I. = „Magazin istoric“ ; P.E. = „Probleme economice“ ; S = „Studii. Revista de istorie“.

- E. Bantea, C. Nicolae, Gh. Zaharia, *August 1944 — mai 1945*, București, Ed. Militară, 1969, p. 111—206, 213—267 (campania din Ungaria), 271—367 (campania din Cehoslovacia).
- Gh. Romanescu, L. Loghin, *Cronica participării armatei române la războiul anti-hitlerist*, București, Ed. Militară, 1970, p. 32—89, 89—167 (campania din Ungaria), 167—285 (campania din Cehoslovacia).
- * * * *9 mai 1945—1970*, București, Ed. Militară, 1970, p. 66—264.
- * * * *Pentru eliberarea patriei* (Documente extrase din presă, memorii cu privire la lupta poporului român pentru eliberarea patriei de sub jugul fascist), București, Ed. Militară, 1970.
- Gh. Zaharia, B. Ilie, M. Tălăngescu, Gh. David, C. Mîndru, *În numele libertății și prieteniei* (Documente, extrase din presă și amintiri despre participarea României la eliberarea Ungariei de sub jugul fascist. Oct. 1944 — ianuarie 1945), București, Ed. Militară, 1970.
- Gh. Zaharia, D. Tuțu, P. Gavrilesco, M. Dogaru, C. Mîndru, *În numele libertății și prieteniei* (Documente, extrase din presă, și amintiri despre participarea României la eliberarea Cehoslovaciei de sub jugul fascist, 18 dec. 1944—12 mai 1945) București, Ed. Militară, 1970.
- * * * *Marea conflagrație a secolului XX*, București, Ed. Politică, 1971, p. 411—412, 438—451, 501—507.
- L. Banyai, *Pe făgașul tradițiilor frățești*, București, Ed. Politică, 1971, p. 259—265.
- * * * *August '44*, Culegere de studii, București, Ed. Politică, 1971, p. 214—217.
- * * * *Istorie militară românească*, Culegere de lectii, București, Ed. Militară, 1973, p. 322—385, însoțită și de o bogată bibliografie.
- C. Nicolae, P. Ilie, *Armata română pe drum de luptă și victorii*, București, Ed. Militară, 1973, p. 69—168.

Lecția : DESFĂȘURAREA REVOLUȚIEI POPULARE PÎNĂ LA PROCLAMAREA REPUBLICII

- Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 1, București, Ed. Politică, 1968, pag. 382—385, vol. 5, Ed. politică 1971 p. 639—691, 869.; vol. 7, Ed. Politică, 1973, p. 222—223, 954—960
- * * * *20 de ani de la Conferința națională a P.C.R. din octombrie 1945*, în A.I. 5/1965, p. 3—12.
- Gh. Tuțu, *Înfringerea de către forțele revoluționare a acțiunilor antidemocratice și anti-guvernamentale întreprinse de partidele politice reacționare și monarhie*, (aug. 1945—ianuarie 1946), în S. 6/1967, p. 1093—1114.
- * * * *Documente cu privire la politica agrară a Partidului Muncitoresc Român*, București, 1965, Ed. Politică, 622 p. (cuprinde documente din anii 1945—1965).
- Gr. Comartin, *Pregătirea premiselor economice pentru trecerea la construirea socialismului (1944—1947)*, în P.E. 12/1967, p. 62—73.
- P. Nichita, M. Popescu, *Transformarea agrară în România în anii 1944—1947*, în A.I. 1/1969, p. 16—30.
- Gh. Tuțu, *Partidele politice democratice din România în perioada de după 23 August 1944*, în A.I. 6/1969, p. 3—18.

- C. Niri, *Lupta pentru unitatea politică și organizatorică a clasei muncitoare din România 1944—1948*, în L.C. 2/1971, p. 49—56.
- M. Fătu, *Un vot decisiv (noiembrie 1946)*, București, Ed. Politică 1972, 237 p.
- M. Fătu, *Sfârșit fără glorie. Partidul național țărănesc (Maniu) și Partidul național liberal (Brătianu)*, în anii 1944—1947, București, Ed. Științifică, 1972, 430 p.
- * * * P.C.R. — conducătorul revoluției democrat-populare 1944—1947, în A.I. 2/1972, p. 97—123.
- V. Liveanu, *Partidul Comunist Român și monarhia (1944—1947)*, în S. 6/1972, p. 1229—1255.

Lecția : REVOLUȚIA DIN ȚĂRILE DE JOS

- H. Hauser, *La prépondérance espagnole (1559—1660)*, Paris 1933, Colecția *Peuples et civilisations*, vol. IX, vezi cap. *La naissance des Provinces Unies (1576—1583)*, p. 113—120. (B.A. II 129481).
- R. Avermaete, *Guillaume le Taciturne 1533—1584*, Paris, 1939, 255 p. (B.A. II. 490340).
- Ed. Préclin, V. L. Tapié, *Le XVII-e siècle. Monarchies centralisées (1610—1715)*, Paris, 1949, Colecția „Clio”, vezi cap. II *Les Provinces Unies*, p. 40—65, (B.A. I. 237 009).
- H. See, Ar. Rebillon, Ed. Préclin, *Le XVI-e siècle*, Paris, 1950, Colecția „Clio”, vezi cap. XVIII *La revolte des Pays Bas*, p. 393—415. (B.A. I. 239 480).
- A. N. Cistozvonov, *Mișcările țărănești în perioada revoluției din Țările de Jos*, în „Analele româno-sovietice”, seria istorie, 4/1954, p. 29—58.
- S. D. Skazkin, A. S. Samoilo, A. N. Cistozvonov, *Istoria evului mediu*, vol. II, 1956, vezi cap. XXXII *Revoluția burgheză din Țările de Jos. Olanda în prima jumătate a sec. XVII*, p. 164—236, (B.A. II. 363534).
- Roland Mousnier, *Les XVI-e et XVIII-e siècles. Les progrès de la civilisation européenne et le déclin de l'orient (1492—1715)*, Paris, 1956, Colecția „Histoire générale des civilisations”, vol. IV, vezi cap. *Les monarchies tempérées et les républiques bourgeoises*, p. 104—200 ; *La crise du siècle*, p. 145—169, (B.A. II 341371).
- C. Mureșan, *Focul ocrotit de ape, Revoluția burgheză din Țările de Jos*, București, Ed. Științifică, 1960, 176 p.
- Michel Richard, *Wilhelm Taciturnul*, în M.I. 11/1971, p. 65—72.
- Radu Manolescu, *Revoluția burgheză din Țările de Jos*, în vol. *Prelegeri de istorie universală medievală*, III, București, 1973, p. 287 ; 297.

Lecția : DEZVOLTAREA CULTURII UNIVERSALE 1871—1917

- * * * *Scurtă istorie a artelor plastice în R.P.R.*, vol. II, *Secolul XIX*. București, Ed. Academiei, 1958, vezi p. 141—231 : *Arta în epoca războiului pentru independență și în ultimile două decenii ale sec. XIX*.
- I. P. Maghidovici, *Istoria descoperirilor geografice*, București, Ed. Științifică, 1959, vezi cap. : 80, p. 718—730, cap. : 90 p. 799—810.
- Ed. de Tunk, *Histoire universelle de la littérature*, Zurich, Paris, 1961, vezi vol. III, p. 179—508, *Ultimul secol al timpurilor moderne*.

- D. Bernal, *Știința în istoria societății*, București, Ed. Politică, 1964, vezi cap. 9—12, p. 412—790.
- Vargu, I. Ștefănescu, Fl. Georgescu, V. Iliuț, *Curs de istoria muzicii universale, secolele XIX și XX*, 5 vol., București, 1965—1969, (B.A. III. 550164).
- * * *Istoria artelor plastice în România*, București, Ed. Meridiane, 1968, 459 p.
- * * *Istoria ilustrată a picturii. De la arta rupestră la arta abstractă*, București, Ed. Meridiane, 1969, 328 p.
- ie Faure, *Istoria artei*, București, Ed. Meridiane, 1970, vezi vol. 5, *Artă modernă. Romanticismul și materialismul*, p. 21—162, Geneza contemporană 163—262.
- aston Baty, René Chavance, *Viața artei teatrale de la începuturi până în zilele noastre*, București, Ed. Meridiane, 1969, 236 p.
- ito Pandolfi, *Istoria teatrului universal*, București, Ed. Meridiane, 1971 ; vezi vol. III, *Știința spectacolului*, p. 187—270, *Comedia modernă*, p. 301—355 ; vol. IV *Investigația socială*, p. 7—98.
- * * *Istoria teatrului în România*, vol. II, 1849—1918, București, Ed. Academiei, 1971, 567 p.
- * * *Istoria generală a științei*, vol. III. *Știința contemporană, secolul XIX*, București, Ed. Științifică, 1972.
- ct. Gheorghiu, Silvia Cucu, *Istoria teatrului universal*, vol. II, București, 1966, Ed. Didactică și pedagogică, vezi partea V, *Teatrul occidental modern de la Comuna din Paris la cel de-al doilea război mondial*, p. 281—452 ; lucrarea cuprinde un tabel sinoptic „Principalele date din istoria teatrului, p. 455—491.

CONSTANTIN ȘERBAN și VICTORIA ȘERBAN

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ A METODICII PREDĂRII ISTORIEI * (1973)

Metodica predării istoriei (Lucrări cu caracter general)

- Almaş, Dumitru, *Istoria şi spiritul socialismului*, în „E. S.”, LIII, 1/1973, p. 28—30.
- * * * Cu Constantin C. Giurescu : *Istoria nu e o simplă disciplină, ci un mod de a concepe realitatea*, în „Vatra”, III, Seria nouă, 7(28)/1973, iulie, p. 14.
- Dobrescu, Paul, *Cum răspund disciplinele sociale la cerinţele integrării învăţământului cu producţia ?*, în „S”, XLII, 9594/1973, august 8, p. 6.
- Florescu, Iulia, Văiteanu, Viorica, *Istoria — componentă esenţială a învăţământului*, în „E.S.”, LIII, 10/1973, p. 59—60.
- Georgescu, Titu, *Cunoaşterea istoriei şi conştiinţa socialistă*, în „E.S.”, LIII, 18/1973, p. 15—18.
- Goliat, Ion, *Responsabilitatea ştiinţelor sociale*, în „E.S.”, LIII, 3/1973, p. 32—34.
- * * * *Istoria anilor noştri este istorie !* în „E.S.”, LIII, 6/1973, p. 25, (Răspund : Mircea Muşat, Gheorghe I. Bodea, Robert Deutsch, Aurel Loghin, William Marin, Titu Georgescu).
- Ionescu, Cristian, *Cercetarea ştiinţifică, instrument de perfecţionare a activităţii educative*, în „S.T.”, XXIX, S II, 7631/1973, decembrie 1, p. 6.
- * * * *Învăţământul în concordanţă cu cerinţele societăţii*, în „Familia” S.V., an 6 (91)/1973, iunie, p. 1.
- Muşat, Mircea, *Istorie şi contemporaneitate*, în „E.S.”, LIII, 6/1973, p. 25.
- Niculescu Mizil, Paul, *Probleme actuale ale dezvoltării şi perfecţionării învăţământului*, în „E.S.”, LIII, 16/1973, p. 16—22.
- Pop, Traian, *O etapă în dezvoltarea şcolii româneşti*, în „R.P.”, XXII, 9/1973, septembrie, p. 5—10.
- Popa, Valdemar, *Ştiinţele sociale în prima treaptă a liceului*, în „E.S.”, LIII, 18/1973, p. 33—34.
- Popescu, Hristache, *Posibilităţi insuficient valorificate ale cercetării în învăţământ*, în „E.S.”, 5/1973, p. 36—37.
- Preda, Vasile, *Semnificaţia inovaţiei în învăţământ*, în „T.Şc.”, III, 115/1973, octombrie 27, p. 10.

Abrevieri : „A.U.B.” = Analele Universităţii Bucureşti ; C : = Contemporanul ; „E.S.” = Era Socialistă ; „R.L.” = România liberă ; „R.P.” = Revista de pedagogie ; „S” = Scnteia ; „S.A.I.” = Studii şi articole de istorie ; „S.T.” = Scnteia Tineretului ; „T.Şc” = Tribuna şcolii.

- Radu, Ion, T., *Învățământul general obligatoriu de 10 ani, bază de cultură pentru întregul tineret*, în „R.P.”, 9/1973, septembrie, p. 11.
- Stoian, Stanciu, *Unele trăsături de bază ale pedagogiei române moderne*, în „R.P.”, XXII, 11/1973, noiembrie, p. 84—89.
- Șerban, O., Grigoriu, B., *Subiect și obiect în actul pedagogic*, în „R.P.”, XXII, 9/1973, septembrie, p. 42—48.
- Tatu, Horațiu, *Științele sociale în liceul de cultură generală*, în „E.S.”, LIII, 4/1973, p. 37.

Planuri de învățământ și programe școlare

- Bunescu, Vasile, *Perfecționarea învățământului prin modernizarea și descongestionarea planurilor, programelor și manualelor școlare*, în „R.P.”, XXII, 10/1973, octombrie, p. 5—10.
- Hațegan, Ioan, *Perfecționarea programelor de învățământ*, în „E.S.”, LIII, 10/1973, p. 46—47.
- * * * *În dezbatere. Proiectul tematicilor orientative ale programelor de istorie*, în „T.Șc.”, III, 113/1973, octombrie 13, 114/1973, octombrie 20, p. 1, 2.

Manuale și cursuri de istorie

- Constantinescu, C. R., *O lume care nu spune nimic: Ilustrația manualului școlar*, în „S.T.”, XXIX, S. II, 7587/1973, octombrie 11, p. 1, 4.
- Dobrescu, Paul, *Manualele de științe sociale în confruntări cu cerințele formării gândirii politice a elevilor*, în „S.”, XLII, 9525/1973, mai 31, p. 4.
- Fodor, Octavian, *Argumentele cărții universitare*, în „S.”, XLII, 9503/1973, mai 9, p. 4.
- Paul, Gustav, *Procedee de activizare a elevilor prin munca cu cartea la clasele mici*, în „R.P.”, XXII, 10/1973, octombrie, p. 73—82.
- Tudor, C., Olaru, C., *Unele considerații cu privire la modernizarea muncii cu manualul*, în *Din activitatea școlii Doljului*, Culegere de studii și cercetări, Craiova, 1973, p. 73—78.
- Vidrașcu, Marieta, *Adevărurile nu se descoperă doar cu definiția*, în „S. T.”, XXIX, S. II, 7618/1973, noiembrie 18.

Problematizarea la lecțiile de istorie

- Căliman, Tiberiu, *Ce este problematizarea?* în „Ateneu”, X, 7/108/1973, iulie, p. 15.
- Diaconescu, Ion, *Problematizarea în predarea istoriei*, în S.A.I.”, XXIII/1973, p. 59—66.
- Dumitru, Mia, *Problematizarea în predarea literaturii*, în „R.P.”, XXII, 10/1973 octombrie, p. 48—53.
- Oprea, Olga, *Instruirea prin problematizare și descoperire în clasele primare*, în „R.P.”, XXII, 10/1973, octombrie, p. 66—72.

Corelația intra- și interdisciplinară la istorie

- Barna, Vasile, *Aspecte ale corelării cunoștințelor de filozofie cu obiecte înrudite*, în „T.Șc.”, 118/1973, noiembrie 17, p. 1, 2.

- Berciu, Dumitru, *Arheologia în serviciul istoriei patriei*, în „E.S.“, LIII, 14/1973, p. 26—28.
- Herseni, Traian, *Sociologia geografică*, în „Familia“, S.V. an 9 (109), 6 (94)/1973, iunie, p. 4 și 7 (95)/1973, p. 4.
- Herseni, Traian, *Sociologie și psihologie*, în „Familia“, S. V., an 9 (109), 11 (94)/1973, noiembrie, p. 4.

Predarea istoriei în clasele I—IV

- Georgescu-Boștină, Maria, *Cîteva observații privind predarea istoriei la clasele mici (I—IV)*, în „S.A.I.“, XXIII/1973, p. 43—47.
- Fetescu, Vasile, *Modalități de cunoaștere a unor particularități ale memoriei elevilor de clasa a IV-a*, în „R.P.“, XXII, 7—8/1973, p. 180—186.

Predarea istoriei universale

- * * * *Proiect. Tematica de istorie universală pentru învățămîntul seral. Anul școlar 1974—1975*, în „T. Șc.“, III, 112/1973, p. 3

Predarea istoriei antice

- Iordănescu, Aurel, *Solon despre reformele sale*, în „S.A.I.“, XXIII/1973, p. 73—77.
- Iordănescu, Aurel, *Sfîrșitul lui Decebal*, în „S.A.I.“, XXIII/1973, p. 78—81.

Predarea istoriei evului mediu

- Iordănescu, Aurel, *Formarea statului feudal independent Țara Moldovei (anul IV)*, în „S.A.I.“, XXIII/1973, p. 85—91.
- Șerban, Victoria, *O chartă de eliberare urbană în evul mediu, (1127)*, în „S.A.I.“, XXIII/1973, p. 82—84.

Predarea istoriei moderne și contemporane

- Almaș, Dumitru, *Eliberarea popoarelor din America Latină (1810—1826)*, în „S.A.I.“, XXIII/1973 p. 30—35.
- Almaș, Dumitru, *Declarația drepturilor omului și ale cetățeanului*, în „S.A.I.“, XXIII/1973, p. 92—94.
- Bumbac, Augustin, *Inchegarea națiunilor africane*, în „E.S.“, LIII, 15/1973, p. 50—52.
- Georgescu, M., *Manifestul comunist*, în „R.L.“, VI, 10/1973, martie 8, p. 16—17.
- Văiteanu, Viorica, *Anglia între anii 1815—1848 (cl. a VII-a)*, în „S.A.I.“, XXIII/1973, p. 106—109.

Predarea istoriei României

- Almaș, Dumitru, *Lupta pentru apărarea independenței și a ființei naționale a poporului român. Tradiții de luptă comună a poporului român și a naționalităților conlocuitoare pentru libertate și progres social-politic pînă la 1848*, în „Anale de istorie“, XIX, 5/1973, p. 101—107.

- Boșneag, Ioana, *Formarea statelor feudale independente Țara Românească și Moldova* (cl. a VIII-a), în „S.A.I.”, XXIII/1973, p. 102—105.
- Faur, Viorel, *Keith Hitchins despre Istoria românilor*, în „Familia”, S.V., an 9(109), 8(96)/1973, august, p. 15.
- Giurescu, C. C., *Rolul dacilor în formarea poporului român*, în „Ramuri”, 9(III)/1973, octombrie 15, p. 6.
- Iordănescu, Aurel, *Lecție introductivă la cursul de istoria României (anul IV)*, în „S.A.I.”, XXIII/1973, p. 98—101.
- Liveanu, V., *Cu privire la istoriografia marxistă din România între cele două războaie mondiale*, în „E.S.”, XIII, 16/1973, p. 41—42.
- Pascu, Ștefan, *Legături și trăsături de unitate ale revoluției de la 1848 în țările române*, în „Anale de istorie”, XIX, 2/1973, p. 61—73.
- Șendrulescu, Ion, Gh., *Proclamația de la Padeș*, în „S.A.I.”, XXIII/1973, p. 95—97.
- Tudoran, Georgeta, *Probleme ale mișcării socialiste în unele lucrări de istorie a României*, în „E.S.”, LIII, 8/1973, p. 52—53.

Formarea noțiunilor de istorie și a concepției științifice prin predarea istoriei

- Florian, Radu, *Considerații privind societatea socialistă și evoluția ei*, în „E.S.”, LIII, 7/1973, p. 27—31.
- Stoleru Constantinescu, Paula, *Direcții noi de abordare teoretică și practică în psihologia învățării*, în „A.U.B.”, XXII/1973, p. 171—194.
- * * * *Timpul și spațiul — forme fundamentale de existență a materiei* (Lecția a XXII-a de filozofie pentru anul III liceu), în „T.Șc.”, III, 123/1973, decembrie 22, p. 7—8.
- Zaharescu, Vladimir, *Cu privire la dialectica generalului și particularului în revoluția și construcția socialistă*, în „Anale de istorie”, XIX, 2/1973, p. 110—136.

Educația comunistă prin lecțiile de istorie

(Lucrări cu caracter general)

- * * * *Activitatea cultural-educativă în fața cerințelor reclamate de făurirea societății socialiste multilateral dezvoltate*, în „Familia”, S.V., an 9(109), nr. 6(94), 1973, iunie, p. 5, 16.
- * * * *Dezbateri. Funcția educativă civică a istoriei* (III), în „Anale de istorie”, XIX, 5/1973, p. 80—98.

Educația ideologico-politică și moral-cetățenească prin lecțiile de istorie

- * * * *Combativitatea revoluționară — trăsătură definitorie a comuniștilor, obiectiv major al propagandei de partid*, în „S.”, XLIII, 9657/1973, octombrie 11, p. 1, 4.
- * * * *Forme și modalități de realizare a educației politico-ideologice a tineretului*, în „S.T.”, XXIX, S. II, 7569/1973, septembrie 20, p. 5.
- Golianu, Al., *Atitudini și valori morale*, în „E.S.”, LIII, 14/1973, p. 23—31.
- * * * *Lărgirea continuă a orizontului politic-ideologic al tuturor comuniștilor*, în „S.”, XLIII, 9641/1973, septembrie 25, p. 1, 4.
- Lupu, N. Z., *Partinitate și obiectivitate în știința istoriei*, în „Anale de istorie”, XIX, 1/1973, p. 79—92.

- Rebedeu, Ion, *Spirit militant și combativitate în predarea științelor sociale*, în „E.S.”, LIII, 2/1973, p. 38, 40.
- Stoica, Stelian, *Principiile moralei comuniste în lumina proiectului de norme ale vieții și muncii comuniștilor*, în „E.S.”, LIII, 2/1973, p. 35—37.
- Vasilescu, Adrian, *Valorile morale ale socialismului*, în „S.T.”, XXIX, S. II, 7624/1973, noiembrie 23, p. 2.

Educația ateist-științifică prin lecțiile de istorie

- Achim, Silviu, *Convingerile ateist-științifice — parte integrantă a conștiinței socialiste*, în „S.”, XLIII, 9666/1973, octombrie 20, p. 4.
1/1973, p. 31—33.
- Chețan, Octavian, *Literatura ateistă în fața exigențelor științifice*, în „E.S.”, LIII, 1/1973, p. 31—33.
- Cornescu, Grigore, *Educația ateist-științifică*, în „Ateneu”, X, 11(112)/1973, noiembrie p. 17.
- Crișan, Andrei, *Probleme teoretice ale ateismului*, în „E.S.”, LIII 15/1973, p. 59.
- Ginju, Traian, *Originea și esența religiei*, în „S.T.”, 7621, noiembrie 20, p. 4.
- Ianczi, Ion, *Cultură și religie*, în „E.S.”, LIII, 10/1973, p. 52—53.
- Popescu, Neveanu, Paul, *Religia ca fenomen de înstrăinare spirituală*, în „R.P.”, XXII, 11/1973, noiembrie, p. 19—25.
- Wald, Henri, *Ateismul*, în „Familia”, S.V., nr. 5(93)/1973, mai, p. 15.
- Tache, Aurelian, *Materialismul dialectic și istoric — fundamentul teoretic și metodologic al ateismului militant*, în „S.T.”, II, 7591/1973, octombrie 16, p. 4.

Educația patriotismului și a internaționalismului socialist prin lecțiile de istorie

- Grozea, Traian, *Apărarea națională. Concept. Principii*, în „E.S.”, LIII, 4/1973, p. 14—17.
- Sida, Andrei, *Nașterea și democrația socialistă*, în „E.S.”, LIII, 20/1973, p. 14—16.
- Văideanu, G., *Patriotismul — un mod superior de a simți și a acționa*, în *Din viața școlii Doljului*. Culegere de studii și cercetări, Craiova, 1973, p. 5—7.
- Voicu, Ion, *Suveranitatea națională și doctrina dreptului internațional*, în „E.S.”, LIII, 18/1973, p. 41—45.

Educația în spiritul păcii și al colaborării între popoare

- Mitescu, Constantin, *Profunde mutații și schimbări în direcția destinderii, colaborării și păcii*, în „E.S.”, LIII, 14/1973, p. 12, 15.
- Moarcăș, Mircea, *Conferința europeană pentru securitate și cooperare*, în „E.S.”, LIII, 15/1973, p. 15—17.
- Popa, Atanasie, *Popoarele Europei își exprimă năzuința într-o lume a păcii și bunei înțelegeri*, în „Vatra”, 7(28)/1973, iulie, p. 3.

Educația estetică prin lecțiile de istorie

(Lucrări cu caracter general)

- Crețu Iulian, *Frumosul este o sarcină politică*, în „Ateneu”, X, 11(112)/1973, p. 15.
- Mașek, Victor, Ernest, *Educația estetică — angajare socială*, în „C”, 48 (1411) 1973, noiembrie 23, p. 2.

Moraru, Cornel, *Marxismul și estetica*, în „Vatra“, Seria nouă, III, 5(26)/1973, mai 20, p. 21.

Bibliografie a metodicii predării istoriei

Negru, Radu, *Angajare estetică — angajare socială*, în „Ateneu“, X, 11(112)/1973, noiembrie, p. 14.

Read, Herbert., *Conceptul de artă* (Traducere de Daniel Prelici), în „Amfiteatru“, VIII, 8(32)/1973, august, p. 30—31.

Văideanu, G., *Educația estetică și modernizarea învățămîntului*, în „Ateneu“, X, 11(112)/1973, noiembrie, p. 15.

Pregătirea profesională a profesorului de istorie

Angelescu, Dumitru, *Perfecționarea cadrelor didactice*, în „E.S.“, LIII, 15/1973, p. 60.

Bîrsănescu, Ștefan, *Pregătirea cadrelor didactice în concordanță cu orientarea generală a școlii noastre*, în „S“, XLIII, 9671/1973, octombrie 25, p. 4.

Bulgaru, Mircea, *Modernizarea omului de la catedră*, în „E.S.“, LIII, 11/1973, p. 42—44.

Ionescu, Dumitru, P., *Indrumări metodice privind elaborarea lucrărilor pentru obținerea gradelor didactice*, în „S.A.I.“, XXIII/1973, p. 67—72.

Munteanu, George, *Inerții în elaborarea instrumentelor de muncă independentă*, în „E.S.“, LIII, 16/1973, p. 30—41.

Muster, Dumitru, *Sistemul de perfecționare a cadrelor didactice*, în „T.Șc.“, III, 112/1973, p. 5.

Rutian, Adrian, *Cercetarea științifică fundamentală* (II), în „Astra“, VIII, 11/1973, noiembrie, p. 15.

Roman, Louis, *Orientarea muncii profesorilor de istorie de către documentele Plenarei C.C. al P.C.R. din iunie 1973*, în „S.A.I.“, XXIII/1973, p. I—V.

Silard, Andrei, *Cercetarea științifică în raport cu obiectivele dezvoltării sociale*, în „E.S.“, LIII, 8/1973, p. 33—35.

Stoica, Ion, *Modernizarea sistemului de informare științifică*, în „E.S.“, LIII, 6/1973, p. 33—35.

Lecția de istorie

(Lucrări cu caracter general)

Bărbulescu, Georgeta, *Priorități. Cum realizăm o lecție modernă?* în „T.Șc.“, III, 121/1973, decembrie 8, p. 3.

Pogăceanu, Cornel, *Lecții de istorie. Lecții de patriotism și educație comunistă*, în „Vatra“, seria nouă, III, 6(27) iunie 1973, p. 12—13 (Anchetă).

Stoica, Dumitru, *Cîteva repere în optimizarea lecțiilor*, în *Din viața școlii Doljului*. Culegere de studii și cercetări. Craiova, 1973 (pentru istorie: Ștefănescu Eugenia), p. 61—65.

Ștefănescu, Costin, Ghivirigă, Luminița, *Unele aspecte ale modernizării lecției*, în „Din viața școlii Doljului“. Culegere de studii și cercetări, Craiova, 1973, p. 8—24.

Lecția de recapitulare

Radu, Elisabeta, *Mai multe ore afectate recapitulării*, în „T.Șc.”, 119/1973, noiembrie 29, p. 4.

Lecția la muzeu

Achim, Silviu, *Muzeul de istorie — mai activ integrat muncii de educație socialistă*, în „S.”, XLIII, 9643/1973, septembrie 27, p. 4.

Gingu, Traian, *Prestigios centru de educație comunistă* (25 de ani de la înființarea Muzeului de istorie a partidului comunist, a mișcării revoluționare și democratice din România, în „S.T.”, XXIX S. II, 7484/1973 iunie 12, p. 1, 4.

Arionia, Maria, *Sesiune pe tema: Cercetarea științifică muzeistică și contribuția sa la cunoașterea istoriei patriei, a mișcării muncitorești, a partidului comunist*, în „Anale de istorie”, XIX, 4/1973, p. 163—166.

Metode și procedee folosite în predarea istoriei (Lucrări cu caracter general)

Ghivirigă, Luminița *Creșterea ponderii metodelor active în procesul de predare-învățare*, în „R.P.”, XXII, 9/1973, septembrie, p. 19—27.

Orghidan, Ion, *Metoda istorică și metoda logică în sistemul de referință al științelor istorice*, în „R.P.”, XXII, 9/1973, septembrie, p. 95—100.

Povestirea, compunerea, explicația la lecțiile de istorie

Iordănescu, Aurel, *Explicația la lecția de istorie*, în „S.A.I.”, XXIII/1973, p. 48—58.

Dicționare

Constantinescu, Alexandru, *Dărilor în secolele XIV—XVI în țările române*, în „S.A.I.”, XXIII/1973, p. 110—118.

Diafilmul, diapozitivul și filmul la lecțiile de istorie

Ceacalopol, Gloria, *Filmul didactic în lecțiile de istorie*, în „T.Șc.”, 121/1973, decembrie 8, p. 4.

Schneider, Mihail, *Mijloace audio-vizuale în lecțiile de istorie*, în „T.Șc.”, 120/1973, decembrie 1, p. 3.

Cabinetul de științe sociale, de istorie

Ana, Dumitru, Mihăilă, Ioan, *Optimizarea activității în cabinetul școlar*, în „T.Șc.”, III, 116/1973, noiembrie 3, p. 6.

Barbu, Al. I., *Cabinetul de științe sociale văzut de principalii săi beneficiari. Elevii*, în „Astra”, VIII, 7(86)/1973, iulie, p. 16.

Bărbulescu, Gabriela, Clătici, Olivia, *Cabinetul de științe sociale, laborator al perfecționării activității politico-educative în școli și facultăți*, în „S.”, XLIII, 9688/1973, noiembrie 11, p. 4.

- Mazareț, Mihai, *Cabinetul de științe sociale. Funcționalitatea cabinetelor de științe sociale*, în „E.S.”, LIII, 5/1973, p. 59.
- Predescu, Stela, *Cabinetul de specialitate. Interviu cu prof. Livia Dascălu*, în „T.Șc.”, III, 112/1973, p. 3.

Folosirea istoriei locale la lecțiile de istorie

- Cerghit, Tiberiu, *Elemente de istorie locală în predare*, în „T.Șc.”, III, 123/1973, decembrie 22, p. 2 (Supliment Științe sociale).
- Gavrilovschi, Victor, *Pornind de la trecutul și prezentul orașului*, în „T.Șc.”, III, 123/1973, decembrie 22, p. 1, 2.
- Munteanu, N. G., *Contribuții valoroase în lucrări de istorie locală*, în „Anale de istorie”, XIX, 5/1973, p. 108—113.

BIBLIOGRAFIE

- Dinu, Constantin, *Bibliografie selectivă a metodicii predării istoriei (1972—1973)*, în „S.A.I.”, XXIII/1973, p. 119—125.
- Șerban, Constantin, Șerban, Victoria, *Cărți de istorie apărute peste hotare (1971—1972)*, în „S.A.I.”, XXIII/1973, p. 119—125.

CONSTANTIN DINU

Calendar istoric

Aprilie

- 1 S-a născut Otto von Bismark, om politic german (1815).
In U.R.S.S. s-a trecut la ziua de lucru de 6 și 7 ore (1958).
- 2 S-a născut Tiberiu Brediceanu, compozitor român (1877).
- 4 A murit M. V. Lomonosov, om de știință rus (1765).
- 5 A fost tipărită prima carte în Ungaria : *Cronica Hungarorum* de A. Hess (1473).
7. Spania a renunțat la protectoratul său din nordul Marocului (1956).
- 8 A murit Gaetano Donizetti, compozitor italian (1848).
- 9 S-a născut Ch. Baudelaire, poet francez (1821).
- 10 A avut loc reforma agrară în Tunis (1938).
- 12 A murit Ch. R. Darwin, naturalist englez (1882).
- 13 A fost proclamată republica sovietică în Bavaria (1919).
- 14 A murit la Londra, G. F. Händel, compozitor german (1759).
- 15 S-a născut Axente Sever, revoluționar din Transilvania (1821).
S-a înființat U.T.C. din România, 1922.
- 16 S-a născut Anatole France, scriitor francez (1844).
- 17 S-a autodesființat Biroul informativ al Partidelor comuniste și muncitorești (1956).
- 18 Irlanda s-a proclamat republică independentă (1949).
Crearea „Comunității europene a Cărbunelui și Oțelului“ (1951).
- 19 A murit G. G. Byron, poet romantic englez (1824).
A început marea răsccoală antihitleristă din Varșovia (1943).
- 20 Prezentarea de către V. I. Lenin a „Tezelor din aprilie“ (1917).
- 22 S-a născut Immanuel Kant, filozof german (1724).
- 23 Proclamarea Regatului Hașemit al Iordaniei (1950).
- 24 S-a născut Theodor Pallady, pictor român (1871).
- 25 S-au născut : John Lilburne, pamfletar și om politic englez (1599) și G. Marconi, fizician și inventator italian (1874).
- 26 Crearea la Viena a Agenției Internaționale pentru Energie Atomică (1957).
- 27 A murit Antonio Gramsci, fondatorul P. C. Italian (1937).
- 28 A avut loc dieta de la Worms (1521).
S-a încheiat la Aix-les-Bains (Franța) Federația mondială a orașelor înfrățite (1957).
- 30 Crearea Frontului Unic Muncitoresc (F.U.M., 1944).

Mai

- 1 A murit D. L. Livingston, explorator britanic (1873).
Ziua internațională a oamenilor muncii din lumea întreagă.
- 4 În China au fost confiscate pământurile moșierilor (1946).
- 5 Crearea organizației politice Consiliul Europei, cu sediul la Strasbourg (1949).
- 7 S-au născut : J. Brahms, compozitor german (1833) și P. I. Ceaikovski, compozitor rus (1840) ; Rabindranath Tagore, scriitor, poet și compozitor indian (1861).
- 8 Înființarea Partidului Comunist Român (1921).
A fost inaugurat Muzeul de istorie al R. S. România (1972).
- 9 A fost proclamată independența României (1877).
S-a născut Șt. Foriș, militant de seamă al P.C.R. (1892).
- 10 S-a născut C. I. Rouget de l'Isle, compozitor francez, autor al imnului revoluționar Mar-seillaise (1760).
- 12 Stația automată sovietică „Luna 54” a atins suprafața Lunii (1965).
- 14 S-a născut pictorul român Marius Bunescu (1881).
Proclamarea oficială a statului Israel (1948).
- 15 S-a dat Magna Charta Libertatum în Anglia (1215).
- 16 A fost inaugurat sistemul hidroenergetic și de navigație Porțile de Fier (1972).
- 17 S-a născut Henri Barbusse, scriitor francez (1873).
Crearea Blocului Partidelor Democratice în România (1946).
- 20 S-a constituit Blocul politico-militar al Triplei Alianțe : Germania, Austro-Ungaria și Italia, 1882 ; În Peru s-a legiferat reforma agrară limitată (1964).
- 21 S-a încheiat tratatul anglo-francez de la Troyes (1420).
S-a născut Albrecht Dürer, pictor german (1471).
- 22 S-a născut la Leipzig Richard Wagner, compozitor german (1813).
- 23 A murit H. Ibsen, dramaturg norvegian (1906).
- 24 Anglia a adoptat principiul sistemului metric, hotărînd introducerea lui în timp de 10 ani (1965).
- 25 S-a născut I. Burckhardt, istoric elvețian (1818).
S-a născut Iosif Broz Tito, președintele R.F.S. Jugoslavia (1892).
- 26 A murit Abd-el-Kader, conducător al luptei algerienilor împotriva colonialiștilor francezi (1883).
- 27 Au murit : N. Paganini, compozitor italian (1840) și Jawaharlal Pandit Nehru, om politic indian (1964).
S-au dezvelit în București busturile lui K. Marx și Fr. Engels (1971).
- 28 A murit la Salzburg W. A. Mozart, compozitor austriac (1791).
- 30 S-a născut M. A. Bakunin, revoluționar rus (1814).
A luat sfîrșit primul război balcanic (1913).
- 31 S-a născut W. Whitman, poet englez (1819).

Iunie

- 1 A murit I. Bogdan, istoric român (1919).
S-a născut M. I. Glinka, compozitor rus (1804).
- 2 Dr. Petru Groza a fost ales președinte al Prezidiului Marii Adunări Naționale (1952).
- 3 A murit G. Bizet, compozitor francez (1875).

- 4 A început Congresul general sindical din România, la Sibiu (1922).
- 5 A început războiul israeliano-arab (1967), care a durat 5 zile.
- 6 A murit la Stupca Ciprian Porumbescu, compozitor român (1883).
- 7 A murit V. G. Belinski, scriitor progresist rus (1848).
- 8 S-a născut R. A. Schumann, compozitor german (1810).
A murit Ch. Dickens, scriitor englez (1870).
- 10 S-au născut: G. Courbet, pictor francez (1819) și H. M. Stanley, explorator englez (1840).
- 11 A izbucnit la București revoluția burghezo-democratică (1848).
- 13/14 S-a constituit la București Comitetul militar care a pregătit insurecția națională antifascistă armată din România (1944).
- 14 A avut loc bătălia de la Naseby, încheiată cu victoria armatei parlamentului, în Anglia (1645); A murit Alex. Stamboliski, om politic bulgar (1923).
- 15 A murit Duiliu Zamfirescu, scriitor român (1922).
- 16 A fost executat de hitleriști, Marc Bloch, istoric francez (1944).
- 17 S-a născut C. F. Gounod, compozitor francez (1818).
- 18 S-a născut Gh. Dimitrov, secretar general al P.C. Bulgar (1882).
- 19 S-a născut Blaise Pascal, matematician, fizician și filozof francez (1623); Kuweit-ul s-a proclamat independent (1961).
20. Crearea Blocului Național Democrat (1944).
- 24 S-a născut Simon Bolivar (1783).
Crearea primelor gospodării colective în România (1949).
- 25 A izbucnit războiul în Coreea (1950) care a durat pînă la 27 iulie 1953.
- 26 A avut loc la Galați demonstrația oamenilor muncii împotriva războiului (1916), înăbușită în sînge de armata guvernului.
- 27 Inaugurarea primei centrale atomo-electrice din lume în U.R.S.S. (1954).
- 28 S-a născut J. J. Rousseau, filozof și pedagog francez (1712).
- 30 Au început lucrările Conferinței socialiste care a pus bazele Internaționalei socialiste (1951).

CONSTANTIN ȘERBAN

MOȘTENIREA LUI MIHAI VITEAZUL PENTRU INDEPENDENȚA ȘI UNITATE NAȚIONALĂ PÎNĂ LA INSTAURAREA REGIMULUI FANARIOT ȘI HABSBURGIC

MATEI D. VLAD

În secolul al XVII-lea, după căderea lui Mihai Viteazul, dominația otomană a continuat să se exercite asupra țărilor române, însă în forme atenuate, haraciul fiind cîteva decenii mult inferior cifrei din momentul izbucnirii războiului antiotoman (1594), aceasta datorită victoriilor militare românești, care au impus turcilor modificarea relațiilor în sens favorabil românilor.

În veacul al XVII-lea, începînd cu Radu Șerban în Țara Românească și cu Movileștii în Moldova, unii dintre domnitori au promovat o politică de independență față de Poartă, căutînd să obțină, ori de cîte ori li s-a ivit prilejul, eliberarea de sub jugul turcesc. Pe de altă parte, voievozii români au îndeplinit nu odată oficiul de mediatori în aplanarea conflictelor dintre turci și adversarii acestora.

Evoluția relațiilor țărilor române cu Poarta în această perioadă nu poate fi însă desprinsă de evoluția generală a situației internaționale și mai ales de evenimentele care se petreceau în sud-estul Europei. Astfel, dacă pînă la 1683 Turcia a întreprins o serie de campanii militare ale căror rezultate i-au fost favorabile, de la asediul Vienei ea a suferit înfrîngeri succesive, ceea ce s-a repercutat și asupra relațiilor sale cu țările române.

Deși se aflau în stare de vasalitate, țările române au promovat o politică externă proprie, independentă. De cele mai multe ori, domnitorii români motivau la Poartă necesitatea luării unor măsuri prin activitatea pe care o desfășurau în favoarea turcilor pentru obținerea de informații. Sub această mască ei reușeau să stabilească legături diplomatice chiar cu țări care se aflau în conflict cu turcii. Așa se explică de ce, de-a lungul acestei perioade, diplomația românească a continuat să inițieze acțiuni — majoritatea în secret — al căror scop constant a fost, ca și în secolul precedent, înlăturarea stăpînirii turcești.

Domnitorii români, urmărind cu atenție mișcările care se produceau în această vreme în raportul de forțe dintre statele mari și încercînd să se folosească de contradicțiile generate de interesele divergente ale acestora, vor iniția sisteme de alianțe, negocieri de tratate în scopul de a înlătura dominația otomană. Inițiativele au pornit cînd din Țara Românească și Moldova,

cînd din Transilvania. Este vorba de așa-numitele planuri de „confederare” a celor trei țări, care devin o preocupare constantă. Se cunosc din secolul al XVII-lea douăsprezece tratate de alianță încheiate între Țara Românească, Moldova și Transilvania din totalul de 31 încheiate de țările române. Din această cauză, secolul al XVII-lea în istoria medie a României, de la eșuarea încercării de formare a unui stat unitar sub Mihai Viteazul pînă la instaurarea regimului domnilor fanarioți și a stăpînirii habsburgice în Transilvania, poate fi socotit, nu numai din punct de vedere cultural, dar și politic, o perioadă oarecum unitară.

Ne amintim, cu acest prilej, că sfîrșitul secolului al XVI-lea românesc a deținut un loc aparte în tabloul politic european. El s-a încheiat sub semnul epocii lui Mihai Viteazul, care a inaugurat un nou ciclu istoric, din ale cărui premise va răsări politica secolului al XVII-lea și a primei părți a celui următor. Epoca lui Mihai a marcat, am putea spune, o renaștere morală care s-a reflectat și pe plan politic și cultural.

În cursul secolului al XVII-lea, majoritatea domnitorilor din țările române au promovat, cum precizăm mai înainte, o politică de independență, dar aceasta caracterizează îndeosebi domniile lui Radu Șerban, Matei Basarab, Gheorghe Rakoczy I și fiul acestuia, Gheorghe Rakoczy II, Constantin Șerban Basarab, Mihnea al III-lea și Gheorghe Ștefan, iar mai tirziu Șerban Cantacuzino, Constantin Brîncoveanu și Dimitrie Cantemir.

Radu Șerban (1601, 1602—1611), conducător militar și diplomat iscusit, a reluat pe alt plan, și în alte condiții, istoria lui Mihai Viteazul. El a făcut din domnia sa o perioadă de echilibru intern, de refacere a țării, și de luptă pentru apărarea independenței. Aceasta explică, în parte, faptul de ce cronicarii și toți cei care au urmărit domnia lui Mihai Viteazul s-au îndreptat adeseori și asupra lui Radu Șerban, continuatorul politicii sale antietnoane. De aceea, la Praga și Varșovia, la Viena și Madrid, la Constantinopol, Veneția, Paris și Londra s-au adunat mii de rapoarte, scrisori etc. cu privire la domnia lui Radu Șerban. Pe lângă ele, peste 50 de cronici din cele trei țări române cuprind în paginile lor imagini vii din agitata domnie a lui Radu Șerban.

Începutul domniei sale nu a fost liniștit. A trebuit să-și cucerească tronul cu sabia. De altfel, el n-a obținut confirmarea Porții, decît după înfrîngerea rivalului său, Simion Movilă, susținut de tătari, și a lui Radu Mihnea, venit cu ajutoare turcești, în luptele de la Ogretin și Teișani din septembrie 1602.

Deoarece sultanul Mehmed al III-lea (1595—1603) a respins propunerea sa de pace, Radu Șerban a pornit ofensiva la sudul Dunării, atacînd cetatea Belgradului, iar în prima jumătate a anului 1603 oștile lui au ajuns victorioase sub zidurile Hirșovei și Brăilei.

În momentul cînd asedia Brăila a sosit un reprezentant al generalului Basta, care i-a cerut să intre grabnic în Transilvania, împotriva lui Moise Secuul, ales principe cu ajutorul turcilor. Dacă Transilvania, prin Moise Secuul, ajungea din nou în mîna sultanului, Țara Românească ar fi fost înconjurată din toate părțile de forțe ostile. Pentru a evita o asemenea situație, Radu Șerban a trecut munții, și la 17 iulie 1603, lîngă „moara de

hîrtie“ a Brașovului, a înfrînt armata lui Moise Secuiul care a fost ucis în luptă. Ca și Mihai, cu patru ani în urmă, Radu Șerban era stăpînul Transilvaniei. Spre deosebire de Mihai, care încercase să realizeze o forță ofensivă a celor trei țări române îndreptată împotriva statului otoman, Radu Șerban, prin cucerirea Transilvaniei, a urmărit, în alte condiții, să opună ofensivei turcești forța de apărare a Țării Românești și a Transilvaniei, la care, prin legături de alianță va fi atrasă mai târziu și Moldova lui Constantin Movilă (1607—1611).

Radu Șerban a continuat politica lui Mihai Viteazul, de apropiere față de Habsburgi. De altfel, după victoria din 1603, Rudolf al II-lea l-a numit principe al Imperiului romano-german, trimițîndu-i marele stindard imperial.

Ultimul război purtat de Radu Șerban a fost cu Gabriel Bathory (1608—1618), principele Transilvaniei. Cu toate că la ocuparea tronului acesta fusese sfătuit de Dietă „să păzească buna vecinătate cu cele două țări românești“, ros de ambiții ce-i depășeau puterile, Gabriel Bathory se visa principe și al Țării Românești mai întîi, apoi și al Moldovei. Aceasta era, de altfel, o mai veche ambiție a principilor din familia Bathory de a-și instaura stăpînirea lor în cele trei țări române.

Pentru a-și atinge scopul propus, la începutul anului 1611, Gabriel Bathory a atacat Țara Românească, călcînd „confederația perpetuă și inviolabilă“ pe care o încheiase mai înainte cu Radu Șerban. Luat prin surprindere, Radu Șerban, urmînd regula lui Ștefan cel Mare și Mihai Viteazul, de a nu lupta cu doi dușmani în același timp, s-a retras în Moldova vecină și prietenă, mai ales că în timp ce oștile lui Bathory înaintau dinspre nord, cele turcești se adunau la Dunăre, gata să intre în țară și singur n-ar fi putut rezista atîtor forțe. În Moldova, Radu Șerban a adunat oști în tabăra de la Roman, a încheiat apoi o alianță militară cu regele Mathias al II-lea de Habsburg (rege, 1608—1618 și împărat, 1612—1619), și, în iunie 1611, și-a recucerit scaunul. N-a zăbovit însă prea mult în Țara Românească, a urcat în sus pe Teleajen, și a trecut munții în Transilvania. Gabriel Bathory, luat prin surprindere, a fost învins într-o crîncenă bătălie, la 10 iulie 1611 (stilul nou), nu departe de Brașov, în același loc în care biruisse pe Moise Secuiul. Pentru a doua oară Radu Șerban era stăpîn al Transilvaniei.

După o lună și jumătate, Radu Șerban a fost totuși nevoit să apuce drumul fără de întoarcere al exilului. Ce se întîmplase? În timp ce Radu Șerban trecea în Transilvania, o numeroasă oștire turco-tătără ocupă Țara Românească. Deși victorios în Transilvania, Radu Șerban n-a putut, cu mica lui oștire, să înfrunte armata turco-tătără și de aceea a pornit spre curtea de la Viena, de unde nu s-a mai întors niciodată în scaunul țării. Cu toate acestea, el a luat parte activă la evenimentele din țările române, și istoria politică a acestora, între anii 1611 și 1620 (anul morții sale), nu poate fi înțeleasă fără a cunoaște acțiunile lui Radu Șerban din această perioadă. Departe de țară, el a participat la mai toate acțiunile antiotomane inițiate de Imperiul habsburgic sau regatul polon, pe plan militar sau diplomatic. De aceea, nu întîmplător, numele său apare la loc de frunte în cadrul tratativelor de pace dintre Poartă și imperiali (1615) precum și într-o conven-

ție de pace, încheiată la Iaruha între poloni și turci în anul 1617. Turcii, care se temeau de el, au condiționat totdeauna încheierea tratatelor de îndepărtarea lui Radu Șerban.

Alături de ducele Charles de Nevers, Radu Șerban a fost unul din fondatorii și conducătorii unui nou ordin cavaleresc, al cărui scop principal era inițierea unei cruciade antiotomane europene. Războiul de 30 de ani, început în 1618, a pus capăt acestei inițiative, dar pentru noi Radu Șerban este ultimul mare cruciat român. Rolul pe care Radu Șerban l-a jucat în istoria Țării Românești nu apare numai în raport cu calitățile sale personale, căci el n-a fost numai „viteazul cel dintii al țării” — cum se exprima N. Iorga — ci și continuatorul politicii antiotomane inițiate de Mihai Viteazul.

Relațiile dintre țările române au cunoscut o perioadă de înflorire în timpul domniei mai lungi și mai bogată în realizări a principelui Transilvaniei Gabriel Bethlen (1613—1629), care venise ca om de încredere al turcilor, fiind ales principe și de către Dietă. La ocuparea tronului, Bethlen a beneficiat de ajutorul prețios al domnilor muntean și moldovean.

Gabriel Bethlen, fiind un om cu calități superioare de cîrmuitor, a înțeles sensurile politice în mijlocul unei situații destul de complexe. Între altele, el și-a dat seama de importanța economică și politică a celorlalte două țări românești în raport cu interesele Transilvaniei. De aceea, cel dintii act politic după numirea sa ca principe, a fost încheierea unei alianțe strînse cu Radu Mihnea (1611—1616 ; 1620—1623), domnul Țării Românești și cu Ștefan al II-lea Tomșa (1611—1615) al Moldovei, cei trei domni jurînd „să fie ca frații și să nu se lase unul de altul pînă la moarte”. Cu Gavril Movilă (1618—1620), ajuns domn în Țara Românească, principele Bethlen a legat o „pace prietenească” în anul 1619, făgăduindu-și ajutor reciproc împotriva dușmanilor din afară.

Gabriel Bethlen a reușit să pună capăt anarhiei feudale și să întărească puterea centrală. Prin tratatul de la Tyrnavia din anul 1615, elimină posibilitatea habsburgilor de a-i submina domnia. Știe să reziste și presiunilor turcești, ridicînd astfel prestigiul principatului Transilvaniei pe arena politică internațională.

În urma participării la Războiul de 30 de ani (1618—1648), Bethlen a obținut recunoașterea, prin pacea de la Mikulov din 6 ianuarie 1622, din partea împăratului Ferdinand al II-lea (1619—1637) a independenței Transilvaniei și stăpînirea asupra celor șapte comitate din Partium și Ungaria superioară. Fiind calvin, Gabriel Bethlen a dus o politică de întărire a calvinismului în Transilvania și de slăbire a forțelor catolice. În cadrul Războiului de 30 de ani a fost atras în coaliția țărilor protestante, urmărind să consolideze independența țării și să-i sporească teritoriile.

În vremea lui Gabriel Bethlen, schimbul de oameni și de informații între cele trei țări, întregit de schimburile de produse și de meșteri pricepuți, se desfășoară fără încetare în toate direcțiile. Aceste relații multiple au fost socotite de principele Transilvaniei suficient de puternice pentru a aprecia existența unei „confederații confirmate” între țările române. În baza acestei „confederații”, ostași din Țara Românească au participat la expedițiile anti-

habsburgice ale lui Bethlen și tot din asemenea raporturi s-a născut în mintea principelui ardelean proiectul unirii celor trei țări românești într-o singură formațiune statală sub forma unui „regat al Daciei”, însă de confesiune protestantă.

În vederea realizării acestui proiect, Bethlen a cerut sprijinul patriarhului din Constantinopol, Chiril Lucaris, pentru convertirea românilor la protestantism. Patriarhul a respins propunerea lui Bethlen, invocând argumente dogmatice și exprimându-și teama că această acțiune ar întrerupe legăturile tradiționale ale românilor din Transilvania cu frații lor de dincolo de Carpați. Răspunsul patriarhului e important, deoarece dezvăluie principelui o realitate de care va trebui să țină seama în strădaniile sale prozelite, anume de „legătura de sînge și de simțiri, care trăiește, deși în mod tainic, dar cu atât mai puternic, între românii din Țara Transilvaniei și între locuitorii Țării Românești și ai Moldovei”. Deși planul lui Bethlen a izvorât dintr-o realitate economică și politică, el nu s-a putut însă realiza din cauza împrejurărilor politice internaționale. Interese potrivnice — nu convenea nici Imperiului habsburgic și nici Imperiului otoman o putere economică și politică însemnată în această parte a Europei — au zădărnicit realizarea acestui proiect îndrăzneț. Făurirea proiectului conferă însă o mai mare semnificație unirii din timpul lui Mihai de la care-și trage exemplul și care-și prelungește ecourile în deceniile următoare.

Ultimele două decenii din prima jumătate a veacului al XVII-lea se caracterizează în istoria politică a Țării Românești, Moldovei și Transilvaniei prin ceea ce se poate denumi epoca lui Matei Basarab (1632—1654), Vasile Lupu (1634—1653) și Gheorghe Rakoczy I (1630—1648). În acest răstimp, planurile de „confederare” devin din nou o preocupare constantă, ajungîndu-se la crearea unui sistem politic format din Țara Românească, Transilvania și vremelnice din Moldova.

Alianța care s-a stabilit între cele trei țări române, formal pentru înlăturarea încercărilor de schimbare a domnilor, avea în realitate în vedere lupta eventuală de eliberare de sub stăpînirea Porții. Textele tratatelor dintre cele trei țări, deși prevedeau supunerea față de Poartă, extinderea alianțelor și cu alte state europene, arată care era adevăratul lor scop.

Legăturile lui Matei Basarab cu Gheorghe Rakoczy I, de la care primise ajutoare încă de cînd se afla pribeag în Transilvania, datează de la începuturile domniei lui. Primul tratat de alianță dintre Matei Basarab și Gheorghe Rakoczy I s-a încheiat la 17 iulie 1633. El se întemeia pe colaborarea politică dintre cele două state și pe sprijinul reciproc în caz de nevoie. Acest tratat a fost reînnoit în repetate rînduri și anume, în 1635, apoi în 1636 și 1640. Tratatul a servit ambilor domnitori în raporturile lor cu Poarta. Așa, de pildă, în anul 1636, cînd turcii au încercat să-l mazilească pe Rakoczy I, Matei Basarab i-a propus acestuia să prevină acțiunea de înlocuire plănuită de sultan, printr-o ofensivă care să ducă războiul dincolo de Dunăre și la care s-ar fi asociat el însuși, adică Matei Basarab.

Pornind de la aceleași considerente, la 29 septembrie 1638, s-a încheiat la Alba Iulia un tratat de alianță și între principele Transilvaniei și dom-

nul Moldovei, Vasile Lupu, în aceleași condiții în care se încheiase tratatul dintre Transilvania și Țara Românească cu trei ani în urmă.

În cadrul acestui sistem de alianțe, Gheorghe Rakoczy I poseda cea mai însemnată putere militară și înțelegea ca cele două țări de peste munți să-i fie subordonate. La rîndul său, Matei Basarab era hotărît să continue politica lui Mihai Viteazul, iar Vasile Lupu, venit în scaun ca om de încredere al turcilor și al cercurilor grecești constantinopolitane, spera ca, cu ajutorul grecilor, să-și instaureze propria lui hegemonie asupra celor trei țări. Din cauza pretențiilor de suzeranitate ale lui Gheorghe Rakoczy I asupra celor două țări românești din sud și răsărit de Carpați și a planurilor lui Vasile Lupu, sistemul de alianță n-a fost destul de viabil. Totuși, pentru Gheorghe Rakoczy acest sprijin, chiar și vremelnic, a fost foarte prețios, deoarece și-a putut restabili autoritatea centrală, ceea ce a însemnat nu numai restrîngerea puterii mării nobilimi, dar și posibilitatea participării la Războiul de 30 de ani împotriva habsburgilor. De altfel, la 16 noiembrie 1643, Transilvania a încheiat la Alba Iulia un tratat cu Franța și Suedia, în baza căruia Gheorghe Rakoczy I a primit mai multe subsidii în vederea luptei împotriva imperiilor. La începutul anului 1644, Gheorghe Rakoczy I intră în acest război de amploare europeană și reușește, sprijinit fiind și de masele țărănești oprite de habsburgi în comitatele răpite, să impună imperialilor pacea de la Linz (29 august 1645). Prin acest tratat sînt reconfirmate prevederile păcii de la Mikulov, iar principelui i se recunosc pe tot timpul domniei sale cele șapte comitate din Partium și Ungaria superioară.

Pe baza acestor succese, Transilvania a participat și la încheierea păcii din Westfalia care a pus capăt Războiului de 30 de ani, fiind recunoscută ca stat suveran de celelalte puteri europene. Prin rolul jucat în timpul Războiului de 30 de ani și prin participarea sa la încheierea păcii, Transilvaniei i s-a recunoscut un loc însemnat în lupta antihabsburgică și anticatolică.

Un moment deosebit de important în politica externă a celor trei țări române îl constituie aderarea lor la Liga antiotomană, inițiată de regele Poloniei, Vladislav al IV-lea (1632—1648). Acesta, socotind că Imperiul otoman intrase într-o fază de decădere, a înarmat pe cazaci, și-a format o oaste de mercenari cu armament modern, a încheiat o alianță cu Venetia și apoi cu imperialii, în urma întîlnirii pe care Vladislav al IV-lea a avut-o la Nikolsburg cu Ferdinand al III-lea (1637—1657).

Pentru atragerea Moldovei în Ligă s-a recurs din partea polonă la căsătoria lui Ianusz Radziwill, marele hatman al Lituaniei, cu Maria, fiica lui Vasile Lupu. Nunta a avut loc la Iași, în februarie 1645. De reținut că, în vederea campaniei antiotomane ce se pregătea, se conta și pe colaborarea Transilvaniei și a Țării Românești. Cei doi domni, Gheorghe Rakoczy I și Matei Basarab, trebuiau să aibă gata 25.000 de oameni de oaste.

Merită a fi subliniat faptul că rolul principal în războiul cu turcii era destinat lui Matei Basarab, care era numit din partea Ligii „general al întregului Răsărit”. El nu s-a mulțumit să aștepte numai sosirea trupelor aliate, dar a luat și inițiativa unei răscoale generale a sîrbilor și bulgarilor împotriva otomanilor, prin intermediul oștenilor mercenari care treceau în serviciul domnului muntean, ca și prin circulația călătorilor sîrbi și bulgari ce

veneau în Țara Românească după ajutoare sau prin trecerea continuă a negustorilor. Comunitățile bulgare au trimis și o solie la Matei Basarab, făgăduindu-i, între altele, că vor începe răzcoala împotriva turcilor imediat ce vor primi înștiințare de la dînsul, propunîndu-i, totodată, să-l încoroneze ca țar la Tîrnovo, dacă îi scoate de sub jugul turcesc. Matei vodă s-a grăbit să vestească aceste lucruri la Varșovia.

Expediția generală împotriva Imperiului otoman n-a putut însă fi dusă la îndeplinire, deoarece nobilimea polonă a refuzat să voteze în Dietă sumele cerute de rege pentru ridicarea armatei. Pe de altă parte, în cursul anului 1648, au murit atît regele Poloniei, Vladislav al IV-lea, inițiatorul alianței, cît și principele Transilvaniei, Gheorghe Rakoczy I, și tot în acel an a început războiul de eliberare al Ucrainei, evenimente care au schimbat datele situației politice din sud-estul Europei.

Alianța celor trei țări române în timpul lui Matei Basarab, Vasile Lupu și Gheorghe Rakoczy I, a fost de fapt un bloc îndreptat împotriva Imperiului otoman și în legătură cu întărirea lui se căuta sprijin în afară, la alte state mai mari.

Gheorghe Ștefan, urmașul lui Vasile Lupu la tronul Moldovei, a încheiat astfel, în anul 1656, un tratat politic și unul comercial cu țarul Rusiei, Alexei Mihailovici, cu scopul vădit de a acționa în comun contra turcilor. Dar nici de astă dată nu s-a întreprins o atare acțiune. Ea se va produce în timpul domniei în Țara Românească a lui Mihnea al III-lea (1658—1659), condițiile situației internaționale fiind oarecum propice pentru aceasta, căci între venețieni și turci reizbucnise un violent conflict pentru stăpînirea insulei Creta. În aceste împrejurări, Mihnea al III-lea, deși ocupase tronul Țării Românești cu ajutorul Porții, și-a propus să se răzcoale împotriva turcilor și a încheiat, în acest scop, o alianță secretă cu Gheorghe Rakoczy al II-lea, lîngă Rucăr (1658) și după aceea la Tîrgu Mureș în 4 octombrie 1659.

Cel dintîi semn al proiectelor sale antiotomane a fost schimbarea numelui de Mihnea în acela de Mihai, îndată după luarea domniei. În interior, Mihnea Mihai a avut o bază socială largă, sprijinindu-se pe negustori, slujitori, moșneni, și țărani, dintre care și-a ales chiar și unii dregători. În ciuda intrigilor întreprinse de boieri, Mihnea al III-lea a știut să-și păstreze domnia. Căutînd încă de la începutul domniei sprijin la curțile europene, el a încredințat în acest scop o importantă misiune diplomatică călugărului franciscan Gabriel Thommasy. Nădăjduind să găsească un sprijin la papa Alexandru al VII-lea, Mihnea al III-lea era dispus să recunoască „veritatea religiunii catolice“, în timp ce, pentru a avea o influență în Balcani, era un susținător al ortodoxismului, îndeplinind, după mărturiile lui Paul de Alep, „cu mare grijă și devotament exact aceeași ceremonie și regulă ce se observă la Moscova“.

Răzcoala pusă la cale de Mihnea al III-lea Radu, începe în septembrie 1659 și are ca preludiv uciderea unei însemnate părți a marii boierimi, pentru a evita opoziția ei, iar ca semnal măcelul turcilor aflați în Tîrgoviște și în alte orașe. Oastea lui Mihnea al III-lea, ajutată de cea ardeleană și sprijinită de oștile Moldovei, unde tronul fusese ocupat, pentru scurt timp, de Constantin Șerban (care-l înlocuise pe Gheorghe Ghica), a obținut succese împotriva

turcilor la Frătești și la Călugăreni (noiembrie 1659). După aceea, a cucerit cetățile Giurgiu și Brăila și a atacat o serie de orașe din sudul Dunării ca, de pildă, Silistra, Rusciuc, Nicopole. Dar, împrejurările în care se desfășura această răsccoală erau mai grele decît cele existente în vremea lui Mihai Vi-teazul. Într-o asemenea situație, cînd Mihnea al III-lea conducea acțiunile antiotomane în Țara Românească, el a fost luat prin surprindere de o oaste tătărească, venită din Moldova, a fost învins la Giurgiu și Călugăreni, deci acolo unde mai înainte repurtase victorii împotriva turcilor. Mihnea al III-lea a fost nevoit să se retragă, prin trecătoarea Branului, în Transilvania. În urma lui, tronul Țării Românești a fost ocupat de Gheorghe Ghica, transferat de la Iași. Armata turco-tătără care l-a însoțit pe acesta a prădat cumplit țara, timp de trei zile și trei nopți, căutînd să răzbune, astfel, pe cei căzuți cu prilejul răscoalei predecesorului.

După înfrîngerea lui Mihnea al III-lea, oștile turcești și cetele tătărești au pătruns în Transilvania și au înfrînt o ultimă încercare de rezistență a lui Gheorghe Rakoczy II, în lupta de la Florești (lingă Cluj), la 22 mai 1660. Turcii au ocupat apoi Oradea împreună cu ținutul Crișanei, înființînd aici un alt pașalic, cel al Oradei (1660). Fostul domn muntean Constantin Șerban și Ioan Kemeny, noul principe al Transilvaniei, au încercat în ianuarie 1661 să se ridice împotriva turcilor și să schimbe această situație, dar n-au reușit, deoarece au fost lipsiți de ajutorul promis din partea Habsburgilor. De altfel, în anul 1660 au murit atît Mihnea al III-lea, inițiatorul răscoalei, cît și Gheorghe Rakoczy al II-lea.

Alianța celor trei țări române încheiată în lupta antiotomană, sub conducerea Țării Românești, se înscrie ca un moment de seamă în istoria poporului nostru. Ea a reușit să ridice puterea țărilor române pentru o scurtă vreme și să dea maselor populare nădejdea scuturării jugului otoman.

În ultimele două decenii ale secolului al XVII-lea, Poarta se găsește într-o situație din ce în ce mai precară pe plan extern, ea trebuind să facă față mai multor state coalizate împotriva sa. Principalul ferment al acestei coaliții va fi, de fapt, puternica rivalitate austro-turcă, manifestată prin starea aproape permanentă de război între cele două imperii. Domnitorii români din această vreme vor încerca să folosească rivalitatea respectivă în propriul lor interes, în vederea realizării ideii care străbate toate acțiunile diplomației românești de la începuturile sale: suveranitatea și neatîrnarea. Așa, de pildă, Șerban Cantacuzino (1678—1688) a urmărit, tot timpul domniei sale, o apropiere față de Habsburgi, mascată însă de menținerea unor rapo-ruri bune cu Poarta spre a nu trezi suspiciuni. O atare politică era, desigur, foarte periculoasă și grea, necesitînd o abilitate deosebită.

Diplomația românească a timpului a făcut însă dovada unei capacități remarcabile și, dacă pentru o apropiere de Austria s-a practicat chiar furni-zarea de informații imperialilor, relațiile cu Poarta au fost și ele destul de bune.

Un episod deosebit de ilustrativ în acest sens s-a petrecut în timpul asediului Vienei de către turci, în 1683, cînd, cu toate că în rîndurile arma-telor asediatoare se aflau și români (conform unui raport italian ar fi parti-cipat 4000 munteni, 2000 moldoveni și 6000 transilvăneni), Șerban Canta-

cuzino a ușurat transmiterea unor informații celor asediați, oferind, astfel, creștinilor răgazul necesar pentru regruparea forțelor și pentru declanșarea contraofensivei.

Infrângerea turcilor în fața Vienei a trezit mari speranțe în inima lui Șerban Cantacuzino. Aceste speranțe erau nutrite nu numai de conștiința că viitorul Țării Românești ar fi mai bine asigurat sub oblăduirea pajurii habsburgice, ci și de puternice interese personale și de familie. Ca reprezentant autentic al vechii și puternicei familii Cantacuzino, ambițiosul domn visa coroana împăraților bizantini, din care se considera descendent direct, întrucât, istoria înregistrase un Ioan al VI-lea Cantacuzino împărat al Bizanțului în secolul al XIV-lea (1341—1355). Acest gând i l-a fluturat chiar Curtea de la Viena, desigur pentru a-l stimula și mai mult în lupta lui antiotomană, dată fiind influența pe care Șerban Cantacuzino o avea în rîndurile conducătorilor popoarelor creștine din sudul Dunării, care abia așteptau începerea luptei de eliberare.

Pentru ca aceste proiecte să se poată realiza, turcii trebuiau zdrobiți pe toate fronturile și gonțiți din Europa. De aceea, ca scop imediat, Șerban Cantacuzino își propunea recâștigarea raialelor, adică alungarea turcilor de pe malul stîng al Dunării, și cucerirea independenței statului sub dinastia sa. Ca țel îndepărtat, el a urmărit declanșarea unei revolte generale în Balcani care să se soldeze cu alungarea turcilor din Europa și cu refacerea Imperiului bizantin. De altfel, sigiliul lui Șerban vodă Cantacuzino cuprindea, în afară de vulturul Bizanțului, două enigmatice inițiale, doi Ț, care puteau însemna Țar Țarigradski, adică împărat al Constantinopolului, ceea ce a îndemnat pe unii istorici să considere că ele nu reprezentau o simplă himeră, ci încoronarea strădaniilor sale.

Șerban Vodă a trecut chiar la organizarea unei armate de 30.000—40.000 de oameni, formată nu numai din munteni, ci și din sîrbi și bulgari. Această armată, prevăzută cu o mică artilerie, pentru care Șerban Cantacuzino poruncise să se toarne 30 de tunuri, urma să dezlănțuie răscoala împotriva Imperiului otoman numai atunci cînd prăbușirea lui pe fronturi ar fi fost sigură.

Domnitorul n-a ajuns însă să-și pună în aplicare planul său de luptă, deoarece la 29 octombrie / 9 noiembrie 1688, înaintea parafării tratatului cu imperialii, Șerban Cantacuzino a murit, iar tronul Țării Românești a fost ocupat de Constantin Brîncoveanu (1688—1714), nepotul fostului domnitor.

După moartea lui Șerban Cantacuzino, membrii delegației ce se afla în drum spre Viena pentru a trata cu imperialii, se întrebau: nu cumva noul domnitor va duce altă politică față de Austria? Dar Constantin Brîncoveanu, în situația în care se afla atunci, proaspăt domn, încă necunoscut de Poartă, n-a avut de ales și s-a declarat continuatorul politicii predecesorului său. Ca atare, el a împuternicit delegația română de la Viena să iscălească tratatul de închinare, ceea ce s-a și făcut în ianuarie 1689. Tratatul nu s-a aplicat însă, datorită politicii lui Brîncoveanu care socotea că nu sosise încă momentul unei acțiuni antiotomane fățișe, ceea ce va atrage intervenția militară a imperialilor.

Această intervenție a fost însă respinsă de Brîncoveanu cu ajutorul Porții în lupta de la Zărnești (1690). Dar obiectivul eliberării de sub turci nu va fi înlăturat niciodată dintre componentele politicii externe promovate de domnitorul român. El urmărea cu toată atenția realizarea unor condiții favorabile unei asemenea acțiuni. Așa se face că după încheierea păcii de la Karlovitz, Brîncoveanu s-a orientat către Rusia lui Petru I, la care a trimis numeroase solii și cu care a încheiat un tratat secret de alianță (1709), îndreptat împotriva turcilor, al cărui text nu a fost încă descoperit, dar despre existența căruia știa Ioan Neculce. Tratatul prevedea alianța militară a românilor, care urmau să asocieze și pe sîrbi și bulgari în viitoarele ostilități ruso-turce, și aprovizionarea de către români a armatelor rusești. Țarul Petru I asigura apărarea armată și independența Țării Românești, sub garanția rusă și recunoașterea ca domn a lui Brîncoveanu. O altă clauză prevedea că tratatul se aplică în momentul intrării trupelor rusești pe teritoriul Țării Românești, deoarece peste doi ani îl vedem pe Brîncoveanu stînd în rezervă în timpul luptei de la Stănilești, fără ca țarul să-i facă vreo imputare.

Un important eveniment în ceea ce privește ideea eliberării țărilor române de sub jugul otoman cu ajutor rusesc a fost acțiunea inițiată de domnitorul moldovean Dimitrie Cantemir al cărei rezultat s-a materializat în încheierea la Luțk (13 aprilie 1711, stil vechi) a tratatului de alianță cu Petru I, tratat ale cărui prevederi, deosebit de favorabile, înălțau Moldova din nou la rangul unei țări suverane și independente. Declanșarea ostilităților ruso-turcești, care au izbucnit în același an, au antrenat în desfășurarea lor și pe cei doi domnitori români: fațiș pe Dimitrie Cantemir și în ascuns pe Constantin Brîncoveanu. Cum rezultatul ostilităților a fost defavorabil Rusiei, aceasta s-a răsfrînt negativ și asupra țărilor române.

Inceputul celui de al doilea deceniu al secolului a adus sfîrșitul domniilor pămîntene și instaurarea regimului turco-fanariot în Moldova și Țara Românească, măsură prin care Poarta suzerană a răspuns la intenția luptei de emancipare politică a românilor. În aceeași perioadă, Transilvania intră și ea sub dominația habsburgică.

Instaurarea dominației străine, de esență absolutistă, în cele trei țări române, a însemnat o piedică în evoluția lor economică, politică și culturală. Poporul român nu s-a împăcat însă niciodată cu această situație; el s-a ridicat la luptă hotărîtă, participînd la răscoale și la diferite mișcări, apucînd drumul codrilor de unde întreprindea acțiuni deosebit de îndrăznețe împotriva dominației otomane și habsburgice.

BIBLIOGRAFIE

1. Virgil Cîndea, Dinu C. Giurescu și Mircea Malița, *Pagini din trecutul diplomației românești*, Edit. Politică, București, 1966.
2. *Din istoria Transilvaniei*, vol. I, ed. a II-a, Edit. Academiei, București, 1961.
3. Constantin C. Giurescu și Dinu C. Giurescu, *Istoria românilor din cele mai vechi timpuri pînă astăzi*, Edit. Albatros, București, 1971.

4. Ion Ionașcu, Petre Bărbulescu și Gheorghe Gheorghe, *Relațiile internaționale ale României în documente (1368—1900)*, Edit. politică, București, 1971.
5. Ștefan Ionescu și Panait I. Panait, *Constantin Vodă Brâncoveanu*, Edit. științifică, București, 1969.
6. *Istoria României*, vol. III, Edit. Academiei, București, 1964.
7. P. P. Panaitescu, *Dimitrie Cantemir, Viața și opera*, Edit. Academiei, București, 1958.
8. Șerban Rădulescu-Zoner, *Diplomația europeană și lupta pentru neatrănare a lui Mihnea al III-lea*, în „Magazin istoric”, nr. 7—8, 1968.
9. C. Rezachevici, *Radu Șerban — demnul urmaș al lui Mihai Viteazul*, în „Magazin istoric”, nr. 10 și 11 din 1970.
10. Constantin Șerban, *Constantin Brâncoveanu*, Edit. tineretului, București, 1969.

PROGRAMA-CADRU

în vederea susținerii examenului de definitivare în învățământ pentru profesorii de istorie categoria I și II, întocmită de Institutul central de perfecționare a personalului didactic — 1974.

I. Istoria Universală

1. *Societatea omenească în orinduirea comunei primitive.*

- Trăsăturile caracteristice ale orinduirii comunei primitive ; unitate în diversitate.
- Viața social-economică în epoca pietrei și epoca metalelor.
- Destrămarea comunei primitive.
- Migrația triburilor indo-europene.

2. *Civilizația și cultura popoarelor din Orientul antic.*

- Aria geografică și principalele popoare ale Orientului antic.
- Aspecte generale ale vieții social-economice și caracteristicile modului de producție asiatic („tributal“).
- Formarea și dezvoltarea principalelor state sclavagiste orientale ; marile imperii (Mesopotamia, Egipt, Iran, India, China).
- Cultura popoarelor din Orientul antic.

3. *Grecia clasică.*

- Lupta statelor grecești pentru independență.
- Consolidarea democrației grecești în secolul V î.e.n.
- Înflorirea culturii grecești antice.

4. *Epoca elenistică.*

- Criza orașelor-state grecești.
- Ridicarea Macedoniei ; Imperiul lui Alexandru cel Mare.
- Cultura elenistică.

5. *Roma clasică.*

- Cucerirea romană în bazinul mediteranean.
- Dezvoltarea societății sclavagiste romane după marile cuceriri ; trăsăturile caracteristice ale sclavajului clasic.
- Criza republicii romane (Reforme fraților Grachi ; războaiele civile ; răscocalele sclavilor).
- Cultura romană.

---

* Formă revizuită și îmbunătățită față de aceea apărută în vol. XXI/1973 al publicației noastre.

6. *Decăderea orînduirii sclavagiste în sec. III—IV.*

- Imperiul roman în sec. III—IV.
- Societatea romană în perioada crizei orînduirii sclavagiste.
- Apariția germenilor noii orînduirii.
- Prăbușirea Imperiului Roman de Apus.
- Locul și însemnătatea orînduirii sclavagiste în istoria universală.

7. *Formarea orînduirii feudale în Europa sec. V—XI.*

- Trăsături caracteristice și periodizarea orînduirii feudale.
- Principalele migrații și urmările lor.
- Încercări de restaurare a Imperiului Roman în răsăritul și apusul Europei.
- Formarea statelor feudale în Europa.

8. *Civilizații și culturi asiatice la începutul evului mediu.*

- Unificarea politică și expansiunea arabă.
- Apogeul culturii și civilizației arabe.
- Lumea arabă, punte între Orient și Occident.
- Caracteristicile dezvoltării societății feudale în India, China și Japonia.
- Importanța civilizației și culturii asiatice.

9. *Renașterea vieții urbane în Europa.*

- Progresele tehnicii în apusul Europei în sec. XI—XIII.
- Formarea orașelor medievale și lupta lor pentru autonomie.
- Orașul medieval, centru economic, politic și cultural.
- Lupta de clasă în orașe.

10. *Formarea principalelor monarhii centralizate.*

- Premisele social-economice ale centralizării statelor feudale.
- Principalele monarhii centralizate în Europa (Franța, Anglia, Spania).
- Apariția elementelor națiunii burgheze.

11. *Biserica în evul mediu.*

- Formarea și dezvoltarea statului papal ; feudalizarea bisericii.
- Marea schismă, 1054 ; catolicism și ortodoxism.
- Lupta dintre papalitate și imperiu pentru întietate.
- Cruciadele, forme de expansiune ale Occidentului feudal în Orient.
- Lupta maselor populare împotriva exploatării bisericii.

12. *Renașterea, moment important în dezvoltarea civilizației și culturii europene.*

- Condițiile social-economice și politice ale apariției Renașterii.
- Principalele invenții și urmările lor.
- Renașterea economică și marile descoperiri geografice ; formarea imperiilor coloniale.
- Renașterea culturală : umanismul.
- Renașterea artistică și specificul dezvoltării ei.

13. *Declinul lumii medievale și începutul capitalismului.*

- Premisele apariției modului de producție capitalist.
- Reforma religioasă și aspectul ei revoluționar.
- Războiul țărănesc german.
- Revoluția burgheză în Țările de Jos ; formarea primului stat capitalist.
- Războiul de 30 de ani.

14. *De la revoluția burgheză la revoluția industrială în Anglia.*

- Cauzele și desfășurarea revoluției.
- Caracterul și însemnătatea revoluției.

- Începutul revoluției industriale.
  - Formarea imperiului britanic.
15. *Apariția primului stat capitalist din America.*
- Situația economică și politică a coloniilor engleze din America de Nord.
  - Războiul de independență al coloniilor engleze ; caracterul său revoluționar.
  - Formarea S.U.A. ; politica internă și externă la sfârșitul sec. XVIII și începutul sec. XIX.
16. *Franța, de la revoluția burgheză la revoluția burghezo-democratică.*
- Cauzele revoluției.
  - Prima etapă a revoluției ; instaurarea republicii.
  - Dictatura iacobină, formă a revoluției burghezo-democratice.
  - Însemnătatea revoluției burgheze din Franța.
17. *Europa în timpul războaielor napoleoneene.*
- Franța în timpul consulatului.
  - Politica expansionistă a burgheziei franceze și reacția europeană.
  - Prăbușirea imperiului napoleonean și Congresul de la Viena.
18. *Anul revoluționar 1848 în Europa.*
- Cauzele și obiectivele revoluțiilor de la 1848.
  - Insurecția proletariatului din Paris ; republica a II-a.
  - Caracteristicile revoluțiilor de la 1848 în statele germane.
  - Revoluția în Imperiul habsburgic, multinațional.
  - Caracterul unitar al revoluției în țările române.
  - Însemnătatea istorică a revoluției din Europa.
19. *Lupta pentru formarea statelor naționale în Europa.*
- Condițiile social-economice, politice și culturale ale luptei pentru unificare.
  - Căile și etapele de unificare ale României, Italiei și Germaniei.
  - Atitudinea mișcării socialiste din Germania față de problema unificării statelor germane.
  - Unificarea națională, moment important în dezvoltarea Europei moderne.
20. *Mișcarea muncitorească internațională în sec. XIX.*
- Apariția socialismului științific.
  - Internaționala I-a.
  - Comuna din Paris, prima încercare de revoluție proletară.
  - Internaționala a II-a.
  - Apariția leninismului, marxismul epocii imperialiste.
21. *Dezvoltarea S.U.A. în secolul al XIX-lea*
- Caracteristicile dezvoltării economice și politice a S.U.A. în prima jumătate a secolului al XIX-lea.
  - Războiul de secesiune, 1861—1865.
  - Perioada reconstrucției după război.
22. *Relațiile internaționale și formarea blocurilor militare la sfârșitul sec. XIX și începutul sec. XX.*
- Agresivitatea politicii externe germane.
  - Politica externă a Angliei și Franței.
  - Creșterea influenței ruse în Peninsula Balcanică.
  - Formarea blocurilor militare.
  - Politica expansionistă a S.U.A. pe continentul american și în Oceanul Pacific.

23. *Țările din Orient în secolul al XIX-lea și la începutul secolului XX.*
  - Particularități în dezvoltarea social-economică a țărilor din Orient.
  - Mișcări de eliberare socială și națională.
  - Revoluții burgheze în Extremul Orient (Japonia, China).
  - Contradicții imperialiste în Extremul Orient.
24. *Primul război mondial.*
  - Originile și caracterul primului război mondial.
  - Desfășurarea războiului în anii 1914—1916.
  - Intrarea României în război.
  - Desfășurarea războiului în anii 1917—1918.
  - Sfârșitul războiului ; tratatele de pace.
25. *Marea Revoluție Socialistă din Octombrie.*
  - De la revoluția burghezo-democratică la revoluția socialistă în Rusia.
  - Victoria Marii Revoluții Socialiste din Octombrie.
  - Însemnătatea istorică-mondială a Marii Revoluții.
  - Avântul revoluționar al mișcării muncitorești internaționale ; mișcarea de eliberare națională.
26. *Al doilea război mondial.*
  - Premisele marii conflagrații.
  - Desfășurarea războiului în anii 1939—1941.
  - Agresiunea împotriva U.R.S.S. ; constituirea coaliției antihitleriste.
  - Războiul în Extremul Orient.
  - Cursul războiului în anii 1942—1945.
  - Lupta de eliberare a popoarelor de sub dominația statelor fasciste.
  - Victoria împotriva fascismului ; organizarea păcii.
27. *Omenirea după cel de-al doilea război mondial.*
  - Formarea sistemului mondial socialist.
  - Principalele state capitaliste din Europa, Asia și America.
  - Mișcarea de eliberare națională ; prăbușirea sistemului colonial.
  - Țările în curs de dezvoltare.
  - Dezvoltarea mișcării muncitorești internaționale în etapa actuală.

II. Istoria României

1. *Civilizația geto-dacilor.*
  - Epoca metalelor pe teritoriul patriei noastre.
  - Cultura materială și spirituală a geto-dacilor.
  - De la uniunile de triburi la statul dac.
  - Statul dac în timpul lui Decebal ; primele lupte cu Imperiul Roman.
2. *Dacia în timpul stăpînirii romane.*
  - Viața economică și socială a Daciei romane.
  - Organizarea administrativă și militară.
  - Colonizarea Daciei ; procesul de romanizare.
  - Retragerea aureliană.
3. *Formarea statelor feudale românești.*
  - Formarea și organizarea voievodatului Transilvaniei.
  - Intemeierea Țării Românești.

- Statul feudal în Moldova.
- Dobrogea în perioada de formare a statelor feudale românești.
- 4. *Lupta de apărare dusă de poporul român în secolele XIV—XVI.*
  - Țara Românească în timpul lui Mircea cel Bătrîn.
  - Organizarea și conducerea luptei antiotomane sub conducerea lui Iancu de Hunedoara.
  - Întărirea Țării Românești în timpul lui Vlad Țepeș.
  - Războaiele de apărare conduse de Ștefan cel Mare.
  - Luptele de apărare în secolul al XVI-lea.
- 5. *Frământări sociale și răscoale țărănești în secolele XV—XVI.*
  - Viața social-economică în țările române.
  - Lupta de clasă și formele ei.
  - Răscoala de la Bobilna.
  - Războiul țărănesc din 1514.
- 6. *Țările române în timpul lui Mihai Viteazul.*
  - Situația internă și internațională la sfârșitul sec. XVI.
  - Războiul antiotoman condus de Mihai Viteazul.
  - Unirea țărilor române și însemnătatea sa istorică.
- 7. *Țările române în sec. XVII și începutul sec. XVIII.*
  - Întărirea autorității domnești (Matei Basarab, Vasile Lupu și Gheorghe Rakotzi I).
  - Coaliția antiotomană a țărilor române (Mihnea al III-lea Radu).
  - Țara Românească în timpul lui Șerban Cantacuzino și Constantin Brîncoveanu).
  - Domnia lui Dimitrie Cantemir în Moldova.
  - Instaurarea regimului fanariot în Moldova și Țara Românească.
  - Instaurarea dominației habsburgice în Transilvania.
- 8. *Răscoala țăranilor din Transilvania (1784).*
  - Lupta de emancipare socială și politică a românilor (Inochentie Micu-Klein).
  - Cauzele și desfășurarea răscoalei conduse de Horia.
  - Intensificarea luptei politice (Supplex Libellus Valachorum).
- 9. *Mișcarea revoluționară din anul 1821, prolog al revoluției burgheze.*
  - Situația social-economică a țărilor române la începutul secolului al XIX-lea.
  - Lupta antiotomană a popoarelor din sud-estul Europei.
  - Izbucnirea și desfășurarea mișcării revoluționare.
  - Ecoul ei în Transilvania și Moldova.
  - Însemnătatea mișcării de la 1821.
- 10. *România în timpul domniei lui Alexandru Ioan Cuza.*
  - Lupta pentru recunoașterea Unirii 1859—1862.
  - Reformele înfăptuite în perioada 1862—1864.
  - Legea rurală din anul 1864 și importanța sa.
  - Ultimele reforme și abdicarea domnitorului.
- 11. *Dezvoltarea capitalismului în România în a doua jumătate a secolului al XIX-lea.*
  - Războiul de independență.
  - Dezvoltarea social-economică în perioada 1878—1900.
  - Începutul mișcării muncitorești și socialiste ; mișcări țărănești.
  - Viața politică : formarea partidului politic al clasei muncitoare.
  - Politica externă a României.

12. Transilvania în perioada 1849—1914.

- Situația social-economică ; dezvoltarea capitalismului.
- Regimul politic în Transilvania.
- Lupta de eliberare națională a românilor.
- Mișcarea muncitorească și țărănească.

13. România la începutul secolului al XX-lea.

- Viața social-economică.
- Răscoala țăranilor din anul 1907.
- Mișcarea muncitorească ; refacerea P.S.D.
- România și războaiele balcanice.

14. România în perioada avântului revoluționar 1917—1922.

- Desfășurarea primului război mondial în anul 1917 ; pacea de la Buftea-București.
- Unirea Transilvaniei cu România ; încheierea procesului de formare a statului național român.

- Situația social-politică în primii ani de după război.
- Avântul revoluționar în România ; greva generală din octombrie 1920.
- Crearea Partidului Comunist Român și lupta sa pentru apărarea intereselor vitale ale poporului.

15. România în perioada crizei economice 1929—1933.

- Manifestările crizei economice în România.
- Politica internă și externă.
- Luptele revoluționare din România în anii 1929—1931 ; Congresul al V-lea al P.C.R.
- Eroicele lupte ale cefeștilor și petroliștilor din anul 1933.
- Însemnătatea istorică, internă și externă, a luptelor din anul 1933.

16. România în perioada creșterii pericolului fascist.

- Situația social-economică a României în anii 1934—1938.
- România în perioada dictaturii regale.
- Instaurarea dictaturii militaro-fasciste în România și urmările ei.
- Lupta maselor populare sub conducerea P.C.R. împotriva pericolului fascist și a regimului de dictatură.

17. Insurecția națională antifascistă din august 1944.

- Pregătirea și organizarea insurecției naționale sub conducerea P.C.R.
- Desfășurarea insurecției naționale și însemnătatea ei internă și internațională.
- Participarea României la războiul antihitlerist.

18. Instaurarea și consolidarea regimului democrat-popular în România.

- Lupta pentru instaurarea puterii populare, democratizarea țării și reforma agrară.
- Primul guvern de largă concentrare democratică sub conducerea dr. Petru Groza.
- Conferința Națională a P.C.R. din octombrie 1945.
- Consolidarea regimului democrat-popular pe plan intern și extern.
- Abolirea monarhiei ; proclamarea Republicii.

19. România pe drumul construirii socialismului.

- Începutul revoluției socialiste ; caracterul unitar al procesului revoluționar.
- Înfăptuirea unității politice, ideologice și organizatorice a clasei muncitoare.
- Naționalizarea principalelor mijloace de producție, trecerea la economia planificată ; procesul de industrializare socialistă.

— Transformarea socialistă a agriculturii; victoria definitivă a socialismului în patria noastră.

— Dezvoltarea statului socialist și a democrației socialiste. România în perioada Congreselor IX, X și a Conferinței naționale a P.C.R. din iulie 1972.

— Politica externă a României socialiste.

BIBLIOGRAFIE

I. Istoria Universală

1. Lucrări teoretice.

Marx, Karl, *Critica programului de la Gotha*, în Marx-Engels, *Opere*, București, Edit. politică, 1964, vol. 19, p. 11—34.

Marx, Karl, *Luptele de clasă în Franța (1848—1850)*, în Marx-Engels, *Opere*, București, Edit. politică, 1960, vol. 7, p. 9—113.

Marx, Karl, *Manifestul constitutiv al Asociației Internaționale a muncitorilor*, în Marx-Engels, *Opere*, București, Edit. politică, 1963, vol. 16, p. 5—14.

Marx, Karl, *Opisprezece Brumar al lui Ludovic Bonaparte*, în Marx-Engels, *Opere*, București, Edit. politică, 1960, vol. 8, p. 115—217.

Marx, Karl, *Războiul civil din Franța*, în Marx-Engels, *Opere*, București, Edit. politică, 1963, vol. 17, p. 328—385.

Lenin, V. I., *Despre stat*, în *Opere complete*, București, Edit. politică, 1966, vol. 39, p. 66—85.

Lenin, V. I., *Falimentul Internaționalei a II-a*, București, Edit. pentru literatură politică, 1953, 75 p.

Lenin, V. I., *Imperialismul, stadiul cel mai înalt al capitalismului*, în *Opere complete*, București, Edit. politică, 1964, vol. 27, p. 307—432.

2. Documente de partid.

Ceaușescu, Nicolae, *Cuvîntare la Consfătuirea internațională a partidelor comuniste și muncitorești*, 9 iunie 1969, în *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, București, Edit. politică, 1970, vol. 4, p. 64—104.

Ceaușescu, Nicolae, *Cuvîntare la ședința solemnă de la Moscova cu prilejul semi-centenarului Marii Revoluții Socialiste din Octombrie*, 4 noiembrie 1967, în *România pe drumul desăvîrșirii construcției socialiste*, București, Edit. politică, 1968, vol. 2, p. 498—503.

3. Lucrări generale.

Almaș, Dumitru și colectiv, *Manual de istorie universală modernă (1642—1918)*, București, Centrul de multiplicare al Universității, 1970—1972, vol. I—II.

Istoria universală, București, Edit. științifică, 1958—1960, vol. I—III.

4. Lucrări speciale.

Ablai Mehmet, *Arabii de la Mecca la Cordoba*, București, Edit. științifică, 1968, 293 p.

Almaș, Dumitru, *Căderea Bastiliei. Revoluția burgheză din Franța (1789—1794)*.

Cuvînt înainte: acad. Mihai Ralea, București, Edit. tineretului, 1959, 718 p.

- Almaş, Dumitru, *Nord contra Sud. Războiul civil din Statele Unite ale Americii (1861—1865)*, Bucureşti, Edit. ştiinţifică, 1965, 400 p.
- Almaş, Dumitru, *Problema naţională în revoluţiile din 1848*, în „Studii şi articole de istorie”, vol. XII, 1968, p. 169—200.
- Almaş, Dumitru, *Problema naţională între 1848 şi 1918*, în „Studii şi articole de istorie”, vol. XVII, 1972, p. 55—63.
- Almaş, Dumitru, *Problema unificării statelor*, în „Studii şi articole de istorie”, XX, 1972, p. 57—66.
- Anghel, Iosif, Ungureanu, Şt. *Neocolonialismul. Fapte şi teorii economice*, Bucureşti, Editura politică, 1962, 438 p.
- Avdiev, V. I., *Istoria Orientului antic*, Bucureşti, Edit. de Stat, 1951, 421 p.
- Badrus, Gh., *Mişcarea de eliberare naţională. Probleme actuale şi perspective*, Bucureşti, Edit. politică, 1962, 109 p.
- Badrus, Gh., Cîrje, I., Florea, C., *Mişcarea de eliberare naţională*, în „Lupta de clasă”, nr. 12/1964, p. 93—108.
- Baran, Dan, *Rezistenţa în Grecia (1940—1944)*, în „Anale de istorie”, nr. 3/1969, p. 61—69.
- Berza, Mihail, *Războaiele din evul mediu*, în „Studii”, nr. 4/1958, p. 79—83.
- Brill, Janeta, Florea, Constantin, *Asociaţia Internaţională a Muncitorilor (Internatîonală I)*, Bucureşti, Edit. politică, 1964, 85 p.
- Campus, Eliza, *Mica Înţelegere*, Bucureşti, Edit. ştiinţifică, 1968, 404 p.
- Cazan, Gh., *Destrămarea sistemului colonial al imperialismului. Constituirea şi dezvoltarea noilor state independente după al doilea război mondial*, în „Studii şi articole de istorie”, XVIII/1972, p. 46—56.
- Cazan, Florentina, *Politica echilibrului european în prima jumătate a secolului XVI*, în „Studii şi articole de istorie”, XXI/1973, p. 5—15.
- Cazan, Florentina, *Normanzii*, *ibidem*, XXII/1973, p. 52—65.
- Cernovodeanu, P., *Transilvania şi războiul de 30 de ani*, *ibidem*, XXI/1973, p. 15—27.
- Ciachir, Nicolae, *Războiul naţional de eliberare a popoarelor Iugoslaviei (1941—1945)*, în „Anale de istorie”, nr. 3, 1969, p. 31—42.
- Colloti, Enzo, *Germania nazistă* (traducere din limba italiană şi Cuvînt înainte de Eugen Banta), Bucureşti, Edit. ştiinţifică, 1969, 393 p.
- Condurachi, Emil, *Problema schimbului în natură şi a schimbului în bani în Imperiul Roman în secolele IV—V e.n.*, în „Analele Universităţii C. I. Parhon”, Bucureşti, seria ştiinţe sociale, istorie, nr. 9/1957, p. 15—26.
- Condurachi, Emil, *Unele probleme ale sfîrşitului orînduirii sclavagiste în istoriografia contemporană*, în „Studii şi cercetări de istorie veche”, nr. 1/1961, p. 35—53.
- Cristian, V., *Formarea blocurilor politico-militare (1871—1914)*, în „Studii şi articole de istorie”, XXII/1973, p. 19—29.
- Efimov, G., *Istoria modernă şi contemporană a Chinei. Studii*, Bucureşti, Edit. de stat pentru literatură ştiinţifică, 1953, 642 p.
- Foster, William Z., *Istoria celor trei Internaţionale. Mişcările socialiste şi comuniste din 1848 pînă în prezent*, Bucureşti, Edit. politică, 1958, 682 p.
- Gallo, Max, *Italia lui Mussolini*, Bucureşti, Edit. politică, 1969, 549 p.
- Geyl, Pieter, *Napoleon pro şi contra* (traducere din limba engleză de Georgeta şi Mircea Pădureleanu), Bucureşti, Edit. ştiinţifică, 1968, 544 p.

- Goldenberg, S., Belu, S., *Epoca marilor descoperiri geografice*, București Edit. științifică, 1971, 438 p.
- Goro, Hani, *Istoria poporului japonez*, București, Edit. politică, 1964, 189 p.
- Grămadă, Ilie, *Cruciadele*, București, Edit. științifică, 1961, 278 p.
- Iakovlev, N. N., *Istoria contemporană a S.U.A. 1917—1960*, București, Edit. politică, 1963, 717 p.
- Kolobova, K. M., Ozereșkaia, E. L., *Cum trăiau vechii greci*, ed. a II-a, București, Edit. științifică, 1962, 202 p.
- Lascu, Nicolae, *Cum trăiau romanii*, București, Edit. științifică, 1965, 444 p.
- Le Goff, Jacques, *Civilizația Occidentului medieval* (cu o prezentare de M. Berza; traducere și note: Maria Holban), București, Edit. științifică, 1970, 720 p.
- Iordănescu, A., *Hellenismul*, în „Studii și articole de istorie”, XVII/1972, p. 39—55.
- Lipin, L., Belov, A., *Cărțile de lut*. Sub îngrijirea științifică și cu o prefață de acad. V. V. Struve, București, Edit. științifică, 1960, 385 p.
- Lupu, N. Z., Cazan, Gh. N., *Culegere de prelegeri de istorie universală contemporană 1917—1939*, București, Centrul de multiplicare al Universității, 1970, 1971, 3 vol.
- Mannix, Daniel P., Malcolm, Cowley, *Corăbiile negre. O istorie a negoșului cu sclavi din Atlantic 1518—1865*, București, Edit. științifică, 1968, 365 p.
- Manolescu, Radu, *Geneza feudalismului în Europa apuseană*, în „Studii și articole de istorie”, vol. XIII, 1969, p. 241—267.
- Manolescu, Radu, *Societatea feudală în Europa apuseană în secolele IX—XV*, în „Studii și articole de istorie”, vol. XIV, 1969, p. 261—283.
- Manolescu, Radu, *Urmările marii migrațiuni a popoarelor pentru Europa apuseană*, în „Studii și articole de istorie”, vol. IX, 1967, p. 273—291.
- Maurois, André, *Istoria Angliei*, București, Edit. politică, 1970, vol. I—II, 358 + 325 p.
- Mașchin, N. A., *Istoria Romei antice*, București, Editura de Stat, 1951, 507 p.
- Minei, N., *De la imperiu la Commonwealth*, București, Edit. politică, 1967, 178 p.
- Mureșan, Camil, *Focul ocrotit de ape (Revoluția burgheză din Țările de Jos)*, București, Edit. științifică, 1960, 175 p.
- Mureșan, Camil, *Revoluția burgheză din Anglia*, București, Edit. științifică, 1964, 338 p.
- Mureșan, Camil, *Imperiul Britanic. Scurtă istorie*, București, Edit. științifică, 1967, 501 p.
- Mureșan, Camil, *Relațiile internaționale europene în prima jumătate a secolului al XVII-lea*, în „Studii și articole de istorie”, XVIII/1972, p. 24—36.
- Mureșan, Camil, *Formarea națiunilor europene*, *ibidem*, XXII/1973, p. 76—83.
- Moisuc, V., *Despre originile și caracterul celui de al doilea război mondial. Poziția României*, în „Studii și articole de istorie”, XVII/1972, p. 36—46.
- Nehru, Jawaharlal, *Descoperirea Indiei*, București, Edit. de Stat pentru Literatură Politică, 1956, 676 p.
- Nițescu, L., *Coloniile portugheze*, București, Edit. politică, 1965, 144 p.
- Oțetea, Andrei, *Renașterea și reforma*, București, Edit. științifică, 1968, 399 p.
- Pall, Francisc, *Structura socială a Franței după tratatul de drept feudal al lui Beaumanoir*, în „Studii și cercetări de istorie”, Cluj, nr. 1—4/1956, p. 45—66.
- Petrovski, N. și Belov, A., *Țara Marelui HAPI*. Cuvânt înainte: acad. V. V. Struve, București, Edit. tineretului, 1958, 478 p.
- Poltorak, A. I., *De la München la Nürnberg*, București, Edit. politică, 1963, 371 p.

- Ranovici, A. B., *Elenismul și rolul său istoric*, București, Edit. de stat pentru literatură științifică, 1953, 429 p.
- Roman, Aurel, A., *Terra în flăcări (Al doilea război mondial)*, București, Edit. enciclopedică română, 1971, 211 p.
- * * * *Scurtă istorie a Chinei*, București, 1959, 453 p.
- Sergheev, V. S., *Istoria Greciei antice*, București, Edit. de Stat, 1951, 416 p.
- Soboul, Albert, *Revoluția Franceză 1789—1799*, București, Edit. științifică, 1962, 568 p.
- Stoian, Iorgu, *Civilizația Egiptului antic*, București, S.R.S.C., 1958, 36 p.
- Struve, V. V., Kallistov, D. P., *Grecia antică*, București, Edit. științifică, 1958, 740 p.
- Stekli, A., *Thomas Münzer*, București, Edit. tineretului, 1963, 340 p.
- Tarlé, E. V., *Napoleon*, ed. a II-a revăzută, București, Cartea Rusă, 1958, 525 p.
- Zaharescu, Vladimir, *Victoriile coaliției antihitleriste și dezvoltarea rezistenței antifasciste a popoarelor*, în „Anale de istorie”, nr. 4/1969, p. 67—81.
- Zamfir, Zorin, *Despre mișcarea sindicală și începuturile Rezistenței în Franța (1936—1941)*, în „Studii și articole de istorie”, 1970, vol. XVI, p. 93—113.

II. Istoria României

1. Lucrări teoretice.

Marx, Karl, *Insemnări despre români*. Manuscrise inedite publicate de acad. A. Oțetea și S. Schwann, București, Edit. Academiei, 1964, 185 p.

2. Documente de partid.

Ceașescu, Nicolae, *Cuvîntare la adunarea festivă cu prilejul celei de a 25-a aniversări a instaurării guvernului democratic de la 6 martie 1945, în România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, București, Edit. politică, 1970, vol. 4, p. 623—659.

Ceașescu, Nicolae, *Succesele socialismului în România, confirmare a justeței ideilor lui Lenin*, 19 aprilie 1970, în *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, București, Edit. politică, 1970, vol. 4, p. 805—818.

Ceașescu, Nicolae, *Semicentenarul glorios al Partidului Comunist Român. Expunere la adunarea solemnă din Capitală — 7 mai 1971. în România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, București, Edit. politică, 1971, vol. 5, p. 860—938.

Ceașescu, Nicolae, *Cuvîntare la Marea Adunare Populară din Capitală, 20 august 1971*, București, Ed. politică, 1971, 32 p.

Ceașescu, Nicolae, *Expunere la ședința jubiliară a Marii Adunări Naționale consacrată sărbătoririi Semicentenarului Unirii Transilvaniei cu România, 29 noiembrie 1968, în România pe drumul desăvîrșirii construcției socialiste*, București, Edit. politică, 1969, vol. 3, p. 705—732.

Ceașescu, Nicolae, *Cuvîntare la adunarea populară de la Iași consacrată aniversării revoluției de la 1848, 4 mai 1973*, București, Edit. Politică, 1973, 24 p.

Ceașescu, Nicolae, *Cuvîntare la adunarea populară de pe Cîmpia Libertății de la Blaj consacrată aniversării revoluției de la 1848, 17 mai 1973*, București, Edit. politică, 1973, 32 p.

Ceașescu, Nicolae, *Cuvîntare la adunarea populară din București, consacrată aniversării a 125 de ani de la revoluția din 1848 și a unui sfert de veac de la naționalizarea principalelor mijloace de producție*, 16 iunie 1973, București, Edit. politică, 1973, 38 p.

Ceașescu, Nicolae, *Cuvîntare la consfătuirea cadrelor didactice care predau științele sociale în învățămîntul superior*, 10 noiembrie 1972, Edit. Politică, București, 1972.

3. Lucrări generale.

Constantinescu, Miron, și colectiv, *Istoria României. Compendiu*, București, Edit. didactică și pedagogică, 1969, 727 p.

Daicoviciu, Constantin și colectiv, *Din istoria Transilvaniei*, ed. a II-a, București, Edit. Academiei, 1963, vol. I, 356 p.; vol. II, 550 p.

Giurescu, Constantin, C., Giurescu, Dinu, C., *Istoria românilor din cele mai vechi timpuri și pînă astăzi*, București, Edit. Albatros, 1971, 829 p.

— *Istoria României*, București, Edit. Academiei, 1960—1964, vol. I—IV.

Oșetea, Andrei și colectivul, *Istoria poporului român*, București, Edit. științifică, 1970, 455 p.

Pascu, Ștefan și colectivul, *Istoria medie a României. Partea I*, București, E.D.P., 1966, 405 p.

4. Lucrări speciale.

Berciu, D., *Unele probleme ale civilizației geto-dacilor în lumina noilor cercetări arheologice*, în „Studii și articole de istorie”, XIX, 1972, p. 8—18.

Berciu, D., *Zorile istoriei în Carpați și la Dunăre*, București, Ed. științifică, 1966, 319 p.

Berindei, D., *Reformele din timpul domniei lui Alexandru Ioan Cuza*, în „Studii și articole de istorie”, XVII/1972, p. 25—39.

Ceașescu, Ilie, *Partidul Comunist Român — stegarul luptelor revoluționare din anii 1929—1933*, București, Edit. științifică, 1971, 264 p.

Constantinescu-Iași, Petre, *Lupta pentru formarea Frontului popular în România (1935—1937)*, București, 1968, 157 p.

Constantiniu, Fl., *Reformele lui Constantin Mavrocordat în Moldova și Țara Românească*, în „Studii și articole de istorie”, XX/1972, p. 28—36.

Cușnir, Mihailovici, Clara, Dragne Florea, Unc, Gheorghe, *Mîcarea muncitorească din România. 1916—1921. Crearea Partidului Comunist Român*, București, Edit. politică, 1971, 526 p.

Daicoviciu, Hadrian, *Dacii*, București, Edit. pentru literatură, 1968, 293 p.

Deac, Augustin, *Engels și România*, București, Edit. Politică, 1970, 268 p.

Deac, Augustin, *Lenin în conștiința intelectualilor din România*, București, Edit. Dacia, 1970, 252 p.

Deac, Augustin, Matei, Gheorghe, *Februarie 1933. Ecoul internațional al eroicelor lupte ale ceferiștilor și petroliștilor*, București, Edit. științifică, 1967, 304 p.

Ioniță, Gh I, *Partidul Comunist Român și masele populare*, București, Edit. științifică, 1971, 564 p.

Mușat, Mircea, Ardeleanu, I., *Viața politică din România în preajma creării Partidului Comunist Român. Sistemul partidelor politice între anii 1918 și 1921*, București, Edit. politică, 1971.

Oșetea, Andrei, *Tudor Vladimirescu și revoluția din 1821*, București, Edit. științifică, 1971, 564 p.

- Păscu, Șt., *Voievodatul Transilvaniei*, în „Studii și articole de istorie“, XIX/1972, p. 18—29.
- Petric, A. și Tuțui, Gh., *Probleme ale revoluției democrat-populare în România*, în „Studii și articole de istorie“, XVIII/1972, p. 15—24.
- Pippidi, D. M., *Contribuții la istoria veche a României*, București, Edit. științifică, 1958, 340 p.
- Popescu, Eufrosina, *Proclamarea Republicii Populare Române și semnificația istorică a acestui eveniment*, în „Studii și articole de istorie“, XXI, 1973, p. 41—49.
- Popescu-Puțuri, Ion, Deac, Augustin, *Crearea Partidului Comunist Român, mai 1921*, București, Edit. științifică, 1971, 640 p.
- Protase, D., *Problema continuității în Dacia în lumina arheologiei și numismaticii*, București, Edit. Academiei, 1966, 249 p.
- Stănescu, M. C., *Mișcarea muncitorească din România în anii 1921—1924*, București, Edit. politică, 1971, 296 p.
- Ștefănescu, Ștefan, *Țara Românească de la Basarab „Întemeietorul“ până la Mihai Viteazul*, București, Edit. Academiei, 1970, 174 p.
- Tuțui, Gh., Petric, A., *Frontul Unic Muncitoresc în România*, București, Edit. politică, 1971, 134 p.

III. Reviste

- „Anale de istorie“, 1971—1973.
- „Era socialistă“, 1972—1973.
- „Studii, revistă de istorie“, 1971—1973.
- „Studii și articole de istorie“, 1971—1973.
- „Studii și cercetări de istorie veche“, 1971—1973.

Notă

Vor fi cercetate, în continuare, numerele care vor apărea ale revistelor sus-menționate.

Coli tipar : 10,25

Tiparul: Întreprinderea poligrafică „13 Decembrie 1918“ — com. 1/175

Din sumarul vol. XXVI
„Studii și articole de istorie“

- Dumitru Berciu* — Dovezile arheologice ale continuității
Florin Constantin — Premisele formării statelor feudale românești
Achim Popescu — Regatul hitit
Cristina Rotman — Califatul abbasid
Constantin Șerban — Geneza orașelor medievale europene
Mircea Popa — Problema revoluției industriale
Radu Vulpe — Medalion istoric: V. Pârvan
Constantin Dinu — Tehnica folosirii diapozitivelor și diafilmelor
Livia Musculin — Sensul și tehnica folosirii „modelului“ la lecția de istorie.

Sumarul mai cuprinde materiale la următoarele rubrici: Din tematica I.C.P.P.D., izvoare istorice comentate, planuri de lecții comentate, lexic de terminologie istorică, bibliografie comentată, calendar istoric.

STUDII ȘI ARTICOLE DE ISTORIE
publicație a Societății de științe istorice din
R. S. România

Redacția : București, B-dul Republicii, nr. 55, sect. III, tel. 13.13.29

